

SIASI 'O SĪSŪ KALAI SI 'O E KAU MĀ'ONĪ'ONĪ 'I HE NGAHI 'AHO KIMUI NĪ • MĀ'ASI 2011

Liakona

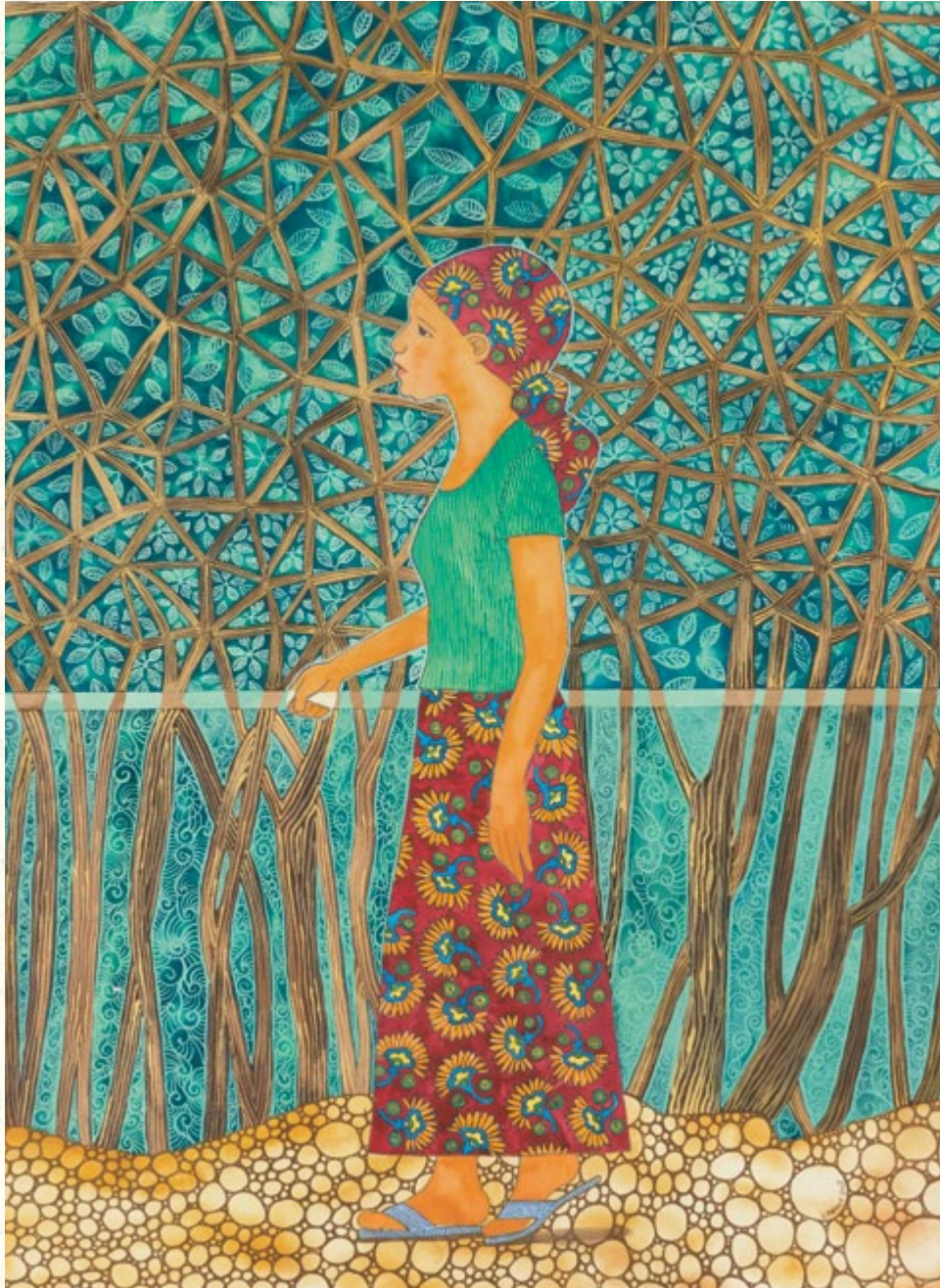

**Te Ne Lava 'o Fakamo'ui 'a
Kitautolu Kotoa Pē, p. 18**

**Ko 'Eletā mo Sisitā Hōlani
'o kau ki he Fine'ofā, p. 28**

**Fili 'a e Hala 'o Kinautolu
Kuo Filí, p. 54**

**'Oku Ma'u 'e Losa hano
Kaungāme'a, p. 66**

Pikitai ki he Va'a Ukameá, tā 'e Louise Parker

'Oku fakamanatu mai 'e he tokotaha tāvalivali ko 'eni mei 'Afilika Tongá 'i he'ene tāvalivali 'o ha fefine 'okū ne pikitai ki he va'a ukameá ko e konga kitautolu 'o ha Siasi fakamāmani lahi 'a ia 'okū ne fakafehokotaki kitautolu 'aki e ngaahi me'a lahi, kau ai 'a 'etau tui ki he Tohi 'a Molomoná.

"Pea na'á ku vakai ki ha va'a ukamea, pea na'e 'alu atu ia 'i he ve'e vaitafé, 'o a'u mai ki he fu'u 'akau 'a ia na'á ku tu'u 'o ofi ki aí.

"Pea na'á ku vakai foki ki ha hala fāsi'i mo lausi'i, 'a ia na'e fou mai 'i he tafa'aki 'o e va'a ukameá, 'o a'u mai ki he fu'u 'akau na'á ku tu'u 'o ofi ki aí; . . .

"Pea na'e hoko 'o pehē na'á ku vakai ki ha ni'ihī kehe 'oku nau vivili mai, pea na'a nau ō mai 'o piki ki he mui'i va'a ukameá; pea na'a nau vivili mai 'i he 'ao fakapo'ulī mo pikitai pē ki he va'a ukameá, kae 'oua kuo nau ō mai 'o kai 'i he fua 'o e fu'u 'akaú" (1 Nifai 8:19–20, 24).

NGAAHI PŌPOAKÍ

4 Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī
'Uluaki: Fekumi ki he Lelei

Fai 'e Palesiteni Dieter F. Uchtdorf

7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí:
'I he Malumalu 'o e Lakanga
Fakataula'eikí pea fakatatau
ki he Founga 'a e Lakanga
Fakataula'eikí

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

14 Fakamavahevahe'i 'e ha
Tāfea, Fakataha'i 'e he Lotú
Fai 'e Melissa Merrill
*Founga fehanganagai 'a e
fāmilī Toalasí 'i Kositā Likā mo
ha me'a fakamamahi fekau'aki
mo e tuí.*

18 Ko e Ngāue 'a e Tokotaha
Faifakamo'uí
Fai 'e 'Eletā Yoshihiko Kikuchi

24 Ko ha Tukui Kolo Ma'ongo-
'onga 'o e Kāinga Mā'oni'oni

28 " 'Oku 'Ikai Faka'au 'o Ngata
'a e 'Ofā": Ko ha Fealea'aki 'o
kau ki he Fine'ofā
Fai 'e 'Eletā Jeffrey R. Holland
mo Patricia T. Holland
*'Oku vahevahe 'e 'Eletā mo Sisitā
Hōlani 'ena ngaahi fakakaukau
fekau'aki mo e tufakanga faka-
langi 'o e Fine'ofā.*

NGAAHI TAFa'AKÍ

8 Fanga Kí'i Me'a Iiki mo
Faingofua

10 Ko e Me'a 'Oku Tau Tui Ki Aí:
'Oku Fakahā 'e he 'Otuá 'a e
Mo'oni ki He'ene Kau Palō-
fitā pea kiate Kitautolu

12 Talafungani 'o e Ongoongo-
leleí: 'Oua Na'a Kākaa'i 'a
Kimoutolu
Fai 'e Palesiteni Joseph Fielding
Smith

17 'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi:
Ke Nono'o 'a e Loto-mafesi
Fai 'e Georges A. Bonnet

32 Ko Hotau Ngaahi 'Apí,
Ko Hotau Ngaahi Fāmilí:
Hono Ako'i 'a e Tokāteline
'o e Fāmilí
Fai 'e Julie B. Beck

38 Ngaahi Le'o 'o e Kau
Mā'oni'oni 'i he Ngaahi
'Aho Kimui Ní

74 Ngaahi Ongoongo 'o e Siasi

80 Kae 'Oua Ke Tau Toe
Fe'iloaki: Malu 'i Hoku
Fāmilī Fakauōtí
Fai 'e Caroline Kingsley

'I HE TAKAFÍ

'I mu'á: Ko Kalaisi ko e Fakafiemālié, tā 'e
Carl Heinrich Bloch © IRL. 'I muí: tā fakatā-
taa'i 'o e 'atā 'e David Stoker

42

42 Faiako Faka'apí mo e Faiako 'A'ahí: Ko ha Fatongia Tauhi

Fo'ou ki he faiako faka'apí pe faiako 'a'ahí? 'E lava ke tokoni atu e fakakaupau ko 'enī 'e hivā.

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo'i e Liahona 'oku fūfuu'i 'i he makasini ko 'enī. Tokonī: 'i he lalo 'umatá.

46 'Ai Hangatonu

48 Pousitaá: Tōtō Atu!

49 Te u 'Alu pe Nofo?

Fai 'e Rodolfo Giannini

'I he hokosia e taimi ke u 'alu ai 'o ngāue fakafaifekau, ne fakatokoto fakatou 'osi 'eku ongomātu 'ā 'i fale mahaki. Ne 'ikai ke u 'ilo pe te u lava 'o 'alu kae tuku kinaua.

50 Tokotaha Malu'i 'o e Tuí

Fai 'e Richard M. Romney

'Oku hoko 'a Saleva ko e tokotaha malu 'i 'i he mala'e 'akapulú mo tu'a fakatou 'osi.

52 Ko e hā 'a e Kātaki?

Fai 'e 'Eletā Russell M. Nelson

'Oku 'i ai nai ha ngaahi fakangatangata ki he 'ofa fakakalisitané mo e kātaki?

54 Ko e Hala 'o Kinautolu Kuo Filí

Fai 'e 'Eletā Koichi Aoyagi

58 Ko e Ta'ahine Malimali Faka'ofa'ofā

Fai 'e Michelle Glauser

Ne 'ikai malava ke u mapule'i e tu'unga ne u 'i aī, ka ne u lava 'o mapule'i 'eku tō'onga fakakaupau.

54

59

59 Fakamo'oni Makehe: 'E Tokoni Fēfē Nai e Ongongoolelé Ke u Fiefia?

Fai 'e 'Eletā David A. Bednar

60 Ko e Tafa 'o 'Īlai

Fai 'e Jane McBride Choate

Ne teu ke fai e tafa 'o 'Īlai pea na'e fie ma'u ke ne ongo'i nonga.

62 Tānaki Ho Ngaahi Tāpuaki

Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring

'E lava ke tau manatu 'i hotau ngaahi tāpuaki 'aki 'etau mui-mui ki he fale 'i ko 'enī.

64 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimelí ki 'Api: 'Oku Folofola Mai 'a e Tamai Hēvaní kiate Kitautolu 'o fakafou 'i He'ene Kau Palōfitá.

Fai 'e JoAnn Child mo Cristina Franco

66 Ko e Tali ki he 'Aho 'Ekitivitii

Fai 'e Rebecca Barnum

Ne te'eki ke 'i ai haku kaungā-me'a 'i he tukuikolo fo'ou ne u nofo aī pea 'ikai ke u fie 'alu ki he 'aho 'ekitivitii.

68 Ko 'Etau Pēsí

69 Pousitā Fakafolofolá: Mōsese

70 Ma'á e Fānau Īkí

Ko e Makasini Fakalao 'eni 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni 'i he lea faka-Tonga

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu

Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

Ētitā: Paul B. Pieper

Kau 'Ētivaisā: Stanley G. Ellis, Christoffel Golden Jr., Yoshihiko Kikuchi

Talēkita Pulē: David L. Frischknecht

Talēkita 'o e Ngāue Faka'ētita: Vincent A. Vaughn

Talēkita Fokotu'utu'ū: Allan R. Loyborg

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Ongo Tokoni 'Ētita Pulē: Jennifer L. Greenwood, Adam C. Olson

Kaungā 'Ētita: Ryan Carr

Tokoni 'Ētita: Susan Barrett

Kau Ngāue Faka'ētita: David A. Edwards, Matthew D. Flittton, LaRene Porter Gaunt, Larry Hiller, Carrie Kasten, Jennifer Maddy, Melissa Merrill, Michael R. Morris, Sally J. Odekir, Joshua J. Perkey, Chad E. Phares, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Janet Thomas, Paul VanDenBerghe, Julie Wardell

Sekelitali Mā'olungā: Laurel Teuscher

Talēkita Pule Faka'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka'āti: Scott Van Kampen

Pule he Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Kau Ngāue ki he Fakatātā mo e Fakatahataha 'i 'o

e Makasini: Cali R. Arroyo, Collette Nebeker Aune, Howard G. Brown, Julie Burdett, Thomas S. Child, Reginald J. Christensen, Kim Fenstermaker, Kathleen Howard, Eric P. Johnsen, Denise Kirby, Scott M. Mooy, Ginny J. Nilson

Fokotu'utu'ū: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Evan Larsen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tongā:

'Ētita: Tūlima L. Finau

Tokoni 'Ētita: Vika Taukolo

Kaungā 'Ētita: Siale Hala

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi Liahonā he tā'ū 'oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai māi ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'eke'eke: Senitā Tufaki'anga Nāunau, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

'Omi 'a e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi faka'eke'eke ki he Liahona, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meili ki he: liahona@ldschurch.org.

Ko e Liahonā (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e "kāpasa" pe me'a "fakahinohino") 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha 'a Pule'angā 'i he lea faka-'Alapēniā, 'Amēnia, Bislama, Kemipoutia, Pulukālia, Sepuano, Siaina, Koloēsia, Seki, Tenima'ake, Hōlani, Pilitānia, 'Esitōnia, Fisi, Finilani, Falanisee, Siamanē, Kalisi, Hungali, 'Aisilēni, 'Initonēsiā, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōleā, Letiviā, Lifuēniā, Malakasi, Maseilisi, Mongokōliā, Noauē, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsia, Ha'amoā, Silovēniā, Sipeini, Suisalani, Suēteni, Takālōkā, Tahiti, Taileni, Tongā, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietinēni. ('Oku kehekehe pē 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatatau mo e lea fakafonua.)

© 2011 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he 'lunaiteti Siteti 'o 'Amelikā.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatala mo e ngaahi fakatātā 'i he Liahonā ke faka'aonga 'i ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'ikai fakakomēsialē pe faka'aonga 'i pē 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakahaa 'i atu ai hano fakatapatupui, 'i he tafa'aki 'oku fakamatala 'i ai e tokotaha 'oku 'a'ana e fakatātaā. 'Oku totonu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fahu 'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

March 2011 Vol. 35 No. 3. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send address changes to Salt Lake Distribution Center, Church Magazines, PO Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368.

Toe Lahi Ange 'i he 'Initaneti

Liahona.lds.org

MA'Á E KAKAI LALAHÍ

'Oku fakamatala 'a 'Eletā mo Sisitā Hōlani ki he founda 'e lava 'e he **Fine'ofā 'o fakamālohia** ai 'a e fakafo'ituitui, ngaahi fāmili, ngaahi uōti mo e koló (vakai, peesi 28). Ke toe 'ilo lahi ange ki ai, hū ki he www.reliefsociety.lds.org.

'Oku fakamo'oni 'a 'Eletā Kikuesi ki he mālohi faifakamo'ui 'o e Fakamo'ui, na'a

mo kinautolu kuo fuoloa 'enau nofo mo e loto-fakamāu (vakai, peesi 18). **Ke 'ilo lahi ange ki he misiona 'a e Fakamo'ui**, hū ki he www.JesusChrist.lds.org.

MA'Á E TO'U TUPÚ

Ma'u e ngaahi vitiō, fakamo'oni, fakamatala, mo e ngaahi me'a lahi ange fekau'aki mo e ongoongolelé 'i he www.youth.lds.org.

MA'Á E FĀNAÚ

'E lava ke ma'u e ngaahi 'ekitiviti lahi ma'á e fānaú 'i he www.liahona.lds.org.

'I HO'O LEA FAKAFONUUA PĒ 'A'AÚ

'Oku ma'u 'a e Liahonā mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he www.languages.lds.org.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENÍ

'Oku fakafongā 'i 'e he fikā 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatalā.

Akonaki, 32

'Amanaki lelei, 17

Fa'ifa'itaki'anga, 40,

70, 72

Faingata'ā, 14

Faitotonú, 40

Fakahā, 10

Fakakaungāme'ā, 66, 80

Fakalelei, 17, 18

Fakamolemolē, 18

Fakamo'oni, 24

Fakamo'ui, 18

Fakaului, 38, 54

Fāmili, 28, 32, 49

Feilaulau, 39

Fine'ofā, 7, 28

Hakeaki'i, 32

Kātaki, 54

Kātaki'i, 52

Kau Palōfitā, 10, 64, 69

Kau taki 'o e Siasi, 9, 47

Lakanga Fakataula'eiki,

7, 60

Loto-hounga'ia, 62

Lotú, 14, 41, 66, 70

Ngaahi Folofolā, 10,

13, 73

Ngaahi tāpuaki, 62

Ngaahi Temipalē, 46

Ngāue fakafaifekau, 39,

40, 47, 48

Ngāue tokoni, 28

'Ofā, 18, 52, 80

Papitaisō, 54, 68

Sisū Kalaisi, 17

Talangofuā, 50

Tauhi ma'u, 80

Tokātelinē, 32

Tō'onga fakakaukau,

4, 58

Tui, 39, 41, 50, 60, 66

Uouangatahā, 24

Fai 'e Palesiteni
Dieter F. Uchtdorf

Tokoni Ua 'i he
Kau PalesitenisĪ 'Uluakī

Fekumi KI HE LELEÍ

Lolotonga ha kumi 'api fo'ou 'a ha ongome'a mali Siasi, na'á na talanoa mo ha ni'ihī 'e ala hoko ko hona kaungā'apí 'o kau ki he tukuikoló mo e ngaahi 'apiako 'i he feitu'ú.

Ne pehē 'e ha fefine ne nau talanoa 'o fekau'aki mo e 'apiako 'oku ako ai 'ene fānaú: "Ko e tōtō atu e feitu'ú ni ia! Ko ha tangata angalelei mo lelei e puleakó; 'oku ako lelei, anga'ofa, mo anga fakakaume'a e kau faiakó. 'Oku ou fiefia he lava ke ako 'eku fānaú 'i he 'apiako faka'ofa ko 'enī. Te mou lata heni!"

Ne fakamatala ha fefine kehe 'o kau ki he 'apiako ne ako ai 'ene fānaú 'o pehē: "Ko ha feitu'u kovi mo'oni. 'Oku mo'ua pē puleakó ia he'ene me'a pē 'a'ana; 'ikai ako lelei e kau faiakó, anga ta'efaka'apa'apa, mo ta'e-fakakaume'a. Ka ne u lava 'o hiki mei heni, ne u fai ia he vave tahá!"

Ko e me'a na'e māliē he ko e puleako, kau faiako, mo e 'apiako tatau pē ne fakatou 'uhinga ki ai e ongo fafiné.

Kuó ke fakatokanga'i nai 'a e lava pē ke 'ilo 'e he kakaí 'a e me'a 'oku nau fekumi ki ai? Fekumi mālohi pea te ke lava pē 'o ma'u 'a e lelei mo e kovi 'i he meimei tokotaha kotoa pē mo ha fa'ahinga me'a pē. Kuo faka-hoko 'e he kakaí 'a e me'a tatau ki he Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní talu pē mei hono kamata'angá. 'E 'ilo 'e kinautolu 'oku fekumi ki he lelei ha kakai anga'ofa mo manava'ofa—ha kakai 'oku

'ofa ki he 'Eikí mo ma'u 'a e holi ke tauhi kiate Ia mo faitāpuekina e mo'ui 'a honau kāingá. Ka 'oku toe mo'oni pē foki, ko kinautolu 'oku fekumi ki he kovi, te nau ma'u 'a e ngaahi me'a 'oku 'ikai fu'u lelei.

Me'apango, ka 'oku fa'a hoko 'eni 'i he loto'i Siasi. 'Oku 'ikai ha ngata'anga 'o e mohu founa, poto mo e ta'e-fieauna 'a kinautolu 'oku kumi ha ngaahi 'uhinga ke fakaangá. 'Oku 'ikai ke nau lava 'o tukuange 'a 'enau 'itá. 'Oku nau lau'i mo fakaanga'i e ni'ihī kehé. 'Oku nau tukuloto'i fuoloa ha'anau mamahi 'o faka'aonga'i e fai-ngamālie kotoa pē ke tukuhifo ai mo fakasi'ia ha ni'ihī. 'Oku 'ikai hōifua ki ai 'a e 'Eikí, "he ko ia 'oku 'i ai 'a e meheká mo e feke'ike'í, 'oku 'i ai 'a e maveuveu mo e ngāue kovi kotoa pē" (Sēmisi 3:16).

Na'e maheni lelei 'a Palesiteni Siasosi Q. Kēnoni (1827–1901) mo Palesiteni Pilikihami 'Tongi peá na ngāue vāofi 'i ha ngaahi ta'u lahi, ko e ongo mēmipa kināua 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá pea na'e tokoni ki ai 'i he Kau PalesitenisĪ 'Uluakī. Ne hiki 'eni 'e Palesiteni Kēnoni 'i he'ene tohi noá hili e pekia 'a Palesiteni 'Tongi: "Ne te'eki ai ke u fakaanga'i pe 'ilo ha fehālaaki 'i he 'ulungāanga ['o Pilikihami 'Tongi], 'ene fale'í pe ngaahi akonakí 'i hoku lotó, pe 'i he'eku ngaahi leá pe me'a ne u fái. 'Oku fakafiefia 'eni kiate au he taimí ni. Ne u fakakaukau ma'u pē 'o pehē: Kapau te u fakaanga'i, pe kumi ha fehālaaki, pe fakamāu 'i 'a Misa

Pilikihami, ko e hā hono lahi ha'aku fai ia; kapau te u kamata fai ia, 'e ngata 'a fē? Na'e 'ikai ke u fai 'eni. Ne u 'ilo'i 'oku fa'a tupu 'a e hē mei he mo'oni mei hono ma'u e laumālie 'o e fakaangā mo e kumi ha fehālāki. Mahalo 'e lava 'e he ni'ihī kehe 'oku lahi ange honau mālohī, potō, mo e taukeī 'iate au 'o fai ha ngaahi me'a lahi pea hao mei honau ngaahi nunu'a kovi 'a ia he 'ikai ke u fai ia 'e 'au.'¹

'Oku totonu ke fakakaukau'i fakalelei 'e kitautolu kāingalotu 'o e Siasī 'a e fale'i mālohi ko 'eni 'a Palesiteni

FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

'Oku pehē 'i he 'Oku 'Ikai ha Ui 'e Mahu-'inga Ange 'i he Faiakó ([1999], 20) "Mahalo te ke ongo'i 'oku 'ikai lahi ho'o mahino ki ha tefito'i mo'oni pau 'okú ke teuteu ke ako'i." "Ka 'i ho'o ako ia 'i he fa'a lotú, feinga ke mo'ui 'akí, mateuteu ke ako'i pea vahevahe ia mo e ni'ihī kehé, 'e fakamālohia mo tupulaki ai ho'o fakamo'oni."

'I ho'o fekumi he māhiná ni ki he me'a 'oku lelei 'i he mo'ui pea 'i he ni'ihī kehé, te ke mateuteu ange ai ke ako'i e pōpoakí ni mo fakamo'oni ki hono mo'oni.

*'E vakai e ni'ihī ki he ipu sio'atā ni
pea nau sio 'oku vaeua ke fonu. 'Oku
sio e ni'ihī ia ki ai 'oku vaeua ke
maha. Ko e me'a pē ia 'a'au 'a e anga
ho'o sio ki aí.*

Kēnoní. 'Oku na'ina'i mai 'e he folofola 'a e 'Otuá ki he kau muimui 'o Kalaisí ke nau "ma'a, . . . fakamelino, pea angavaivai, pea ongongofua ki he kolé, 'oku pito 'i he 'alo'ofa mo e ngaahi fua lelei, 'oku 'ikai filifilimānako, 'oku 'ikai ke mālualoi." Pea "kuo tūtuu'i 'a e fua 'o e mā-'oni'oni 'i he melino" (Sēmisi 3:17, 18) ma'anautolu 'oku fa'a fakalelei.

'Oku 'i ai 'etau fili. 'E lava ke tau fekumi ki he kovi 'i he ni'ihī kehé. Pe ko 'etau fakamelino mo e ni'ihī kehé pea ngāue ke 'oatu kiate kinautolu 'a e mahinó, tu'unga tataú, mo e fakamolemole ko ia 'oku tau holi lahi ke ma'ú. Ko e fili pē ia 'atautolu; he ko e hā pē me'a 'oku tau fekumi ki aí, kuo pau ke tau 'ilo ia. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. George Q. Cannon, Journal, Jan. 17, 1878; kuo fakalelei'i e sipelá.

Ko e Ngaahi Ola Lelei 'o e U'u 'a ha Kulī

Fai 'e Tara Stringham

The fa'ahita'u māfana 'o e 2009, ne u'u ai hoku matá 'e he kulī hoku kaungāme'á. Me'apango he na'e lavea hoku loungutú pea fie ma'u ke tuitui.

Na'á ku fu'u loto-mamahi hili 'eku laveá. Ne u tuku ke pule'i 'e he faingata'á 'eku ngaahi fakakaukau, pea u ongo'i ai kuo faka'auha 'eku mo'uí. Ne u maa'i hoku loungutú 'o 'ikai ke u toe fie 'alu ki ha feitu'u 'oku 'i ai ha kakai. Ne u fakakaukau kuo maumau'i 'eku ngaahi palani tā pianó, voli-poló, 'alu ki he lotú, kaukau tahí, mo e akó 'e he'eku laveá.

Ka 'i he taimi kotoa pē ne u lotu aí, ma'u e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí, talanoa mo 'eku mātu'á, pe 'eva ange hoku fāmilí mo e kaungāme'á, na'e tokoni ia ke langaki hake au pea u ongo'i fiefia 'i ha taimi 'o e mamahi.

Ne vave 'ene mahino kiate au kapau na'e fakakaukau mai e kakai ki hoku laveá, ko 'enau ongo'i manava'ofa pē.

Ne tokoni e me'a ko 'eni ne hokó ki hoku 'ulungāangá, pea u ako ke 'oua na'á ku hoha'a ki he fakakaukau 'a e kakai kehé kiate aú. Ne u monū'ia he ne tokoni 'eku laveá ke u 'ilo'i ai 'oku totonu ke fakasi'isi'i 'eku siokitá kae tokanga ange ki he ni'ihí kehé. Ne fakamālohia lahi 'aupito hoku laumālié lolotonga e taimi ko 'ení.

Ne u 'ilo ko e faingata'á ko e konga pē ia 'o e palani 'a e Tamai Hēvaní ma'atautolú. Kapau te tau fekumi ki he lelei kae 'ikai ko e koví, te tau lava'i e faingata'á, hoko ko ha tokotaha lelei ange, pea tuku ke fakamālohia kitautolu 'e he ngaahi me'a 'oku tau a'usiá.

Fekumi ki he Lelei 'oku 'i Ho 'ātakai

Te ke lava 'o sio ki he ngaahi lelei 'okú ne 'ātakai'i koé 'o kapau te ke ako ke fekumi ki ai. Ko e founa 'e taha te ke lava 'o ako ke 'ilo'i ai e ngaahi tāpuaki ko ha'o 'ulungāanga 'aki hono fakalau 'i he pō takitaha e ngaahi me'a lelei na'á ke sio ai he 'aho ko iá.

FĀNAÚ

Sio angé ki he fakatātā ko 'ení. Ko e me'a lelei 'e fiha 'okú ke lava 'o 'ilo aí?

Tuku ha taimi he pooni ke ke fakahā ai ki ha taha 'o e fāmilí ha ni'ihí 'o e ngaahi me'a lelei na'á ke sio ai 'i ho'o mo'uí he 'ahó ni.

Tuī • Fāmīlī • Fakafiemālīé

'I he Malumalu 'o e Lakanga Fakataula'eikī pea fakatatau ki he Founa 'a e Lakanga Fakataula'eikī

Si'i ngaahi tokoua 'ofeina, hono 'ikai ke tau monū'ia! 'Ikai ngata pē he'etau kau ki he Siasī, ka 'oku tau toe kau foki ki he Fine'ofā—“ 'a e kau-taha 'a e 'Eikī ma'ā e hou'eiki fafiné.”¹ 'Oku hoko e Fine'ofā ko e fakamo'oni 'o e 'ofa 'a e 'Otuā ki Hono ngaahi 'ofefinē.

'Ikai 'oku fiefia homou lotó 'i ho'omou manatu ki he kamata'anga fakafiefia 'o e kautahā ni? 'I he 'aho 17 'o Mā'asi 1842, ne fokotu'utu'u ai 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmīta e hou'eiki fafiné “ 'i he malumalu 'o e lakanga fakataula'eikī 'o fakatatau ki he founa 'a e lakanga fakataula'eikī.”²

Na'e ma'u 'e he hou'eiki fafiné 'a e mafai mo e fakahinohino ke fokotu'utu'u kinautolu “ *'i he malumalu 'o e lakanga fakataula'eikī*”. Na'e akonaki e palesiteni lahi hono ua 'o e Fine'ofā, 'Ilaisa R. Sinou “he 'ikai lava ke tu'u [a e Fine'ofā] ta'ekau ai 'a e Lakanga Fakataula'eikī, he ko ia 'oku ma'u kotoa mei ai hono mafa'i mo e ivi takiekinā.”³ Ne fakamatala 'a 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā 'o pehē, “Ko e mafai ko ia 'e ngāue 'aki 'e he kau 'ōfisa mo e kau faiaiko 'o e Fine'ofā . . . ko e mafai ia 'e tafe mai kiate kinautolu 'i he fetu'utaki 'a 'enau kautahā mo e Siasī 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni- 'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī mo hono vahe'i fakafo'ituitui kinautolu 'i he nima 'o e kau taki lakanga fakataula'eiki ne uiui'i kinautolú.”⁴

'I hono fokotu'utu'u 'o e hou'eiki fafiné “ *'o fakatatau mo e founa 'a e lakanga fakataula'eikī*”, na'a nau ma'u ai ha ngaahi fatongia topu-tapu. Ne fakamatala 'a Suli B. Peeki, ko e palesiteni lahi 'o e Fine'ofā, 'o pehē: “ 'Oku tau ngāue 'o fakatatau ki he lakanga fakataula'eikī—'a ia ko hono 'uhingā, 'oku tau fekumi, ma'u pea ngāue 'o fakatatau mo e fakahaā; fakahoko e ngaahi tu'u-tu'uni 'i he ngaahi fakataha alēlēā; pea fakatefite hono tokanga 'i 'a e fakafo'ituitui. 'Oku tau ma'u 'a e taumu'a 'o e lakanga fakataula'eikī ke teuteu'i kitautolu ki he ngaahi tāpuaki 'o e mo'ui ta'engatā 'aki 'etau fakahoko pea tauhi e ngaahi fuakavā. Ko ia ai, 'oku tau hangē ko hotau ngaahi tuonga'ane 'oku nau ma'u 'a e lakanga fakataula'eikī, ko 'etau ngāue ko ha ngāue 'o e fakamo'ui, ngāue tokoni pea hoko ko ha kakai mā'oni'oni.”⁵

Barbara Thompson, tokoni ua 'i he kau palesiteni lahi 'o e Fine'ofā.

Ako 'a e fakamatala ko 'enī, pea ka fe'unga, alea 'i ia mo e hou'eiki fafine 'oku ke 'a'ahi ki ai. Faka'aonga 'i 'a e ngaahi fahu 'i ke tokoni 'i ho'o fakamālohia 'a e kau fefinē pea 'ai ke hoko 'a e Fine'ofā ko e konga ma'u pē ia ho'o mo'ui fakafo'ituitui.

Ko e Hā Te u Lava 'o Fa'i?

1. 'E lava fēfē ke u tokoni ki he kau fafine 'oku ou 'a'ahi ki ai ke nau ma'u e ngaahi tāpuaki 'o e ngāue toputapu 'a e Fine'ofā?

2. Ko e hā te u fai he māhinā ni ke fakatupulaki 'eku malava ko ia ke ma'u fakahā fakatāutahā?

Mei he Ngaahi Folofolā

1 Kolinitō 11:11; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 25:3; 121:36–46

Mei Hotau Hisitōlīā

Lolotonga hono langa 'o e Temipale Nāvuū, ne fie ma'u 'e ha kau fefine ke fai ha fokotu'utu'u ke tokoni ki he ngāue langā. Na'e fa'u 'e 'Ilisa R. Sinou ha fanga ki'i lao ma'ā e kulupu fo'ou ko 'eni ne fokotu'ū. 'I he'ene fakahā ia ki he Palōfita ko Siosefā, na'e pehē 'e he palōfita: “Fakahā ki he kau fefinē 'oku tali 'e he 'Eikī 'a 'enau feilaulā, pea 'oku 'i ai ha'ane me'a lelei ange ma'anautolu. . . . Te u fokotu'utu'u e hou'eiki fafiné 'i he malumalu 'o e lakanga fakataula'eikī 'o fakatatau mo e founa 'a e lakanga fakataula'eikī.”⁶ Ne 'ikai fuolola mei ai kuo fakahā 'e he Palōfita ki he kautaha 'a e Fine'ofā ne toki fokotu'u fo'ou: “ 'Oku ou ma'u 'a e ki'i ma'amoutolu 'i he taimi ni 'i he huafa 'o e 'Otuā, pea 'e fiefia 'a e Kautahā ni, pea 'e tafe atu 'a e 'ilō mo e potō 'o kamata mei he taimi ni.”⁷ Na'e 'i ai e 'amanaki 'e mahiki hake e kau fefinē ki ha tu'unga mo'ui mā'oni'oni fo'ou mo teuteu ki he ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula'eikī 'a ia na'e vave pē ke fakahoko 'i he temipalē.

MA'U'ANGA FAKAMATALA

1. Spencer W. Kimball, “Relief Society—Its Promise and Potential,” *Ensign*, Mar. 1976, 4.
2. Joseph Smith, na'e hā 'i he Sarah Granger Kimball, “Auto-biography,” *Woman's Exponent*, Sept. 1, 1883, 51.
3. Eliza R. Snow, “Female Relief Society,” *Deseret News*, Apr. 22, 1868, 81.
4. Dallin H. Oaks, “The Relief Society and the Church,” *Ensign*, May 1992, 36.
5. Julie B. Beck, “Fine'ofā: Ko ha Ngāue Toputapu,” *Liahona*, Nōvema 2009, 111.
6. Joseph Smith, na'e hā 'i he Kimball, “Auto-biography,” 51.
7. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasī: Siosefa Sāmīta* (2007), 523.

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, hū ki he www.reliefsociety.lds.org.

Fanga Ki'i Me'a liki mo Faingofua

“*‘Oku fakahoko ‘e he fanga ki'i me'a iiki mo faingofuá ‘a e ngaahi fu'u me'a lalahi*” (*‘Alamā 37:6*).

HISITŌLIA ‘O E SIASÍ HE FUNGA ‘O MĀMANÍ

Ko Netaleni

Na'e fokotu'u e fuofua siteiki 'i Netaleni 'i Heikí, 'a e Siteiki Hōlaní, 'i he māhiná ni he ta'u 'e nimangofulu kuo hilí. Ko e fuofua siteiki ia 'o e Siasí ne 'ikai ngāue 'aki e lea faka-Pilitāniá. Ko Paula 'Akositusi mo A. Ueika veni ta Uonitā e ongo fuofua faifekau ke malanga'i e ongoongoleleí 'i Hōlani 'i he ta'u 'e teau kimu'a aí, 'i 'Aokosi 'o e 1861. 'I he ta'u 'e 100 ne hokó, ne laka hake he kakai 'e toko 14,000 ne papitaiso 'i Netalení, pea na'e hiki honau tokolahi ki he 'Iunaiteti Siteití. 'Oku 'i Netaleni he 'ahó ni ha kāingalotu 'e meimei toko 9,000.

Na'e fakatapui 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli (1910–2008) e Tempale Heiki Netalení 'i he 'aho 8 'o Sepitema 2002, 'a ia 'oku faka'aonga 'i 'e ha

siteiki 'e nima mo e vahefonua 'e taha 'i Netaleni, Pelisiume, mo e konga 'o Falanisē.

Ko e Tempale Heiki Netalení

'I HE TOHI MĀHINÁ

Fakataha Lahi 'a e Kau Finemuí

'Oku fakaafe'i e kau finemui ta'u 12 ki he 18 kotoa pē, 'enau ngaahi fa'eé, mo e kau taki 'o e Kau Finemuí ki he fakataha lahi 'a e Kau Finemuí 'e fakahoko 'i he 'aho 26 'o Mā'así. 'E lea 'i he fakatahá ha mēmipa 'o e Kau Palesitenisí 'Uluakí mo e kau mēmipa 'o e kau palesitenisí lahi 'o e Kau Finemuí. Ko e kaveinga 'o e fakataha ki he ta'u ní ko e “'Oku Mau Tui” (Ngaahi Tefito 'o e Tui 1:13).

'Oku poupou'i atu e kau finemuí, 'enau ngaahi fa'eé, mo 'enau kau taki ke nau fakataha 'i he ngaahi falelotu 'e fai aí ke mamata 'i he fakamafolá. Vakai ki ho'o taki lakanga fakataula'eikí pe 'i he www.broadcast.lds.org ki ha fakamatala fekau'aki mo e taimi pea mo e feitu'u 'e fai ai e fakamafolá.

KO E SIASÍ 'I NETALENI

Tokolahi 'o e Kāingalotú	8,909
Ngaahi Misioná	1, fakataha mo Pelisiume
Ngaahi Siteikí	3
Ngaahi Uōtí mo e Ngaahi Koló	33
Ngaahi Tempalé	1

Ko e Hā Hono Lahi Ho’o ‘Ilo ki he Kau Taki Hotau Siasí?

‘O ku hanga mai e konifelenisi lahi he māhina ka hokó, pea ko e tokolahi ‘o e kau leá ko e kau mēmipa ‘o e Kau Palesitenisī ‘Uluakí mo e Kōlomu ‘o e Kau

‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá. Sio angé pe te ke lava ‘o fakatauhoa honau hingoá mo e ngaahi me’a na’e hoko pe ngaahi fakamatala kehe mei he’enua mo’uí.

- A. ‘I he’ene kei talavou, na’á ne manako he va’inga venipoló, ko hano fakafo’ou ia ‘o e volipoló.
- E. ‘Oku hingoa tatau e takimu’a ko ‘ení mo ‘ene tamaí pea ‘oku ‘iloa ia ‘i hono fāmilí mo e kaungāme’a ofi ko Hala.
- F. ‘I he kei tikoní ‘a e ‘Aposetolo ko ‘ení, ne ‘ave ia ‘e he’ene tamaí, ko ha tangata tāvalivali, ki he Vao ‘Akau Tapú. ‘I he’ena foki pē ki ‘apí ne tā ‘e he’ene tamaí ha fakatātā ‘o e Vao ‘Akau Tapú ma’ana. Talu mei ai mo hono tautau ‘e he ‘Aposetoló ni e tāvalivalí ‘i hono ‘ōfisí ko ha faka-manatu ‘o e ‘a’ahi makehe ko iá.
- H. ‘I hono ta’u nimá, ne hiki hono fāmilí ki ha faama pulu ‘i Pokatelo, ‘Aitahō ‘i ‘Amelika, ‘o ne tauhi ai ha fanga lāpisi, heka hoosi mo va’inga mo e toenga ‘o ‘enua fānaú he ngaahi ngoue’angá.
- I. Ko e mēmipa pē ia ‘e taha ‘o e Kau Palesitenisī ‘Uluakí pe Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá na’e fā’ele ‘i ‘i ha feitu’u mavahe mei he ‘Iunaiteti Siteití.
- K. Na’á ne hoko ko e palesiteni ‘o e kalasi hongofulu mā uá mo kau ‘i he tipeití ‘i he’ene ‘i he ako’anga mā’olungá.

- L. Ko ha taha manako he ‘atelitá talu mei he’ene kei si’i, ma’u hono faka’ilonga ‘i he ‘akapulú, pasiketipoló, lelé, mo e peisipoló ‘i he ako’anga mā’olungá peá ne hoko ko ha mēmipa ‘o e timi ‘akapulu mo e pasiketipolo hau ‘a e siteití.

1. Palesiteni Tōmasi S. Monisoni
2. Palesiteni Henelī B. ‘Aealingi
3. Palesiteni Tieta F. ‘Ukitofa
4. Palesiteni Poiti K. Peekā
5. ‘Eletā L. Tomu Peuli
6. ‘Eletā Lāsolo M. Nalesoni
7. ‘Eletā Tāleni H. ‘Oakesi
8. ‘Eletā M. Lāsolo Pālāti
9. ‘Eletā Lisiate G. Sikoti
10. ‘Eletā Lōpeti D. Heili
11. ‘Eletā Sefili R. Hōlani
12. ‘Eletā Tēvita A. Petinā
13. ‘Eletā Kuenitini L. Kuki
14. ‘Eletā D. Toti Kulisitofasoni
15. ‘Eletā Niila L. ‘Enitasoni

- M. Na’á ne veimau mo hono ki’i fohá he meimei pō kotoa. Ko e manatu ‘eni hono fohá ki aí, “Te ma veimau tu’o tolu. Te ne tuku ke u mālohi ‘i he taha, peá ne mālohi ‘iate au ‘i he taha, pea ma toki veimau foaki leva, pea na’e ‘ikai ha taha ia ‘e mālohi.”
- N. Na’á ne ngāue ki hono fonuá ‘i he’ene hoko ko ha pailate ‘i he Tau Lahi Hono II ‘a Māmaní ‘i hono ta’u 20.
- Ng. Na’á ne ngāue ‘i ha vaka toutai tofe ke ma’u ha pa’anga ke hū ki he kolisí. Ne manuki’i ia ‘e he kau toutai kehé ‘i he ‘ikai ke ne inu kava mālohí, ‘o a’u ki he tō ‘a ha tangata ki tahi; tupu mei he tukupā ‘a e ‘Aposetoló ni ke ‘oua ‘e inu kava mālohí, na’e ‘ikai ke ne konā pea fekau’i ai ia ke ne fakahaofi e tangata ne tō ki tahi.
- O. Na’á ne ngāue ko e tokotaha fakamafola lea he letioó lolotonga ‘ene ako he kolisí.
- P. Na’á ne hoko ko e palesiteni ‘o e Kolisi Likí (Ricks) kimu’a hono uiui’i ki he Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, peá ne tokoni ki hono liliu ki he ‘Univēsiti Pilikihami ‘Iongi-‘Aitahoó.
- S. Na’á ne fakahoko ha tafa mafu kia Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985) kimu’a si’i pē pea hoko ‘a Palesiteni Kimipolo ko e Palesiteni ‘o e Siasí.
- T. Ko e palesiteni fakamisiona ‘a e ‘Aposetolo ko ‘ení ‘i ‘Āsenitiná ko ‘Eletā Sikoti.
- U. Kimu’a pea uiui’i ko ha Taki Mā’olungá, na’á ne ngāue ‘i he pisinisi me’alele ‘o hangé pē ko ‘ene tamaí.

Ke ma’u ha toe fakamatala fakapiokālafi fekau’aki mo e kau taki ‘o e Siasí, vakai, www.newsroom.lds.org.

Ngahi tal: A. 5; E. 2; F. 10; H. 15; I. 3; K. 13; L. 11; M. 1; N. 4; NG. 9; O. 7; P. 12; S. 6; T. 14; U. 8

'OKU FAKAHĀ 'E HE 'OTUÁ 'A E MO 'ONÍ KI HE 'ENE KAU PALŌFITÁ PEA Kiate KITAUTOLU

Ko e palōfitá ko ha fakamo'oni makehe ia kia Sīsū Kalaisi pea 'oku ne fakamo'oni 'i 'a Hono faka-'Otuá. 'Oku uiui 'i 'e he 'Otuá ha palōfita ke hoko ko Hono fakafofonga 'i he māmaní. 'Oku ako 'i 'e he palōfitá 'a e mo'oní, faka'uhinga 'i e folofola 'a e 'Otuá, pea muimui 'i he ngaahi faka-hinohino 'a e 'Otuá ke faitāpuekina 'etau mo'uí. 'I he taimi 'oku lea ai ha palōfita mā'á e 'Otuá, 'oku hangē pē ia ko e 'Otuá 'oku folofola māi (vakai, T&F 1:38). 'Oku 'i he māmaní ha kau palōfita he kuongá ni 'o hangē pē ko e 'i ai e kau palōfita he kuonga mu'á.

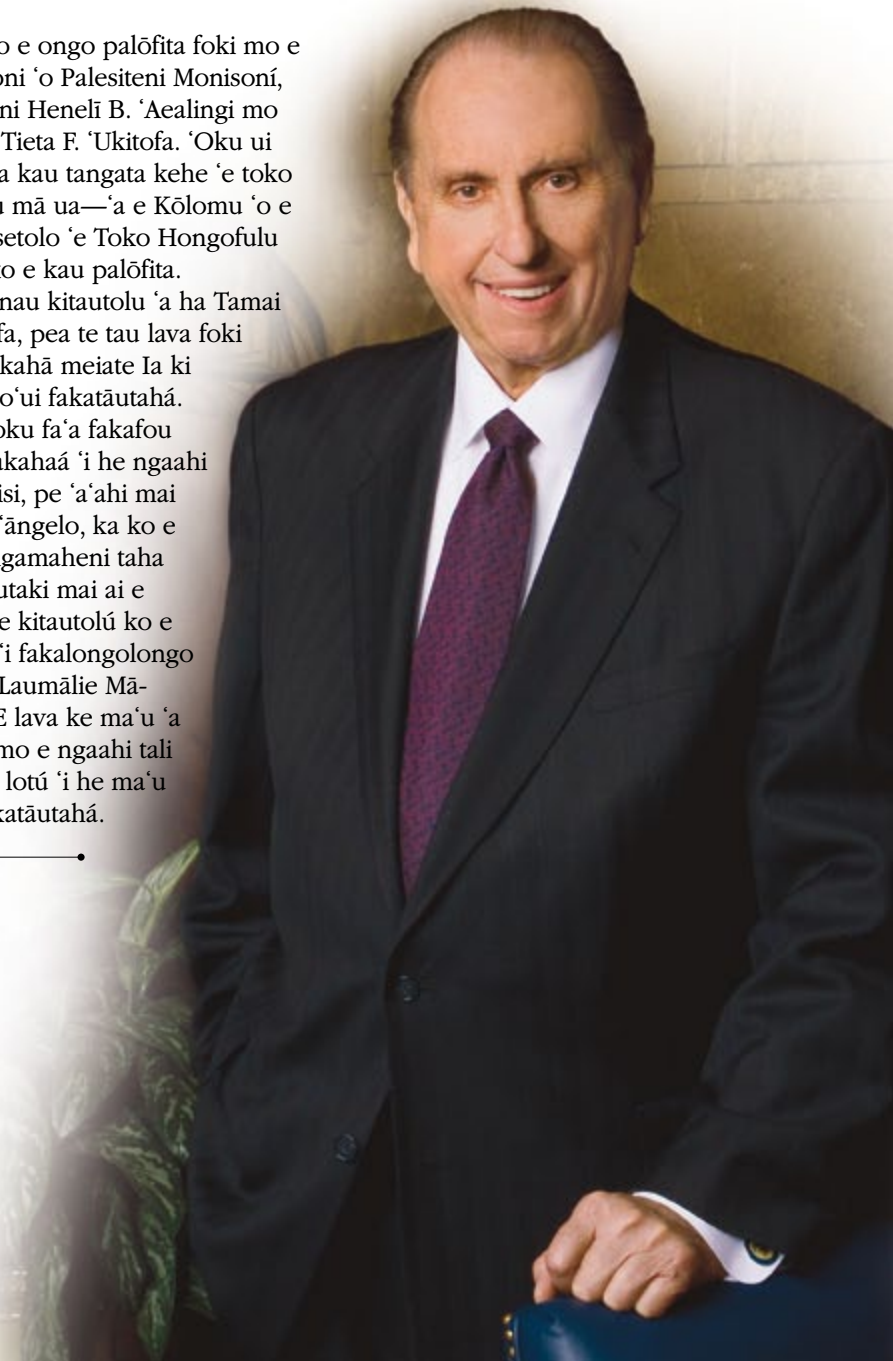
'Oku fakafou mai e fakahā mā'á e Siasí fakakātoa 'i he Palesiteni 'o e Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni-'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, 'a Tōmasi S. Monisoni. Ko e palōfita ia 'a e 'Otuá. 'I he talanoa 'a e kāinga-lotu 'o e Siasí 'o kau "ki he palōfitá," ko 'enau 'uhingá ki he Palesiteni 'o e Siasí. Ka neongo ia, 'oku 'i ai foki mo ha kau palōfita kehe 'i māmaní he

'ahó ni. Ko e ongo palōfita foki mo e ongo tokoni 'o Palesiteni Monisoní, 'a Palesiteni Heneli B. 'Aealingi mo Palesiteni Tieti F. 'Ukitofa. 'Oku ui foki mo ha kau tangata kehe 'e toko hongofulu mā ua—'a e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá—ko e kau palōfita.

Ko e fānau kitautolu 'a ha Tamai Hēvani 'ofa, pea te tau lava foki 'o mā'u fakahā meiate Ia ki he'etau mo'ui fakatāutahá. Neongo 'oku fa'a fakafou mai 'a e fakahaá 'i he ngaahi vīsone, misi, pe 'a'ahi mai 'a ha kau 'āngelo, ka ko e founa angamaheni taha 'oku fetu'utaki mai ai e 'Otuá kiate kitautolú ko e ngaahi ue'i fakalongolongo ko ia 'a e Laumālie Mā-'oni'oni. 'E lava ke mā'u 'a e mālohi mo e ngaahi tali ki he'etau lotú 'i he mā'u fakahā fakatāutahá.

'Oku tau fakafeta'i ko hono fakaava mai 'o e langí pea kuo toe fakafoki mai 'a e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí, pea 'oku fakava'e 'aki e Siasí 'a e maka 'o e fakahaá. Ko ha kakai monū'ia 'a kitautolu, 'oku 'i he māmaní he 'ahó ni 'a e kau 'aposetoló mo e kau palōfitá."

Palesiteni Thomas S. Monson, "Lea Tukú," *Liahona*, Nōvema 2009, 109.

**Te tau lava nai 'o lau
'i fē e ngaahi akonaki
fakalaumālie mei he kau
palōfita 'o onopōnī?**

1. Ko e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavā ko hano tātānaki ia 'o e ngaahi fakahā kuo fai ki he kau palōfita 'o onopōnī. 'E lava ke ma'u he 'Initaneti 'i he www.scriptsures.lds.org.

2. 'Oku paaki 'i he māhina takitaha ha pōpoaki mei he Palesiteni 'o e Siasí pe taha 'o hono ongo tokoní 'i he makasini Liahoná ('oku ma'u 'i he ngaahi lea fakafonua 'e ní'hi 'i he LDS.org).

3. "Ko e Fāmili: Ko ha Fanongonongo ki Māmani" mo e "Ko e Kalaisi Mo'ui: Ko e Fakamo'oni 'a e Kau 'Aposetoló" ko ha talaki fakapalōfita ia 'o e ngaahi mo'oni fekau'aki mo e fāmili pea mo e Fakamo'ui. 'Oku fakatou ma'u 'i he LDS.org.

4. 'Oku lea kotoa e kau mēmipa 'o e Kau Palesitenisí 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he māhina 'e ono kotoa pē 'i he konifelenisi lahi 'a e Siasí. Lau pe sio he ngaahi vitiō 'o 'enau ngaahi leá 'i he www.conference.lds.org.

1. 'Aukai, fakalaulauloto, pea lotu ke ma'u ha tatakí.

**'E lava fēfē ke
tau ma'u fakahā
fakatāutaha?**

2. Lau e folofolá. Ko e founa ia 'e lava ke tali ai 'e he Tamai Hēvaní 'etau ngaahi lotú mo tatakí kitautolu lolotonga 'oku tokoni mai e Laumālie Mā'oni'oni ke mahino e me'a 'oku tau laú.

3. Ma'u lotu he Sāpate kotoa, pea 'alu ki he temi-palé 'o kapau 'e lava.

4. Tauhi e ngaahi fekaú kae lava ke ke taau ke ma'u 'a e ue'i fakalaumālie mei he Laumālie Mā'oni'oni. ■

"Te u fakahā kiate koe 'i ho 'atamai pea 'i ho lotó, 'i he Laumālie Mā'oni'oni, 'a ia 'e hoko mai kiate koe pea 'e nofo 'i ho lotó.

"Ko 'eni, vakai, ko 'eni 'a e laumālie 'o e fakahaá" (T&F 8:2-3).

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, vakai ki he Dallin H. Oaks, "Ongo Founa 'o e Fetu'utakí," Liahona, Nōvema 2010, 83; Ngaahi Tefito 'i Mo'oni 'o e Ongoongolelei (2009), "Kau Palōfita 'a e 'Otuá," 45-51; mo e Tu'u Ma'u 'i he Tui (2004), "Fakahaá," 21-26.

'Oua Na'a Kākaa'i 'a Kimoutolu

Na'e fā'ele'i 'a Siosefa Filitingi Sāmita, ko e Palesiteni hono 10 'o e Siasí, 'i he 'aho 19 'o Siulai 1876. Na'e fakanofa ko e 'Aposetolo 'i he 'aho 7 'o 'Epeleli 1910, pea hikinima'i ko e Palesiteni 'o e Siasí 'i he 'aho 23 'o Sānuali 1970. Ne ako'i 'e Palesiteni Sāmita 'i he lea ko 'eni 'i he 1953 e to'u tupú ke 'oua na'a kākaa'i 'a kinautolu 'e he ngaahi fakakaukau hala 'a e māmaní.

Fai 'e Palesiteni Joseph Fielding Smith (1876–1972)

Lolotonga 'oku feinga ha ni'ihí ke liliu 'enau ngaahi tu'unga mo'ui ke hoa mo e ākenga 'a māmaní, kuo pau ke tau tu'uma'u 'i he folofolá mo e ngaahi mo'oni 'o e ongo-ongoleleí kuo fakahā mai.

Oku tau mo'ui 'i ha māmaní mātu'aki faingata'a, pea te u lea mahinongofua atu; 'oku tau mo'ui 'i ha māmaní kuó ne si'aki e 'Otuá pe 'oku lolotonga vave pē 'ene hokó. 'Oku tau mo'ui 'i ha māmaní kuo mana-vahē 'a e kau faifekau Kalisi-tiane 'o e ngaahi tui fakalotu kehekehé 'i he ngaahi fakakaukau 'a e tangatá, pea 'ikai ke nau ma'u e Laumālie 'o e 'Eikí 'o nau feinga ai ke liliu e folofolá, pe ko e 'uhinga 'o e folofolá ke fenāpasi mo e ngaahi faka'uhinga hala 'oku lahi hono 'ave holo 'i māmaní he 'aho ní, ko ha ngaahi faka'uhinga 'oku 'ikai ke fu'u fepaki fēfē mo e fakahā fakalangí; 'oku hanga 'e he kakai ko 'eni 'oku mana-vahē mo pule'i 'e he mālohi 'o e faka'uhinga halá 'o liliu e ngaahi tokāteline ke tatau mo

e ngaahi faka'uhinga pea mo e ngaahi fakakaukau 'oku 'ikai makatu'unga 'i he 'Otuá. He 'ikai lava ke tau fai ia. . . .

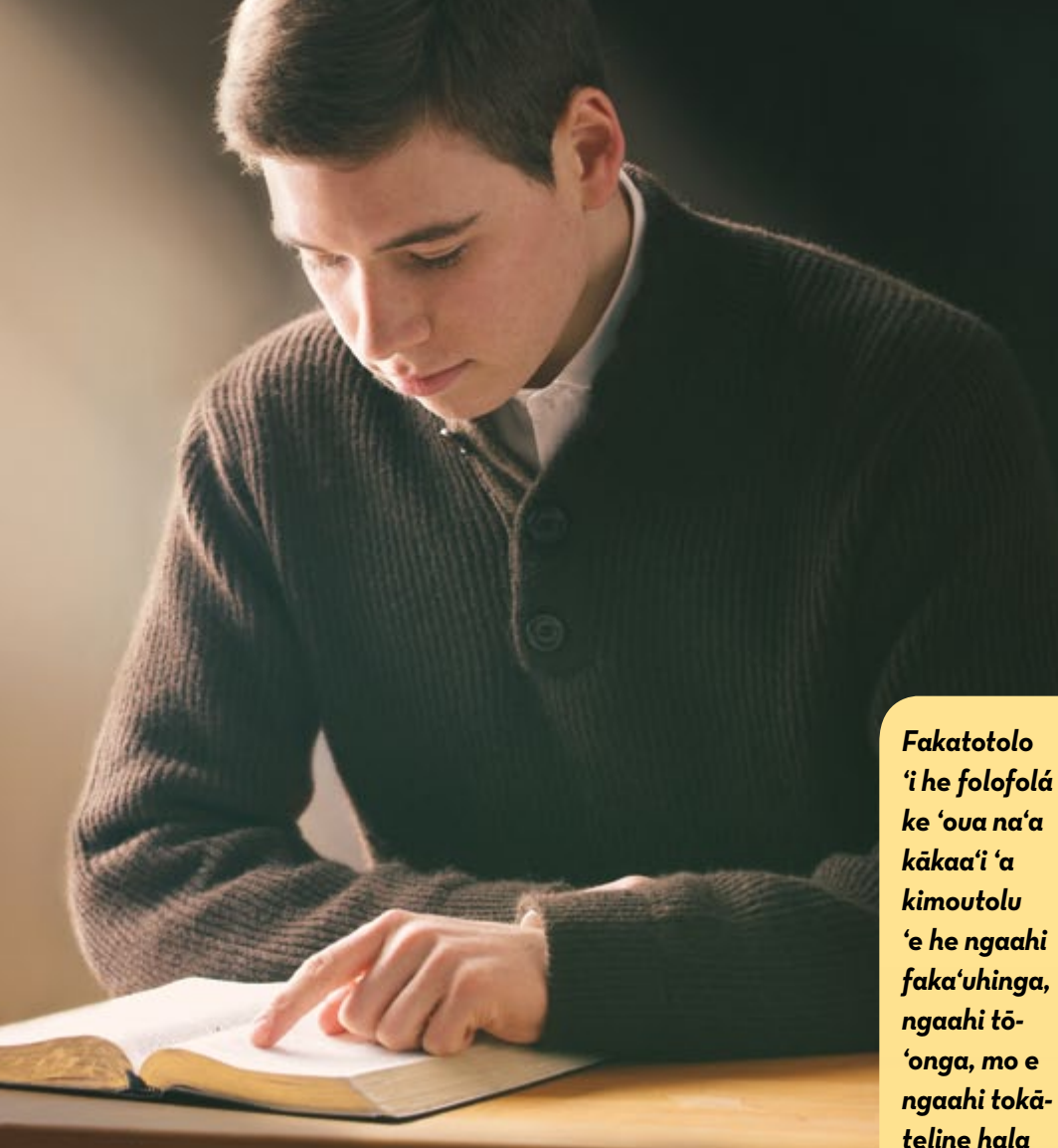
“'Oku ulo 'a e māmá 'i he fakapo'ulí, pea 'oku 'ikai 'ilo'i ia 'e he fakapo'ulí; ka neongo iá, 'e hokosia 'a e 'aho te mou 'ilo'i ai 'a e 'Otuá foki, kuo fakaake 'a kimoutolu 'e ia pea 'iate ia.

“Te mou toki 'ilo'i kuo mou mamata kiate au, pea 'oku ou 'i ai, pea ko e maama mo'oni au 'oku 'iate kimoutolú, pea 'oku mou 'iate au; ka ne 'ikai pehē 'e 'ikai te mou lava 'o tupulaki” (T&F 88:49–50).

Ko ha fakahā faka'ofa 'eni. 'Oku kau ia ki he ngaahi me'a lahi 'oku mātu'aki mahuinga ki he kāingalotu kotoa pē 'o e Siasí. 'Oku ou fifili pe ko hotau toko fiha nai kuo nau lau 'a e vahe 88? Laukonga ke lahi

ange 'o 'ikai ko e vahe 88 pē. Kaveinga 'aki ia—'oku 'ikai mo ha kaveinga 'e toe lelei ange ai—kae lau kotoa e fakahaá. 'Ikai! Lau katoa e tohí. Na'e tuku mai 'e he 'Eikí ha fekau 'i he vahe 'uluaki pē 'o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, 'a ia ko e talamu'aki ia 'o e tohí ní, 'a e talamu'aki 'a e 'Eikí:

“Fakatotolo 'i he ngaahi fekau ko 'ení, he 'oku mo'oni mo totonu ia, pea ko e ngaahi kikite mo e ngahi tala'ofa 'oku 'i aí, 'e fakamo'oni'i hono kotoa” (T&F 1:37). “Fakatotolo 'i he ngaahi fekau ko 'ení. Ko e hā hono lahi 'o 'etau 'ofa ki he 'Eikí? Ko e hā 'a e fekau lahi tahá? Kuo fakahā mai ia 'e he 'Eikí 'i he vahe 59 'o e Tokāteline mo e

**Fakatotolo
'i he folofolá
ke 'oua na'a
kākaa'i 'a
kimoutolu
'e he ngaahi
faka'uhinga,
ngaahi tō-
'onga, mo e
ngaahi tokā-
teline hala
'oku lahi 'i
māmani he
'aho ní.**

Ngaahi Fuakavá, pea 'okú Ne faka'aonga 'i ia ki he kāingalotu 'o e Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'i he kuonga fakakosipeli ko 'eni 'o e kakato 'o e ngaahi kuongá:

“Ko ia 'oku ou fai kiate kinautolu [kāingalotu 'o e Siasí] 'a e fekau, 'o lea 'aki 'eni: ke ke 'ofa ki he 'Eiki ko ho 'Otuá 'aki ho lotó kotoa mo ho mālohí, 'atamaí, mo e iví kotoa; pea ke ke tauhi kiate ia 'i he huafa 'o Sīsū Kalaisí” (T&F 59:5). . . .

Ko ia ko e 'uluaki 'o e ngaahi fekaú kotoa ke 'ofa ki he 'Otuá 'aki hotau laumālié kotoa, pea tauhi kiate ia 'i he huafa 'o Sīsū Kalaisí, pea kuó Ne fekau mai ke tau 'ilo 'i e ngaahi mo'oni ko

'eni kuo fakahā kiate kitautolu 'i he kuonga fakakosipeli 'o e kakato 'o e ngaahi kuongá.

Ko e toko fiha nai 'iate kitautolu kuo tau fai ia? 'Oku ou pehē kiate kimoutolu, pea mo e kāingalotu kotoa pē 'o e Siasí, 'oua na'a ngata ho'omou mahinó 'i ha veesi pē 'e taha [T&F 88:86, 'i he kaveinga 'o e Mutu-alé ki he ta'u ko iá], 'a ia ko ha kaveinga faka'ofa 'eni, ka mou fakatoto 'i he folofolá ke 'oua na'a kākaa'i 'a kimoutolu 'e he ngaahi faka'uhinga, ngaahi tō'onga, mo e ngaahi tokā-teline hala 'oku lahi 'i māmani he 'aho ní. Ka mou fai 'eni, ka mou ma'u 'i homou lotó 'a e fakahinohino 'a e Laumālie 'o e 'Eiki 'a ia 'oku 'i ai e totonu 'a e

mēmipa kotoa 'o e Siasí ke ne ma'ú, 'a e takaua 'o e Laumālie Mā'oni'oni, he 'ikai takihala 'i 'a kimoutolu 'e he ngaahi faka'uhinga 'a e tangatá he 'e fakahā 'e he Laumālie 'o e 'Eiki kiate kimoutolu 'oku nau hala, pea te mou ma'u 'a e laumālie 'o e fa'a 'ilo'ilo ke mahino kiate kimoutolu. . . .

Ka mahino e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí kiate kimoutolu, te ne fakatau'atāina 'i kimoutolu. Kapau 'oku 'ikai ke kau e Laumālie 'o e 'Eiki 'i ho'omou sofupoló, volipoló, pasiketipoló, lová, hulohulá, mo ho'omou ngaahi fakafiefia kehé, he 'ikai hanau mahu'inga kiate kimoutolu. Tuku ke fakahoko 'a e me'a kotoa pē 'i he laumālie 'o e lotu pea 'i he tui. 'Oku ou pehē ko e me'a ia—mahalo pē 'oku 'ikai fie ma'u ke u lea 'aki—ka ko ia pē. Fai e me'a kotoa pē mo e mata 'oku hanga taha pē ki hono fakalāngilangi 'i 'o e 'Otuá, pea tau ako ke langaki hake mo fakamālohia kitautolu mo e Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. ■

Mei he “Entangle Not Yourselfs in Sin,” Improvement Era, Sept. 1953, 646–47, 671–72, 674, 676–78; na'e fakalelei 'i e fakamata'itohi lahi mo e faka'ilonga leá.

Fakamavahevahe'i 'e ha Tāfea, Fakataha'i 'e he

Ne 'efihia e fāmili Toalasi 'i honau ngaahi loki mohé, 'ātakai'i 'e he nāunau falé, mo nau pipiki ki he 'ū va'a 'akau, ko ia ne nau fai 'a e me'a pē taha te ne lava 'o fakahaofi kinautolú.

Fai 'e Melissa Merrill

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Ko ha 'aho Sāpate nonga e 'aho 25 'o Sepitema, 2005 kia Vikitā Manuela Toalasi Kilosi, hono uaifi ko 'Amileti Monei 'Iuliná, mo hona fāmili. Kuo nau foki mai mei he lotú 'o mālōlō, lau tohi, mo fiefia pē 'i honau 'apí 'i he 'otu mo'unga 'o Kosita Liká he ho'atā ne lōngonoa mo ki'i 'uho'uha ko 'ení.

Ne 'uho'uha pē he kongā lahi 'o e faka'osinga e uiké, pea ko e me'a maheni pē ia ki he faitu'ú pe fa'ahita'ú. 'I he taimi 5 efiafi nai, ne fakatokanga'i 'e Misa Toalasi 'oku ki'i mā'olunga hake 'a e vai he vaitafe ofi ki honau 'apí 'i hono mā'olunga angamahení pea faka'au ke ofi ange ki fale. Na'á ne fakahā fakalelei pē 'eni ki hono fāmili, peá na tokateu pē mo hono foha ta'u 11 ko 'Ēlikí 'aki hono mono ha ngaahi sipi kafu he 'ū matapaá ke ta'ofi ha hū ange 'a e vaí ki lotu.

Hili pē ha ngaahi momeniti si'i mei ai kuo mā'olunga hake e vaitafé 'o lahi hake he mita 'e taha mo e kongá (fute 'e nima) 'a e vaí takataki he falé. Lau sekoni pē mo e

hū atu 'a e vaí he 'ū matapā sio'atá. (Ne toki 'ilo 'e he fāmili kimui ne tupu e 'oho pehē ange 'a e vaí mei ha holo 'a e kekelelé.) Na'e kaila 'a Misa Toalasi ki hono fāmili ke nau lele ki he tafa'aki ki muí 'a ia ne 'i ai e 'ulu 'akau pea mā'olunga ange ai e kekelelé. Ne mavahe hono ngaahi 'ofefine kei ta'u hongofulu tupu ko Sōfia, Kōlina mo Mōnika mei fale he taimi pē ko iá.

Ka ne 'ikai lava 'a Sisitā Toalasi 'o hū ki tu'a. Ko ia na'á ne lele ai ki ha loki mohe 'e taha mo 'Ilisapesi, ko ha ki'i ta'ahine ne nau tokanga'i he faka'osinga 'o e uike ko iá. Na'á na kaka fakavave ki he funga mohengá 'a ia ne faka'ofe 'ene tēteé. Na'e 'ikai ke na 'ilo'i pe 'oku 'i fē pea na'e fēfē 'a e toengá. Ne pehē ange 'e 'Ilisapesi kia Sisitā Toalasi, " 'Oua te ke tangí. Manatu'i 'oku 'ofa 'a hotau 'Otuá 'iate kitautolu." Na'á na kamata lotu leva.

Ne muimui atu 'a Misa Toalasi ki tu'a 'i hono ngaahi 'ofefiné mo 'ene fakatokanga'i na'e 'ikai ke 'iloa 'a 'Ēlikí. Na'á ne feinga atu he tafe mālohi 'a e vaí 'o foki ki fale. Na'á ne ma'u 'a 'Ēlikí 'oku tu'u 'i ha fokotu'unga veve—ko ha holisi kuo holo, nāunau

fale, veve, mo ha ngaahi va'a 'akau kuo 'omi 'e he vaí 'o fokotu'utu'u 'i ha matapā 'oku mapuni. Na'á na hū atu ki peito pea tuku 'e Misa Toalasi 'a 'Ēlikí 'i ha faitu'u na'e mā'olunga mo malu. Na'á ne toki 'ilo'i hake kuo takataki ha nailoni 'i hono ongo va'é 'o fainga-ta'a 'ene ngaué. Ka na'e lava ke ne teke ke mama'o 'a e 'aisí mo ha ngaahi nāunau fale ke 'oua na'a mapuni e matapaá 'o ma'u ai ia mo hono fohá 'i lotu.

Na'e lava ke sio atu 'a 'Ēlikí mo Misa Toalasi mei peito ki he fānau fefiné 'i he tafa'aki ki muí, ka na'e 'ikai ke na 'ilo'i pe na'e fēfē 'a Sisitā Toalasi mo 'Ilisapesi. Na'e fokotu'u ange 'e Misa Toalasi ke na kole fakataha ki he Tamai Hēvaní ke tokoni mai.

'I he taimi ko iá, na'e lotu foki mo e fānau fefiné 'i tu'a 'i ha funga kuava. Ne lava pē ke sio atu 'a Sōfia, Kōlina mo Mōnika ki he 'oho atu 'a e vaí ki honau falé. Mei he me'a ne nau mamata ki aí, he 'ikai ha taha ia 'i lotu he falé 'e kei mo-'ui. Na'a nau hoha'a ki honau fāmili, mokosia mo ilifia pea na'a nau hiva'i ha ngaahi himi mo lotu fakataha.

Lotú

‘Oku pehē ‘e Sōfia, “Na’a mau kole ki he Tamai Hēvaní ke ‘ai mu’a ke maha hifo e vaí. Na’a mau ‘ilo na’e fie ma’u ke mau tui; he ‘ikai lava ke hoko ha mana kapau he ‘ikai ke mau tui. Ko e momeniti fakafiefia tahá ‘a ‘emau ‘ā‘ā hake ‘o sio kuo holo hifo e vaí.”

Na’e kei holo hifo pē. Taimi si’i pē kuo hū mai ‘enau tamaí ki tu’a ‘o ‘eke ange pe na’a nau sai pē. Kuo fakapo’uli he taimi ko ‘ení, ko ia na’á ne foki ki fale, ma’u e fo’i te’elango, pea ‘ai ha fo’i ama ‘o tutu ‘aki ha penisini ke ‘ilo ‘e he kaungā‘apí na’e ‘i fale ‘a e fāmili.

Na’e sio mai ha kaungā‘api ki he fo’i amá pea ha’u ‘o tokoni. Na’á ne tokoni’i hifo e fānau fefine mei he funga ‘akaú peá na fetuku mo Misa Toalasi e ‘ū me’a na’a nau tata’o e matapā ‘o e loki mohe na’e ‘i ai ‘a Sisitā Toalasi mo ‘Ilisapesí. Ne nofo e fāmili he pō ko iá mo hanau kāinga.

Na’e ‘ikai ke ‘ilo ‘e he fāmili Toalasi e lahi ‘o e maumau ne hoko ki honau ‘apí he na’a nau mavahe mei aí kuo fakapo’uli. Na’a nau foki mai he pongipongi Mōnitē ‘o ‘ilo kuo mole ‘enau me’a hono kotoa.

Ka na’e ‘ikai ke nau lāunga. ‘Oku pehē ‘e Misa Toalasi, “Na’a mau ‘ilo na’e foaki ‘e [he ‘Eikí] pea kuo to’o atu ‘e [he ‘Eikí]” (vakai, Siopē 1:21). Neongo na’e faka’auha honau ‘apí mo ‘enau koloá, ka na’e pehē ‘e Sisitā Toalasi na’a “nau fakamālō pē he ne mau mamata ki

hono fakaava mai ‘o e matapā ‘o e langí kiate kimautilu,” ‘i hono fakahaofi ‘enau mo’uí mo e ngaahi tāpuaki ne hoko mai aí.

Ko e konga lahi ‘o e ngaahi tāpuaki ko iá na’e fakafou mai ‘i he anga’ofa ‘a e kā-ingalotu ‘o e Siasí ‘i Kosita Liká. ‘I he ‘aho Tu’apulelulú, na’e ma’u ‘e he fāmili ha ‘ū mohenga mo e nāunau fale kehe, me’akai, vala, mo e ngaahi me’a na’a nau fie ma’ú mei he kāingalotu ‘o e ngaahi siteiki ‘i he ‘elia Seni Hoseí. Ne ‘osi e ‘aho ‘e fā mei ai kuo ma’u ha feitu’u ke nofo ai e fāmili.

‘Oku pehē ‘e Sisitā Toalasi, “Na’a mau ‘ilo ‘oku fakahā ‘e he ‘Otuá ‘Ene ‘ofa kiate kimautilú ‘o fakafou ‘i he kakai kehé. Ne tokolahi ‘aupito e kakai, ‘a e tangata mo e fefine, ne tokoni mai he taimi ko ‘ení. Ne mau ongo’i ‘ofeina lahi. Ne ‘ikai ha ‘uhinga ke mau fehu’i ai, “Ko e hā ‘oku hoko ai ‘eni kiate kimautilu?”

Na’e pehē ‘e Misa Toalasi ia, “Ko e mana ‘emau hao mo’ui kotoá. ‘Oku ‘ikai ha vei-veiua kuo tupulaki e tui ‘a homau fāmili. ‘Oku ou ‘ilo pau ‘oku mo’ui ‘a e ‘Otuá pea ‘okú Ne ‘ofa ‘iate kimautilu.”

‘Oku toe pehē ‘e Sisitā Toalasi, “Kuo fuo-loa e ‘i ai ‘emau moto fakafāmili: ‘Oku kau mai e ‘Otuá ‘i he kihí’i me’a kotoa ‘o ‘emau mo’uí.” Ne mau ‘ilo fakapapau ‘eni hili e me’a ne mau a’usiá. ‘Oku ‘afio’i kimautilu ‘e he Tamai Hēvaní. ‘Okú Ne tali ‘emau ngaahi lotú.” ■

‘I he sio mai ‘a e fānau fefine he fāmili Toalasi mei he tafa’aki ki muí, he ‘ikai ha taha ia ‘i loto he falé ‘e kei mo’ui. Na’a nau hoha’a mo ilifia pea na’a nau hiva’i ha ngaahi himi mo lotu fakataha.

KE NONO'O 'A E LOTO-MAFESÍ

Fai 'e Georges A. Bonnet

I he ngaahi ta'u 'o e 1990 ne u 'alu mo hoku fāmilí ki 'Afilika 'i hono vahe au 'i he'eku ngāue he Siasí ke kau he ngāue tokoni 'i Puluniti, Luanitā mo Somālia. Ko e lolotonga 'eni ha vaha'a-taimi faingata'a 'o e hongē, fakamamahi, mo e tau, pea na'e taulōfu'u hono fakamamahí.

Ne lauiāfe e kakai 'i he ngaahi 'apitanga ma'ā e kau kumi hūfangā. Laungeau mo e fānau paea ne nau langa ha ngaahi feitu'u ke nau nofo ai. Ne nau fefa'uhi ma'u pē mo e kōlelā, taifoti, mo e fasimanavā. Ne 'āsinga e ongo'i 'oku 'ikai ha toe 'amanaki lelei 'i he namu ha'aha'a 'o e ngaahi me'a kuo koví mo e kakai maté.

Ne ue'i au ke fai kotoa e tokoni te u ala lavá. Na'e ngāue fakataha e Siasí mo e Kōmiti Fakavaha'a-pule-anga 'a e Kolosi Kulá mo e ngaahi kautaha kehe pē, ka ne u fifili he taimi 'e ni'ihí pe na'e hoko koā ha lelei 'i he'emaui ngaahi tokoní 'i he fehangahangai mo e ngaahi fakamamahi fakalilifu mo e faingata'a ko 'eni kuo lahi 'ene mafolá. Na'e faingata'a ke to'o atu 'a e ongo'i lotofo'i mo e siva e 'amanakí, pea ne u fa'a tangi 'i he'eku 'alu 'o mohé.

Lolotonga e taimi fakaloto-fo'i ko 'ení, ne toki mahino lahi ange kiate au ha potufolofola angamaheni pē. Ko e ngaahi lea 'eni 'a 'Īsaia 'o ne talamai na'e "pani [a e Fakamo'uí] ke ne nono'o 'a e loto-mafesí, ke ne fakahā 'a e tau'atāina ki he kau pōpulá, pea mo fakaava 'a e fale fakapōpulá kiate kinautolu na'e ha'isiá" (T&F 138:42).

Kuó u mamata pea talanoa mo ha kakai tokolahi kuo "loto-mafesí" 'i ha ngaahi faingata'a lahi. Kuo mole honau

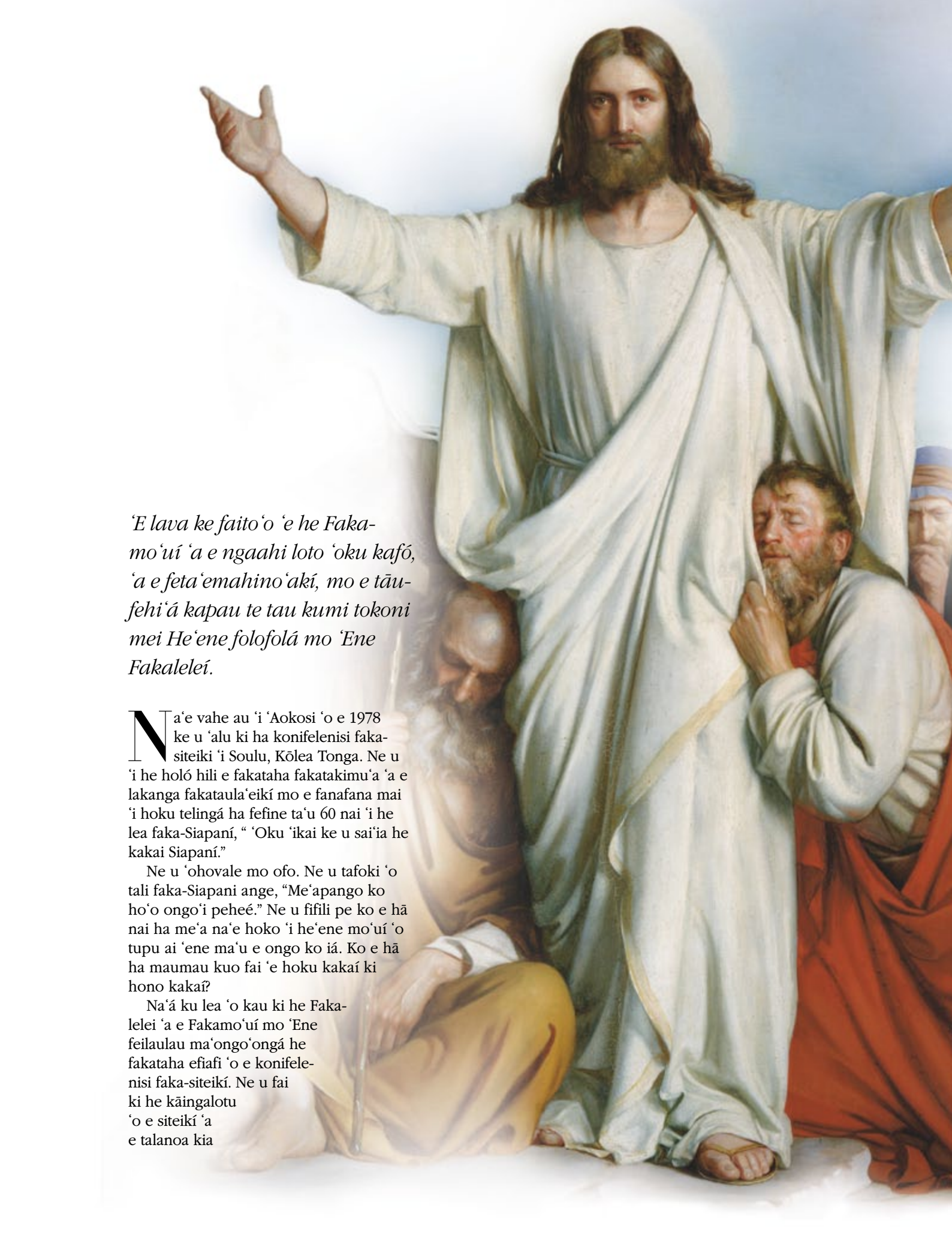
'E lava ke tau ma'u kotoa pē 'a e 'amanaki lelei 'e lava ke faito'o pea fakamo'ui hotau lotó 'i he Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí.

ngaahi 'ofa'angá, 'apí mo e mo'ui nonga ne nau ma'ú. Ka kuo hā mei he tokolahi kuo 'osi "nono'o" honau loto mamahí. Hangē ko 'ení, 'i he'emaui fa'a ō atu ki ha 'api masivesiva mo fakataimi, 'e kole mai 'a kinautolu aí, "Te mou fie lotu nai mo kimautolu?" Hangē ne ma'u 'e he kakai 'a e fiefia mo e nonga 'i he'enaui lotu mo hū ki he 'Eikí.

Ko e mo'oni he 'ikai lava ke tau fekumi ki he 'aonga 'o e Fakalelei 'i he mo'ui ni pē. 'Oku hoko foki ia hili 'a e mo'ui ni. 'Oku ou 'ilo 'e huhu'i e kau pekiá mo toetu'u 'a e kakai kotoa pē koe'uhi ko e Fakamo'ui. 'E to'o atu pea fakamo'ui 'a e mamahi 'oku tau a'usia 'i he mo'ui ní—neongo pe ko e hā hono lahí—'e he Fakalelei.

Ne tohi 'e Molomona mo Molonai 'a ia na'á na mo'ui 'i ha taimi 'o e fetāmate'aki lahi mo e mate, 'o kau ki he 'amanaki lelei 'i ha 'Otua 'ofa 'oku hulu atu 'ene 'alo'ofā mo e fakamaui totonú 'i he mahino kotoa pē (fakatātā 'aki 'eni, vakai, Molonai 7:41–42). Na'e fakamālohia 'eku tuí 'i he'eku ako e ngaahi lea 'a e ongo palōfitā ni. 'I he'eku fifili ko ia pe na'e 'aonga nai 'emaui ngaahi ngāue, ne u ongo'i fakapapau ko e mālohi huhu'i taupotu tahá pē 'a e 'alo'ofa 'a e Fakamo'ui. Mahalo 'e 'i ai e ngata'anga 'o 'etaui ngaahi feinga lelei tahá, ka 'oku ta'efakangatangata mo ta'engata Ha'aná.

'Oku mahino hono fakatupu 'e he ngaahi tu'unga 'oku 'i ai 'a māmaní 'a e ngaahi faingata'a lahi, ka 'oku 'ikai ke ta'emalava 'e he Huhu'i ke fai hono fakalelei'i. 'E lava ke tau ma'u kotoa pē 'a e 'amanaki lelei 'oku pau 'e lava ke faito'o pea fakamo'ui hotau lotó 'i he Fakalelei 'a Kalaisí. 'I he'eku ma'u e 'ilo ko 'ení, na'e lava ke hoko atu 'eku ngāue 'i he'eku 'ilo 'i 'oku ola lelei ma'u pē 'Ene ngaahi ngāue. ■

'E lava ke faito 'o 'e he Fakamo'uí 'a e ngaahi loto 'oku kafó, 'a e feta'emahino'akí, mo e tāufehi'ā kapau te tau kumi tokoni mei He'ene folofolá mo 'Ene Fakalelei.

Na'e vahe au 'i 'Aokosi 'o e 1978 ke u 'alu ki ha konifelenisi fakasiteiki 'i Soulu, Kōlea Tonga. Ne u 'i he holó hili e fakataha fakatakimu'a 'a e lakanga fakataula'eikí mo e fanafana mai 'i hoku telingá ha fefine ta'u 60 nai 'i he lea faka-Siapaní, " 'Oku 'ikai ke u sai'ia he kakai Siapaní."

Ne u 'ohovale mo ofo. Ne u tafoki 'o tali faka-Siapani ange, "Me'apango ko ho'o ongo'i peheé." Ne u fifili pe ko e hā nai ha me'a na'e hoko 'i he'ene mo'uí 'o tupu ai 'ene ma'u e ongo ko iá. Ko e hā ha maumau kuo fai 'e hoku kakaí ki hono kakaí?

Na'á ku lea 'o kau ki he Fakalelei 'a e Fakamo'uí mo 'Ene feilaulau ma'ongo'ongá he fakataha efiafi 'o e konifele-nisi fakasiteikí. Ne u fai ki he kāingalotu 'o e siteikí 'a e talanoa kia

Fai 'e 'Eletā
Yoshihiko Kikuchi
'O e Kau Fitungofulú

Ko e Ngāue 'a e Tokotaha Faifakamo'uí

Nifai mo hono 'ave ia 'e he Laumālie 'o e 'Eikí ki ha mo'unga mā'olunga. Na'á ne mamata ai ki he 'akau 'o e mo'uí 'a ia ne mamata ki ai 'ene tamai ko Lihai, peá ne mamata ai ki he valevale ko Sisuú, (vakai, 1 Nifai 11:1–20). Pea na'e fehu'i ange 'e ha 'āngelo pe na'á ne 'ilo'i e 'uhinga 'o e fu'u 'akau ne mamata ai 'ene tamai 'i he me'a-hā-mái.

Ne taliange 'e Nifai, “Io, ko e 'ofa ia 'a e 'Otuá, 'a ia 'oku a'u atu ki he loto 'o e fānau 'a e tangatá; ko ia, 'oku lelei taha ia 'i he ngaahi me'a kotoa pē.” Pea toe pehē 'e he 'āngeló, “Io, pea 'oku fakafiefia taha ia ki he laumālié” (1 Nifai 11:22–23).

'E lava ke tokoni'i kitautolu 'e he 'ofa 'a e 'Otuá ke ikuna'i 'a e loto fakamaau mo e ta'efemahino'aki kotoa pē. Ko e fānau mo'oni kitautolu 'a e 'Otuá, pea 'e lava ke tau ma'u 'a 'Ene 'ofá 'i hotau laumālié kapau te tau loto ki ai.

*Te u 'ofa he Fakamo'uí,
Muimui Hono halá,
Pea tokoni'i ha taha,
I ho mālohi 'O'ouí.¹*

Ko Hai Au Ke u Fakamāu'i ha Taha?

Na'e 'ikai ke u palani ki ai ka ne u kamata talanoa ki he'eku fehokotaki mo e kakai Kōlea. Ne u fakamatala ki he ha'ofangá 'eku tupu hake mo ha toko hiva Kōlea ne u tokoua 'aki mo tuofefine 'aki. Na'a nau fa'a omi ki homau

'apí, pea na'á ku fa'a 'alu mo hoku ngaahi tokouá mo e tuofāfiné ki honau 'apí. Na'á ku kai me'akai Kōlea mo ako e ngaahi hiva faka-Kōlea. Na'e mali hoku mehikitangá mo ha tangata Kōlea lelei. Na'á na 'ohake 'ena fānau 'i Siapani 'i he kolo tatau pē ne u tupu hake aí.

Na'á ku kole ki ha taha lolotonga 'eku leá ke ne tā e pianó kau hiva'i

ha fo'i hiva faka-Kōlea mo Palesiteni Hou Nami Li (Ho Nam Rhee), ko e fuofua palesiteni fakasiteiki 'i Kōlea Tongá. Hili iá ne u kole kia Palesiteni Li ke tokoni mai 'i hono hiva'i 'o e fasi fakafonua 'a Kōleá, neongo na'e talu pē 'eku hiva'i ia he'eku kei si'í. Kuo fuoloa ta'u 'eku ako ia mei he'eku fa'ētangata Kōleá, ka na'á ku manatu'i pē hono fakaleá. Ne u kole leva ki he ha'ofangá ke mau hiva fakataha. Na'a nau tu'u kotoa ki 'olunga 'o hiva'i 'enau fasi fakafonua mālié. Ne tō e lo'imata, pea na'e faingata'a ke u hiva. Na'e 'i ai ha laumālie faka'ofa'ofa.

Na'á ku fakahā ange ki he kāingalotu 'o e siteikí 'a 'eku 'ofa 'iate kinautolu 'o hangē pē ko 'eku 'ofa 'i he kau Kōlea ne u tokoua 'akí—he ko e fānau kotoa kitautolu 'a e 'Otuá, he ko e ngaahi tuonga'ane mo e tuofāfine kotoa 'a kitautolu 'i he ongoongo-lelei pea koe'uhí ko e 'ofa 'a e 'Otuá (vakai, 1 Nifai 11:22, 25). Ne mau ongo'i kotoa 'a e 'ofa ta'engata ko iá, pea na'e tangi 'a e mei-me tokotaha kotoa 'i he ha'ofangá. Na'á ku talaange kiate kinautolu, 'Oku ou 'ofa 'iate

KE HOKO KO HA KAU ĀKONGA MO'ONI

“Kuo fakahā mai ‘oku fa’a onгона ‘iate kitautolu ha fa’ahinga lea laulanu mo holoki mo’ui. ‘Oku ou fakamanatu atu, ‘oku ‘ikai ha [taha] te ne lea ‘o tukuhifo ha matakali ‘e taha, ‘e lava ke ui ko ha ākonga mo’oni ‘a Kalaisi. Pe ko ha’ane fakakaukau ‘okú ne faaitaha mo e ngaahi akonaki ‘a e Siasi ‘o Kalaisi. . . .

“Ko e kāingalotu kitautolu ‘o e Siasi ‘o hotau ‘Eikí. ‘Oku ‘i ai hotau tufakanga kiate la pea kiate kitautolu mo e ni’ihi kehé foki.”

Palesiteni Gordon B. Hinckley (1910–2008), “Ko Hono Fie Ma’u Ha Anga’ofa ‘Oku Lahi Angé,” *Liahona*, Mē 2006, 58, 60.

kimoutolu ko hoku ngaahi tokoua mo e tuofāfine ‘i he ongoongoleléi.

‘I he ‘osi e fakataha’anga efiafi, ne tu’u laine mai e kāingalotu ‘o e siteikí ke mau fe’iloaki. Ko e fefine Kōlea ta’u 60 na’e muimuitaha he lainé, peá ne tangi mo kole fakamolemole mai. Na’e mālohi ai e Laumālie ‘o e ‘Eikí. Ne hapai kimautilu kotoa ‘e he kapakau fai-fakamo’ui ‘o e Fakamo’ui, pea na’e ongo ki he ha’ofangá ‘a e laumālie ‘o e melinó. Ne u ongo’i ko e taha pē au ‘o kinautilu.

*[Ko hai au ke fakamāu ‘i ha taha
Lolotonga ‘eku ta’ehaohaoá?
‘Oku fufū fakalongolongo pē ‘i he lotó
‘A e mamahi ‘ikai mamata ki aí.]*

Na’e Liliu ‘Eku Fakakaukau ‘e Ho’o Pōpoakí

Ne uiui’i au ko ha mēmipa ‘o e Kau Fitu-ngofulú ‘i he 1977. Talu mei ai mo ‘eku monū-‘ia ke ‘a’ahi ki ha ngaahi siteiki ‘e laungeau. ‘I he ‘osi ha fakataha fakatakimu’a ‘a e lakanga fakataula’eikí ‘e taha ‘i Teilasivila, ne ha’u ha tangata lahi ‘o fanafana mai kiate au na’e tāmāte’i hono tokouá ‘i he Tau Lahi hono II ‘a Māmaní pea na’á ne fehi’a he kakai Siapaní. Ka ‘i he hili ‘a e konifelenisí, na’e ha’u e tangata tatau pē kiate au ‘oku tangi. Ko ‘ene tangi fiefia, peá ne fā’ofua mai kiate au he na’e ongo kiate ia ‘a ‘eku vahevahe ‘a e talanoa ‘o hoku fakauluí mo ‘eku ‘ofa ki he kakai ‘Ameliká.

‘I ha toe taimi ‘e taha ne ha’u ai ha fefine ‘i ha konifelenisi fakasiteiki ‘i Siosia, ‘i ‘Amelika ‘o talamai na’e mate ‘ene tamái ‘i he Tau Lahi hono II ‘a Māmaní. Ka ‘i he hili e fakatahá na’á ne talamai, “‘Oku ou kole fakamolemole atu. Ne u nofo pē mo e tāufehi’á ‘i hoku lotó he na’e tāmāte’i ‘eku tamái ‘e he kakai Siapani.” Peá ne toki pehē mai, “Na’á ke talamai na’e mate foki mo ho’o tamái he taú, ka kimui aí na’á ke tali e ongoongoleléi, ‘o ne liliu ho’o mo’ui. Pea ‘okú ke talamai ‘eni

‘okú ke ‘ofa ‘iate kimautilu. ‘Oku ou ongo’i mā. Neongo na’e fā’ele’i au he Siasí ka na’á ku ongo’i tāufehi’a ki ho kakai ‘o a’u mai ki he ‘ahó ni. Ka kuo liliu ‘e ho’o pōpoakí ‘eku fakakaukau.”

Kuo hoko ha ngaahi me’a tatau lahi pehē kiate au. Kuo lava ke u fe’iloaki mo ha kakai tokolahi, pea lava ke mau fe’ofa’aki mo femahino’aki koe’uhí ko e ongoongoleléi.

Kuo To’o Kotoa ‘Eku Ongo’i Halaiá

Hili ha ngaahi ta’u si’i mei ai, ne kole mai e supavaisa ‘o e kau faifekau ngāue tokoní ‘i ha faeasaiti na’e fai hili ha ‘a’ahi ki ‘Ātama-‘onitai-‘Āmani, ke u talanoa ki he founga hoku fakauluí. Ne u fai ‘eni peá u fakamālō ki he ngaahi mātu’a ne ‘i he faeasaiti ‘i hono teuteu’i ‘enau fānau ke ngāue fakafaifekau mo hono fekau’i mai kinautilu ki hoku matapaá.

‘I he’eku lulululu mo kinautilu mo teuteu ke u mavahé, na’e pehē ‘e he supavaisá, “Kimu’a pea tau mātuku atu mei he fakatahá ni, ‘oku ‘i ai e me’a ‘oku ou loto ke vete atu.” ‘Oku ‘ikai ke u manatu’i e ngaahi lea pau na’á ne faka’aonga’i, ka na’e ‘uhinga peheni:

“Hangē ko ia ‘oku mou ‘ilo’i, ‘i he’eku kei talavou, ne u ngāue ma’a hoku fonuá ko ha sōtia ‘Amelika Tautahi. Ne u tāmāte’i ha kau sōtia Siapani tokolahi lolotonga ‘eku ngāué. Ne u pehē kuó u ngāue faivelenga ma’a hoku fonuá, ka ‘i he ngaahi ta’u lahi, ko ‘eku sio pē ki ha kakai ‘Ēsia, tautautefito ki he kakai Siapani, ne u ongo’i loto-mamahi lahi. Taimi ‘e ni’ihi na’e ‘ikai ke u lava ‘o fai ha ngāue. Na’á ku talanoa

ki ai mo e kau ma'u mafai 'o e Siasí peá u fakamatala e ngaahi ongo ne u ma'ú ki ha kau fai fale'i fakapalofesinale.

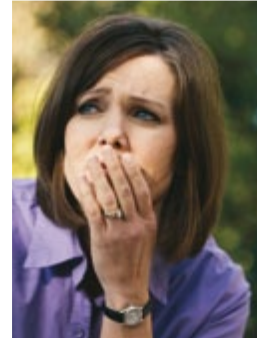
"I he'eku sio kia 'Eletā mo Sisitā Kikuesi mo hona fohá, ne foki 'eku manatú. Ka ne u toki fanongo ki he vahevahe 'e 'Eletā Kikuesi 'ene fakamo'oní mo talanoa ki hono fakauluí, 'ene 'ofa ki he 'Eikí mo e ongo-ongoleleí, pea mo 'ene 'ofa kiate kitautolu takitahá. Na'á ne pehē na'á ne fehi'a 'i he kakai 'Ameliká mo e kau sōtia 'Ameliká ka kuo liliu 'e he ongoongoleleí 'ene mo'uí 'o fakaafou 'i he mālohi faifakamo'ui 'o e 'Eikí. 'I he'eku fanongo ki aí, ne hangē ne u fanongo mo au foki ki he le'o 'o e 'Eikí 'oku pehē mai, 'Kuo 'osi ia. Kuo lelei.' "

Ne mafao mai hono ongo nimá, hiki kinaua ki 'olunga, tafe mo e lo'imata mei hono fofongá peá ne pehē, "Kuo to'o atu kotoa 'eku ongo'i halaiá. Kuo to'o atu 'eku kavenga mafasiá!"

Na'á ne ha'u 'o fá'ofua kiate au. Na'e ha'u foki mo homa ongo uaifí, pea ne mau fe'iloaki mo tangi.

Kuó u 'ilo 'e lava ke fakamo'ui 'e he Fakamo'uí 'a e ngaahi loto 'oku kafó, 'a e feta'emahino'akí, mo e tāufehi'á kapau te tau kumi tokoni mei He'ene folofolá mo 'Ene Fakaleleí. 'Okú ne fakamo'ui kitautolu 'i he founga tatau na'á Ne fakamo'ui 'aki e kau 'Isilelí 'i hono huhu kinautolu 'e he ngatá (vakai, Nōmipa 21:8–9; 1 Nīfai 17:41; 'Alamā 33:19–21). Ko e "folofola fakafie-mālie 'a e 'Otuá . . . 'oku fakamo'ui 'a e laumālie 'oku kafó" (Sēkope 2:8), pea " 'i hono ngaahi taá [a ia] 'oku tau mo'ui aí" ('Isaia 53:5; Mōsaia 14:5).

*[Te u hoko ko e tauhi 'o hoku tokouá;
Te u ako e ngāue 'a e tokotaha
faifakamo'uí.
Pea ki he kafó mo e ongosia
Te u 'ofa lahi ki aí.]*

**'Okú Ne fakamo'ui
kitautolu 'i he
founga tatau pē na'á
Ne fakamo'ui 'aki 'a
e kakai 'Isilelí mei he
huhu 'a e ngatá. Ko
e "folofola fakafie-
mālie 'a e 'Otuá . . .
'oku fakamo'ui 'a e
laumālie kuo kafó,"
pea " 'i hono ngaahi
taá [a ia] 'oku tau
mo'ui aí."**

KE MOU FE'OFA'AKI

“Na’e lea ‘aki ‘a e mo’oni kāfakafa ko ‘enī ‘e he tāupo’ou Katolika ko Mother Teresa, ‘a ia na’e ngāue ‘i he kakai masiva ‘i ‘Initiā he konga lahi ‘o ‘ene mo’ui: ‘Kapau ‘oku mou fakamaau’i e kakai, ta ‘oku ‘ikai ha taimi ke mou ‘ofa ai ‘iate kinautolu.’ Kuo ekinaki ‘e he Fakamo’ui, ‘Ko ‘eku fekaú ‘eni, ke mou fe’ofa’aki kiate kimoutolu, ‘o hangē ko ‘eku ‘ofa kiate kimoutolú.’ ‘Oku ou fehu’i atu: ‘*e lava nai ke tau fe’ofa’aki, ‘o hangē ko e fekau ‘a e Fakamo’ui, kapau ‘oku tau fefakamaau’aki?* Te u tali atu—fakataha mo Mother Teresa: ‘ikai, he ‘ikai lava ia.”

Palesiteni Thomas S. Monson, “‘Oku ‘ikai Faka’au ‘o Ngata ‘a e ‘Ofa,” *Liahona*, Nōvema 2010, 124.

Te u ‘Oatu ha Miniti ‘e 10

Na’e fā’ele’i au ‘i ha ki’i kolo si’isi’i ‘i he motu fakatokelau ko Hokaitō, ‘i Siapani. ‘I hoku ta’u nimá, na’e mate ‘eku tamaí ‘i ha ‘ohofi mei ha vakauku ‘Amelika. Na’á ku fehi’a kei si’i pē ki he kakai ‘Ameliká. Ne u tupu hake pē mo ia, kae ‘ikai ke u ‘ilo’i totonu e me’a na’e hoko ‘o hoko ai e taú.

Na’a mau masiva he taimi na’á ku ‘osi ai mei he ako lotolotó. Na’e ‘ikai ma’u ‘e he’eku fa’ee ha pa’anga ke fakahū au ki he ako’anga mā’olungá, ko ia ne u fakakaukau ke u ‘alu ‘o ngāue ke ma’u ha pa’anga ke hoko atu ‘eku akó. Na’e ‘ikai ma’u ha ngāue ‘i homau ki’i koló, ka na’e ma’u ‘eku ngāue ko e ngaohi ‘o e tofú (ngaohi ‘aki e piini mo e hu’akau fatu) ‘i Mulolani ‘a ia na’e tupu hake ai ‘eku fa’ee pea houa ‘e hiva e ‘alu ki ai mei ‘apí.

‘I he’eku ‘i Mulolani, na’á ku ‘ā hake he 4:30 pongipongí he ‘aho kotoa, ngaohi tofú ‘o a’u ki he ho’ataá, pea tufa ia ki he ngaahi falekoloa kehekehe ‘o a’u ki he taimi 6 efiafi. ‘I he ‘osi e ngāue, na’á ku tafitafi, fetongi, kai, pea u lele ki he ako po’ulí. Ne u foki ki ‘api he taimi 10:30 po’ulí nai, pea u mohe he 11. Tupu mei he fu’u lahi ‘eku ngāue, ne vave e mole hoku iví pea hoko mo ‘eku puke.

Na’á ku nofo ‘i he ‘api ‘o e tokotaha na’e ‘a’ana ‘a e falekoloa tofú, ka na’á ku nofo mei he ngāue pea u kole ki he’eku fa’ē tangatá ke ma nofo ‘i hono ‘apí kae lava ke faka’osi hoku ‘uluaki ta’u ‘i he ako’anga mā’olungá. Neongo e ngaahi faito’ó ka neu kei puke pē. Na’e ‘ikai ke u ‘ilo pe ko e hā e me’a ke fai, pea ne u fu’u hoha’a ‘aupito pea u ongo’i te u mate. Na’á ku lotu mālohi ‘o pehē, “Kapau ‘oku ‘i ai ha ‘Otua, fakamolemole ‘o Ke tāpuaki’i au ke u sai.” Na’á ku lotu leva ‘o hangē ‘oku fiamatamu’á: “Kapau te Ke fakamo’ui au, te u totongi fakafoki atu.”

Lolotonga ‘eku ‘i he ‘api ‘o ‘eku fa’ētangatá, ne efiafia e tukituki ange ha ongo muli he matapaá ‘i ha efiafi ‘e taha. Ko ha ongo faifekau kinaua mei he Siasi ‘o Sīsū Kalaisi ‘o e

Kau Mā’oni’oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní. Ko e tokotaha ko ‘Eletā Lao—ko e hoa takí ko ha taha faama ‘i Seni ‘Anitoni ‘i ‘Aitahō, ‘i ‘Amelika; ko e tahá ko ‘Eletā Pota—ko ha faifekau fo’ou mei Sōleki Siti. Na’e momoko, ‘uho’uha, pea mei fakapo’uli, pea kuo taimi ke na foki ki ‘api. Ka ne ‘i ai e ‘uhinga ‘ena kei tukituki holo he ngaahi matapaá.

Ne u toko taha pē he taimi na’á na tukituki ai ‘i hoku matapaá. Ne u fakaava e matapaá ‘o pehē ange, “‘Ikai, mālō pē.”

Ne loto-fakatōkilalo mo vilitaki pē e ongo talavou’i ni, ka ne u toe pehē ange, “‘Ikai mālō pē.” Hili iá ne u pehē ange, “Na’a mou tāmate’i ‘eku tamaí.” Ne u kei ‘ita pē.

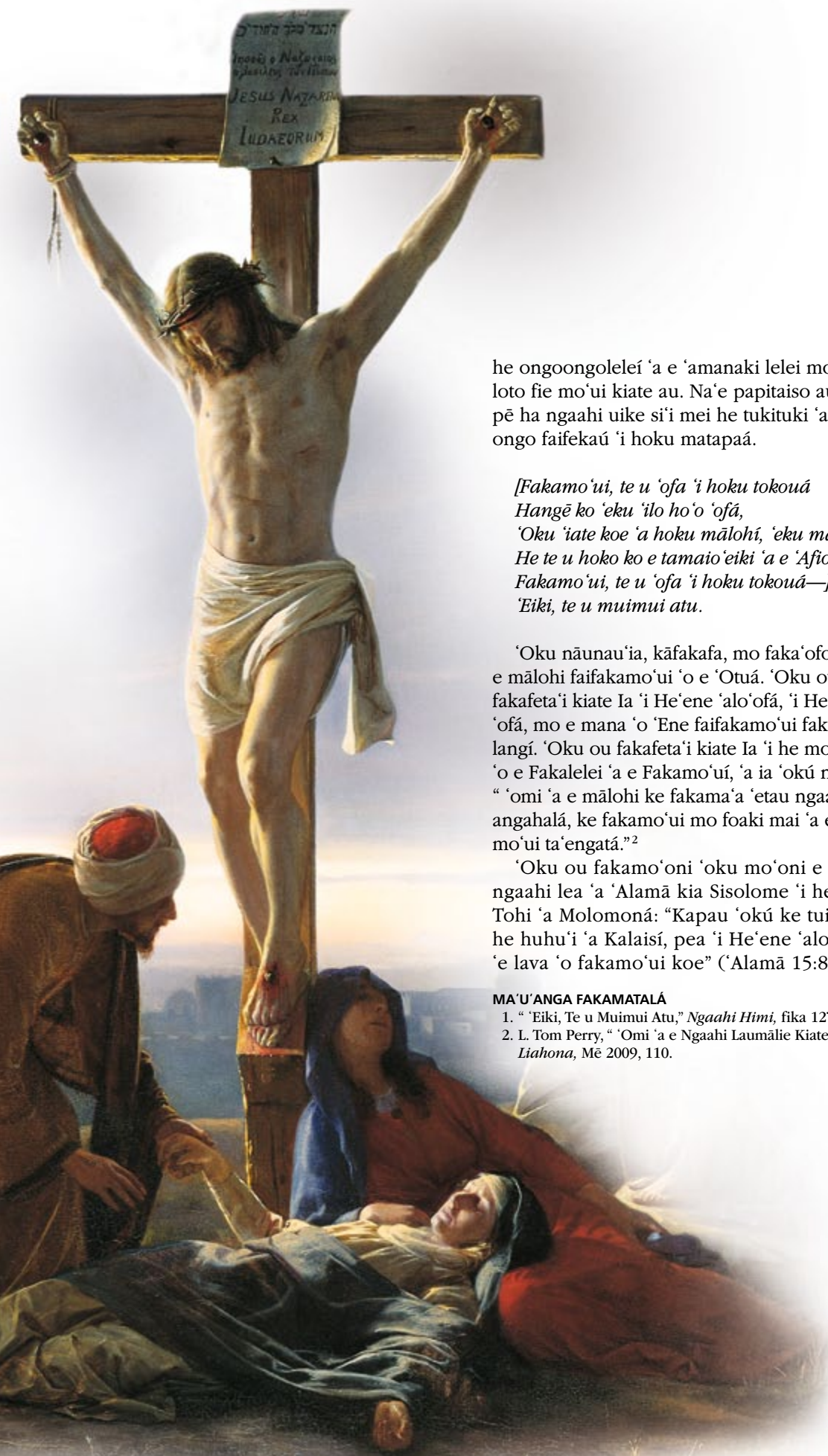
Ne ‘ikai ‘unua e ‘eletā mei ‘Aitahoó ‘o ne ‘eke mai pe na’á ku ta’u fiha. Ne u pehē ange, “He ko e hā hono mahu’inga hoku ta’ú? Mo kātaki ‘o ō.”

Na’á ne tali mai, “‘Oku ou fie fai atu ha talanoa ki ha tamasi’i ‘okú mo to’u pē ‘a ia na’á ne mamata ki *ho’o* Tamai Hēvaní mo *ho* Fakamo’ui ko Sīsū Kalaisí. ‘Okú ma fie vahevahe atu e talanoa ko iá.” Na’á ku mei mo’utu’ua ai pē he matapaá.

Ne u pehē ange, “Te u ‘oatu ha miniti ‘e 10.”

Ne fu’u ongo ki hoku lotó ‘a e miniti ‘e 10 ko iá pea ne liliu ‘eku mo’ui. Ko ha talanoa mahu’inga mo faka’ofa’ofa fau ne fai mai ‘e he ongo faifekau. Ne u ‘ilo’i ai ko e fānau au ‘a e ‘Otua pea na’á ku ha’u meiate Ia. Na’e omi e ongo faifekau he ‘aho kotoa he na’á ku puke.

Lolotonga ‘ena tā e ngaahi lēsoní kiate au, ne ako’i mai ‘e he ongo faifekau ‘a e talanoa faka’ofa’ofa ‘o hono Toe Fakafoki mai ‘o e ongoongoleleí. Ne ‘omi ‘e

he ongoongolelei 'a e 'amanaki lelei mo e
loto fie mo'ui kiate au. Na'e papitaiso au hili
pē ha ngaahi uike si'i mei he tukituki 'a e
ongo faifekaú 'i hoku matapaá.

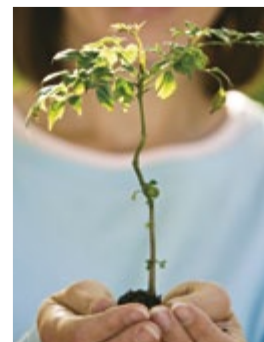
*[Fakamo'ui, te u 'ofa 'i hoku tokouá
Hangē ko 'eku 'ilo ho'o 'ofá,
'Oku 'iate koe 'a hoku mālohí, 'eku māmā,
He te u hoko ko e tamaio'eiki 'a e 'Afioná.
Fakamo'ui, te u 'ofa 'i hoku tokouá—]
'Eiki, te u muimui atu.*

'Oku nāunau'ia, kāfakafa, mo faka'ofa'ofa
e mālohi faifakamo'ui 'o e 'Otuá. 'Oku ou
fakafeta'i kiate Ia 'i He'ene 'alo'ofá, 'i He'ene
'ofá, mo e mana 'o 'Ene faifakamo'ui faka-
langí. 'Oku ou fakafeta'i kiate Ia 'i he mo'oni
'o e Fakalelei 'a e Fakamo'ui, 'a ia 'okú ne
“ 'omi 'a e mālohi ke fakama'a 'etau ngaahi
angahalá, ke fakamo'ui mo foaki mai 'a e
mo'ui ta'engatá.”²

'Oku ou fakamo'oni 'oku mo'oni e
ngaahi lea 'a 'Alamā kia Sisolome 'i he
Tohi 'a Molomoná: “Kapau 'okú ke tui ki
he huhu'i 'a Kalaisí, pea 'i He'ene 'alo'ofá
'e lava 'o fakamo'ui koe” ('Alamā 15:8). ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. “ 'Eiki, Te u Muimui Atu,” *Ngaahi Himi*, fika 127.
2. L. Tom Perry, “ 'Omi 'a e Ngaahi Laumālie Kiate Au,”
Liahona, Mē 2009, 110.

**'Oku nāunau'ia,
kāfakafa, pea
faka'ofa'ofa 'a e
mālohi faifakamo'ui
'o e 'Otuá. 'Oku ou
fakafeta'i kiate Ia
'i He'ene 'alo'ofá,
'i He'ene 'ofá, mo e
mana 'o 'Ene fai-
fakamo'ui fakalangí.**

KO HA

Tukui Kolo Ma'ongo'onga 'o e Kāinga Mā'oni'oni

Oku 'i ha ngaahi fonua kehekehe 'a e kā-
ingalotu 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau
Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī,
nau femo'uekina 'i he ngaahi ngāue ma'u'anga
mo'ui mo e ngaahi uiui' i kehekehe, pea nau
fehanganagai mo e ngaahi faingata'a kehe-
kehe lahi.

Ka 'oku 'omai 'e he Fakamo'u'i mo
'Ene ongoongolelei 'a e ngaahi founa
ke veteki 'aki 'etau ngaahi palopalemā,
fakataha 'i kitautolu 'i he 'ofa mo e taumu'a
tatau, pea 'omi fakataha kitautolu ko ha
tukui kolo fakaemāmani lahi.

'Oku mou kau ki ha me'a 'oku fisi-
fisimu'a ange, tatau ai pē pe 'okú ke
fakataha mo ha toko 13 kehe 'i ha ki'i
kolo 'i 'Tukuleini pe toko 200 'i ha uooti
'i Mekisikou, 'Oku tupu mei he'etau tui
tatau ki he Fakamo'u'i 'a e " 'ikai ai ko
ha kau muli mo ha kau 'aunofo ['a kitau-
tolu], ka ko e kaungā kolo mo e kāinga
mā'oni'oni, pea mo e fale 'o e 'Otuá"
(Efesō 2:19).

'I ho'o 'ilo 'i he fakamatala ko 'enī 'a e
ni'ihī 'o ho ngaahi kaungā'api 'i māmani
kotoá (pea 'i he ngaahi makasini takitaha
'a e Siasi), 'oku mau 'amanaki te ke 'ilo
fakapapau'i 'oku 'oatu 'e he ongoongo-
lelei 'o Sisū Kalaisi 'a e me'a 'okú ke fie ma'ú
ke fehanganagai mo ho ngaahi faingata'á.

Va'inga Fa'atoia
'o Ha'amoá

Ta'u 60
Pulekolo
Tokoni 'uluaki 'i he kau pīsopeliki

Lūsia Lēnati
'o Kuatemaalā

Ta'u 23
Ta'ahine ako
Tokoni ua 'i he kau palesitenisi
'o e Kau Finemuí he siteiki

Na'e mālōlō hoku mokopuna tangatā 'i he sunami ne hake 'i Ha'amoá 'i Sepitema 2009. Na'e mate ai e tamasi'i 'a hoku tuofefinē. Na'e mole hoku 'apí, motokā 'e ua, mo e meimei me'a kotoa pē na'á ku ma'ú. 'Oku hiki e meimei kotoa homau ki'i koló ki he 'otumo'ungá ke 'oua na'a toe hoko 'eni.

'Oku ou 'ilo 'oku 'ofa 'a e 'Otuá 'iate kinautolu na'e hao mo'uí he kuó ne foaki mai homau 'api fo'ou, me'akai, mo e vai 'o fakafou 'i he Siasí. 'Oku ou 'ilo 'okú Ne 'ofa 'iate kinautolu na'e 'ikai ke mo'uí he 'e lava ke tau toe fakataha 'o fakafou 'i Hono mālohí. Kuo tāpuekina kinautolu.

'Oku tatau pē ngaahi palopalema 'oku ou fehanganagai mo iá mo e taha kotoa 'i hoku to'ú. Ko e hā 'oku totonu ke u fai 'i he'eku mo'uí? Ko e hā 'oku totonu ke u akó? Ko hai 'oku totonu ke u mali mo iá? Ko e hā te u fai 'i he taimi 'oku fusi ai au 'e hoku ngaahi kaungāme'a 'oku 'ikai Siasí ke tukuhifo 'eku tu'unga mo'uí ki ha tu'unga mā'ulaló? 'Oku faingofua he taimi 'e ni'ihí ke te ongo'i loto-mafasia pe loto-mamahi pe manavasi'i.

Kuo tataki 'e he ongoongoleléi 'eku mo'uí 'i he tafa'aki kotoa pē. Neongo 'oku kei 'i ai e fanga ki'i me'a ikiiki ke u ngāue ki ai, ka 'oku ou 'ilo'i e me'a 'oku ou fie ma'ú, pea 'oku ou 'ilo 'a e feitu'u 'oku ou 'alu ki ai koe'uhí ko e ongoongoleléi. 'Oku ou fakamālō ai. 'Oku fakafiefia mo'oni ia kiate au. 'Okú ne tokoni mai ke u kei mālohi ai pē mo tokoni ki he ni'ihí kehé, he 'oku ou 'ilo 'e lava ke u lotu ki he'eku Tamai Hēvaní 'i he taimi 'oku ou fie ma'u tokoni aí.

Valelina M. 'o 'Iutā,
'Amelika

Ta'u 10

'Oku 'ikai faingofua ma'u pē 'ete hoko ko e tokoua lahí. Taimi 'e ni'ihí kuó u loto-fo'i. Ka ne u ako ke u hoko ko ha kaume'a lelei ki hoku ki'i tehiná mo e tuonga-ané 'aki pē 'eku sio ki he anga e vā 'o 'eku fa'eé mo hono ngaahi tokouá. 'Okú ne ako'i au ke u tā ha fa'ifa'itaki'anga faka-Kalaisi ma'anautolu na'a mau feohí. Te u lava 'o fai e ngaahi me'á ni ke fakahā 'aki 'a e hounga lahi kiate au e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisí, pehē ki he 'ofa 'a 'eku fa'eé mo e tamaí.

Elisapesi Kengifi
'o Keniá

Tā'u 27

Faiongoongo fakatāutaha
Palesiteni Fine'ofa Fakauooti

Halesoni Lupama
'o Semipiá

Tā'u 46

'Ōfisa 'i ha kautaha tokoni 'ofa
'oku 'ikai kau ki ai e pule'angá
Palesiteni fakavahefonua

Kimu'a peá u tali e ongoongolelei, na'e fakamamahi 'eku mo'uí. Ne u fakatuotuai ke fakamolemole peá u tukuloto'i 'eku 'ita 'i ha taha na'á ne fai ha me'a hala kiate au. 'I he'eku vakai ki he ngaahi husepāniti na'e konaá mo e hou'eiki fāfine ne tā mo ngaohi-koviá, ne u ma'u ha fakakaukau hala fekau-'aki mo e nofo-malí.

Na'e liliu au 'e he'eku tali e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí. Me'a faka'ofa'ofa mo'oni ko 'ete ma'u lotu pea sio 'oku nofo fakataha e ngaahi fāmilí, hono ako'i kita fekau'aki mo e 'ofá, fefaka'apa'apa'akí, mo e mahinó. Ne u si'aki e ngaahi tukufakaholo na'e 'ikai fenā-pasi mo e ongoongolelei.

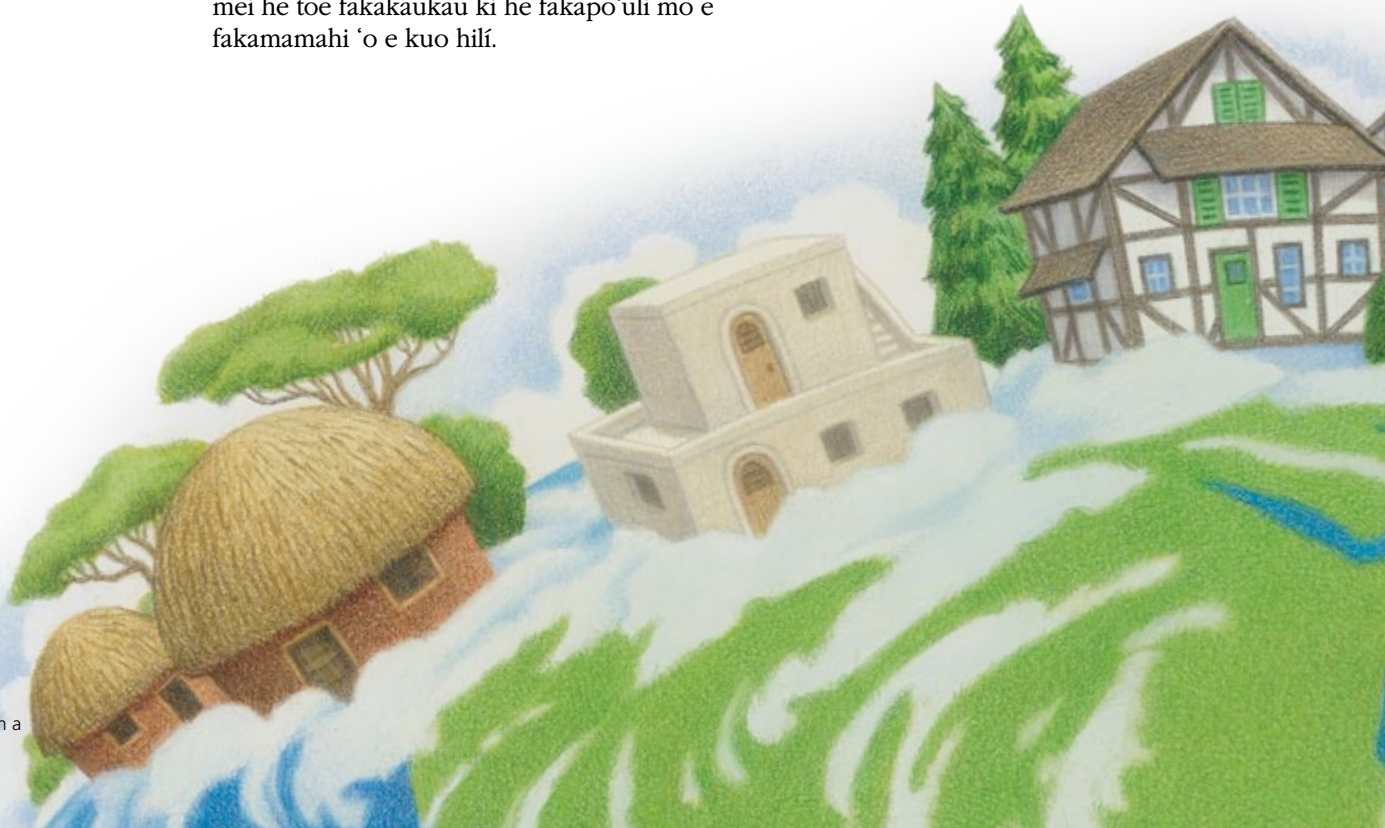
Ne u ongo'i ke u fakalelei mo ha taha ne u pehē ko haku fili. 'Okú ma fetu'utaki ma'u pē he taimí ni. Na'á ku fe'iloaki mo ha tama 'osi ngāue fakafaifekau lelei mo'oni pea 'oku vavé ni pē 'ema mali he temipalé.

'Oku ou 'ilo fakapapau 'oku ou 'i he feitu'u totonú. 'Oku 'omi 'e he fe'ofa'aki mo e fetauhi'aki 'a e kāingalotú ha fa'ahinga ongo 'oku ou kau fakataha mo kinautolu. Kuo 'uhingamālie ange 'eku mo'uí. 'Oku ou 'ilo 'oku mātū'aki mahu'inga 'aupito ke u faivelenga ki he ngata'angá 'aki 'eku faka'ehi'ehi mei he toe fakakaukau ki he fakapo'uli mo e fakamamahi 'o e kuo hili.

Ko e taha 'o e ngaahi faingata'a lahi taha 'oku mo'uí ko e feinga ke feau 'e fusi-mo'omó. 'Oku lahi e fakamole ia ki he nofó 'i hono fakafehoanaki atu ki he'eku vahé. 'Oku mo'ua hoku 'atamai 'i he 'aho takitaha 'i hono fakakaukau 'i e totongi e nofo'angá, nounou 'a e me'akaí, totongi ako 'a e fānaú, mo e hā fua.

Kuo tokoni mo'oni e ongoongolelei 'oku ou 'ilo'i he taimi ní ke u kei 'atamai lelei neongo e ngaahi faingata'á. 'I he'eku tauhi e ngaahi fekaú mo 'eku ngaahi fuakavá, hangē na'e lava ai ke matu'uaki e ngaahi me'a na'e hokó. 'I he'emaui tauhi e fono 'o e vahe-hongofulú, kuo tāpuaki'i ai kimautolu 'e he Tamai Hēvaní ke 'oua na'a 'i ai ha taimi te mau fiekaia ai, pea na'e lava ke mau ikuna'i e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí koe'uhí ko 'Ene 'alo'ofá. Kuo hoko e ongoongolelei ko ha fakanonga ki he ngaahi faingata'a 'o e mo'uí. Kuó ne 'omi ha 'amanaki lelei kiate kimautolu ki ha kaha'u lelei ange 'o kapau te mau talangofua mo faivelenga.

Ko e hā pē ha faingata'a kuó u fehanga-hangai mo ia, kuo 'i ai e tali 'a e ongoongolelei ma'aku. Ka ne 'ikai ia, na'e 'ikai ha fakahinohino pe taumu'a 'o 'eku mo'uí.

**Valavala Paki
'o Lūsiá**
Ta'u 25
Ta'ahine ako
Faiaiko semineli

**Kouani Monilaki
'o Kemipoutiá**
Ta'u 18
Tokoni 'uluaki 'i he kau
palesitenisí 'o e Kau Talavou,
faiaiko semineli

‘O ku ou fie anga faka-Kalaisi ange—
'oku 'ikai te u pehē te u haohaoa, ka
'oku ou fie manatu'i ko hai au pea hoko 'o
lelei ange he 'ahó ni 'i he 'aneafi. 'E lava ke
faingata'a 'eni koe'uhí ko e fu'u mā'ulalo e
ngaahi tu'unga mo'ui 'o e māmaní 'okú ne
'ātakai'i kitautolú. 'E faingofua pē ke u tuku-
hifo 'a 'eku ngaahi tu'unga mo'ui.

Ka 'oku hangē pē 'oku 'ikai faingata'a
ke tauhi e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e Siasí.
'Oku ou pehē 'oku hounga'ia ange e ka-
kaí 'iate kinautolu 'oku mā'olunga 'enau
tu'unga mo'ui. Na'á ku sai'ia ma'u pē 'i he
kakai 'oku ikai ifi mo inú pea lelei 'enau
tu'unga angama'á. Ko ai, ko e taimi ne
u ako ai ki he Siasí, ne u 'osi mo'ui 'aki
pē 'e au e ngaahi tu'unga mo'ui lahi 'o e
ongoongoleléi, pea koe'uhí na'á ku tauhi e
ngaahi fekaú, ne vave 'eku ma'u ha faka-
mo'oni kiate kinautolú

‘O ku tau fehangahangai kotoa pē mo e
ngaahi palopalema he mo'ui ne 'ikai
ke tau 'amanaki ki ai. Hili e foki mai hoku fā-
milí mei hono sila'i kinautolu 'i he Temipale
Hongo Kongo Siainá pea kimu'a pea 'alu
hoku tokoua 'e taha 'o ngāue fakafaifekau
taimi kakató, na'e mole e ngāue 'a hoku
tuonga'ane mo e tokoua lalahí pea ma'u
vaeua pē e vahe 'a 'eku tamaí. Ko ha taimi
faingata'a ia ki he toko 11 'i homau ki'i 'apí,
ka ne mau pikima'u pē ki he ngaahi tala'ofa
ne fakahoko he temipalé.

Ne fakamanatu mai 'e he Laumālie Mā-
'oni'oní he taimi ko iá ha potufolofola: “Ka 'i
he te'eki ai ke mou kumi ki he ngaahi koloá,
mou kumi ki he pule'anga 'o e 'Otuá” (Sē-
kope 2:18). Na'á ne 'omi ha 'amanaki lelei
kiate au. Na'á ku falala 'e tāpuaki'i au mo
hoku fāmilí 'e he 'Otuá.

Kuo ma'u 'eni e ngāue 'a hoku tuonga'ané
mo e tokouá 'o lava ai ke kai homau fāmilí,
pea lahi 'eku ngaahi 'initaviu ne hangē pē
'e ola lelei. Ko ha mana na'á ne fakatupu-
laki 'emau tui kia Kalaisí. 'Oku ou 'ilo 'oku
'ofa 'a e 'Eikí mo 'afio'i kimautolu. 'Okú Ne
'afio'i 'etau ngaahi fie ma'ú. Ka tau tauhi 'Ene
ngaahi fekaú, te tau tu'umālie 'i he fonuá
(vakai, Mōsaia 2:22). ■

“‘OKU ‘IKAI FAKA‘AU ‘O NGATA ‘A E ‘OFÁ”: KO HA FEALEA‘AKI ‘O KAU KI HE Fine‘ofá

‘Oku vahevahe ‘e ‘Eletā Sefilī R. Hōlani ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uā mo hono uaiḡ, ko Petulisa T. Hōlani, ha ngaahi fakakaukau fekau‘aki mo e ngāue ‘a e Fine‘ofá.

‘Oku pehē ‘e Petulisa T. Hōlani ‘i ha ‘initaviu mo e kau ngāue ‘a e ngaahi makasini ‘a e Siasí ‘o fekau‘aki mo e mahu‘inga ‘o e Fine‘ofá, “‘Oku ‘ikai ke u lava ‘o fakakaukau atu ki he mo‘uí ta‘e kau ai ‘a e Fine‘ofá. Ko hono ‘uhingá he ‘oku ‘ikai ke u lava ‘o fakakaukau atu ki he mo‘uí ta‘e kau ai ‘a e ongoongoleléi, pea ko e feitu‘u e Fine‘ofá ne u ako fakatāutaha ai ha me‘a lahi ‘o fekau‘aki mo e ongoongoleléi.”

‘Oku fakatou fakahā ‘e Sisitā Hōlani mo hono husepānitī, ‘a ‘Eletā Sefilī R. Hōlani, ‘a e mālohi ‘o e ongoongoleléi ‘i he‘ena mo‘uí. ‘Oku hounga foki kiate kinaua ‘a e ivi takiekina ‘o e Fine‘ofá ‘i hono langa hake ‘o ha ‘api mālohi. ‘Oku pehē ‘e ‘Eletā Hōlani, “Kuo hoko ma‘u pē ‘a e Fine‘ofá ko ha mālohinga ki he Siasí. Kuo tokoni ma‘u pē ‘i hono ‘omai ‘a e me‘a na‘e fie ma‘u ‘i he konga takitaha ‘o e fakalakalaka ‘a e Siasí. ‘Oku toe ongo ange ‘ene tokoní ‘i he ngaahi taimi faingata‘a ko ‘eni ‘oku tau mo‘uí aí. ‘Oku ‘ikai ko ha polokalama pē ‘eni. Ko e ongoongoleléi ia—ko e ngāue ‘a e ongoongoleléi ‘i he mo‘uí ‘a hotau hou‘eiki fafine tu‘ukimu‘á. ‘Oku tau ‘ilo‘i ‘ene foaki ki hono kau mēmipá, pea a‘u atu foki ki he Siasí fakakātoa, ‘a e me‘a ‘oku tau fie ma‘u ke tokoní‘i ai kitautolu ‘i he ngaahi taimi faingata‘á ni.”

‘Oku vahevahe heni ‘e ‘Eletā mo Sisitā Hōlani ‘ena ngaahi fakakaukau fekau‘aki mo e Fine‘ofá pea mo e

mālohi ‘oku ma‘u ‘e he ngaahi fāmilí mo e ngaahi uōtí mo e koló ‘i he taimi ‘oku ngāue fakataha ai ‘a e kau taki ‘o e lakanga fakataula‘eikí mo e Fine‘ofá.

Ko e hā e fatongia ‘o e Fine‘ofá ‘i hono fakamālohia ‘o e tuí mo e ngaahi fāmilí?

Sisitā Hōlani: ‘Oku fie ma‘u lahi ange e Fine‘ofá he taimí ni ‘i ha toe taimi kimu‘a koe‘uhí ko e ngaahi faingata‘a ‘oku tau fehangaangai mo ia ‘i māmani he ‘aho ní. ‘Oku fie ma‘u ke toe lahi ange e angamā‘oni‘oni ‘a e kakai fefine ‘o e Siasí, ke mo‘uí ofi ki he Laumālié, pea ke nau faivelenga. ‘Oku fie ma‘u foki ke fetokoní‘aki e hou‘eiki fafiné kae lava ke tauhi ma‘u ‘enau tuí.

‘Eletā Hōlani: ‘Oku tokoni e me‘a ‘oku fai ‘e he Fine‘ofá ke ako‘i ‘a e ongoongoleléi ‘i ha founga ‘oku laulōtaha mo mālohi, ‘i ha founga makehe ‘oku ma‘u ‘e he hou‘eiki fafiné pē. Ko e taha e Fine‘ofá ‘o e ngaahi founga ke ‘omi ‘aki ‘a e ngaahi tokāteline ‘o e ongoongoleléi mo e ngaahi me‘a mahu‘ingá ki he mo‘uí ‘a e kakai fefiné. Neongo ia, manatu, ‘oku ‘ikai fakangatangata pē e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘o e ongoongoleléi ma‘á e kakai tangatá pe fefiné. Ko e ngaahi ‘ulungāanga lelei ‘o e ongoongoleléi ‘a e ‘ofá, ‘ofa fakakalaisí, mo e manava‘ofá, pehē ki he mālohí, tu‘unga fakatakimu‘á, mo hono fai ‘o e ngaahi filí. ‘Oku totonu ke tau ma‘u kotoa e ngaahi ‘ulungāanga lelei ni ‘i he lahi taha te

tau lavá, 'o tatau pē ki he tangata mo e fefine.

Ko kitautolu ko ia 'oku mo'ui 'o fakatatau ki he palani 'o e ongoongolelei, ko e tokotaha fakafo'ituitui —ko ha 'ofefine pe foha 'o e 'Otuá. 'I he'etau hoko ko e mēmipa fakafo'ituitui, kuo pau ke tau tu'u mālohi. He 'ikai mālohi ange ha houalotu 'i he kakai 'o e houalotu ko iá, pea he 'ikai mālohi ange ha 'api 'i hono fakava'é.

Sisitā Hōlani: 'I he'eku fakakaukau ki he ngaahi tāpuaki kotoa 'oku tau 'inasi ai ko e Kāingalotú 'i hotau ngaahi temipalé, ngaahi uōti mo e koló, 'etau nofo-malí, mo hotau ngaahi fāmilí, 'oku ou 'ilo 'oku maka-tu'unga kotoa ia 'i he founa 'oku ngāue

meiate kinaua 'i he'eku kei si'i. Na'á ku fie ma'u ke u hangē pē ko kinauá. Na'á na fai mai e ngaahi talanoa 'o kau ki he'eku kui ua fefine ko 'Elisapesi Simuti Pāloká 'a ia na'e palesiteni Fine'ofa 'i ha ta'u 'e 40. Na'á ne foaki ki hono ngaahi tokoua 'i he ongoongolelei 'a e me'a kotoa pē na'á ne ma'u, kau ai 'ene me'akaí mo hono valá. Na'á ne tui 'e malu'i mo tāpuaki'i ia 'e he 'Otuá 'i he ngāue tokoni ko 'ení, pea na'e hoko. 'Oku kei hoko pē e fa'ifa-taki'anga 'a e kau fefine 'e toko tolú ni mo 'enau ngāue 'i he Fine'ofá ko ha faka'ai'ai kiate au he 'ahó ni.

Eletā Hōlani: Kuo te'eki ai ke u 'alu ki he Fine'ofá, ka na'á ne fakafōtunga 'eku

“'Oku 'ikai mo ha toe kautaha ia 'i māmani 'e 'aonga ange 'i he kaha'ú 'i he ngaahi faingata'a ko ia 'oku fehanganagai mo e kakai fefiné pea mo e ngaahi fāmilí, ka ko e Fine'ofá.”

Petulisa T. Hōlani

fakataha ai 'a e lakanga fakataula'eikí mo e Fine'ofá—'a e tangata mo e fefine—'i ha 'api pea 'i he Siasí foki.

Eletā Hōlani: 'Oku foki atu e hou'eiki fafiné mei he Fine'ofá 'i he uike takitaha 'o vahevahe 'a e me'a kuo nau akó mo e hou'eiki tangata 'i he'enu mo'ui. Ko e me'a tatau pē hono faitāpuekina hoku uaifi mo e ngaahi 'ofefiné 'i he ngaahi ta'u kuo hili 'e he ngaahi lēsoni 'i he lakanga fakataula'eikí kuó u ma'u mo hoku ngaahi fohá 'o mau vahevahé.

Sisitā Hōlani: 'Oku ou fakakaukau 'e lava pē ke tau pehē, 'oku 'ikai mo ha toe kautaha ia 'i māmani 'e 'aonga ange 'i he kaha'ú 'i he ngaahi faingata'a ko ia 'oku fehanganagai mo e kakai fefiné pea mo e ngaahi fāmilí, ka ko e Fine'ofá. 'Oku fie ma'u ke tau fakatahataha'i mai e kakai fefine 'o e Siasí ki honau ngaahi uiui'i ko e kau taki mo e “kau kapiteni” ma'á e lelei 'a e fānaú, fakatautefito ki he taimí ni 'a ia 'oku tau mamata ai ki he hōloa 'a e ngaahi fāmilí. 'Oku totonu ke tau ngāue fakataha mo fetakinima kae malava e ngāue.

Kuo fakamālohia fēfē koe mo ho fāmilí 'e he Fine'ofá?

Sisitā Hōlani: Ne kamata pē hono takiekina au 'e he Fine'ofá ki he lelei kimu'a pea fā'ele'i aú he na'e fakatou ngāue 'eku fa'éé mo e kuifefiné he Fine'ofá. Ne u ako

mo'ui he'eku tupu haké. Na'e kau 'eku fa'éé 'i he kau palesitenisi 'o e Fine'ofá 'i he kongā lahi 'o e ngaahi ta'u ne u kei talavou aí. Ko ha me'a lelei ia ke mamata ki ai ha tamasi'i kei si'i. Ko e mo'oni 'e lava ke ha'u e ngaahi tāpuaki ko iá mei he'etau ngaahi kuí kiate kitautolu pea hoko ia ko e tāpuaki ki he'etau fānaú mo e makapuná.

Ka ne ma'u foki 'eku fakamo'oni ki he Fine'ofá mei hoku uaifi. 'Oku ou laukau 'aki 'eku mali ki ha taha ne hoko ko e palesiteni kimu'a 'o e Fine'ofá. Kuo tāpuaki'i fakahangatonu au koe'uhí ko 'ene mo'ui lí'oá. 'I he'eku mali mo Petulisa Teulí, ne u 'ilo'i ko e fefine fēfē ia he ne u mamata ki he'ene ngāue ma'á e 'Eikí. Na'á ne tali pea fua e fatongia 'o e pule'angá. Kiate au, na'e lahi ange e ngaahi 'ulungāanga lelei na'á ne ma'ú 'i he lahi hono sinó. 'Oku hanga 'e he ngaahi tu'unga 'ulungāanga mā'olunga mo lelei ko iá 'o faitāpuekina 'ema nofo-malí mo 'ema fānaú. Ko ia, kuo faitāpuekina nai au 'e he Fine'ofá? 'Aupito!

'E lava fēfē ke ngāue fakataha 'a e lakanga fakataula'eikí mo e kau taki 'o e ngaahi houalotú ke fakamālohia ha uooti pe kolo?

Sisitā Hōlani: Na'e fokotu'u e Fine'ofá 'o fakatatau mo e founa 'o e lakanga fakataula'eikí. 'Oku hā heni 'ene potu-potutatau 'a e lakanga fakataula'eikí mo e Fine'ofá 'o fakamafa'i mai ai 'oku fakatou fakamālohia 'e he tangatá

mo e fefiné 'a e angamā'oni'oni 'oku 'i hona lotó. 'Oku fie ma'u 'e he hou'eiki tangatá 'a e ngaahi tāpuaki 'o e hou'eiki fafiné, pea fie ma'u 'e he hou'eiki fafiné 'a e ngaahi tāpuaki 'o e hou'eiki tangatá. 'Oku tau ako 'o 'ilo'i ia 'i he temipalé. 'E toe mālohi ange e ngaahi uōtí mo e ngaahi koló 'i he ngāue fakataha 'a e lakanga fakataula'eikí mo e kau taki 'o e ngaahi houalotú. Kuó ma mamata 'i he mālohi 'o e ngaahi fakataha alēlea fakauōtí 'i he feitu'u kotoa pē kuó ma nofo ai.

Ko e kakai fefine mo tangata kotoa pē ko e ngaahi kupu kinautolu 'o e sino 'o Kalaisí, pea ko ha kau mēmipa

faka'ofa mo'oni ia! 'Oku tau ako 'i he folofolá "kapau 'oku 'ikai te mou taha, 'oku 'ikai 'a'aku 'a kimoutolu" (T&F 38:27) pea " 'oku 'ikai fa'a lea 'a e matá ki he nimá, 'Oku 'ikai te ke 'aonga kiate au" (1 Kolinitō 12:21).

'Eletā Hōlani: Koe'uhí ko e ngaahi faingata'a 'o e kuonga ní, 'oku totonu ai ke ngāue fakataha 'a e kau taki 'o e uōtí pe koló. Ko e pīsopé 'okú ne ma'u 'a e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí ke tataki 'a e uōtí. Ko e fakataha alēlea fakauōtí 'a e feitu'u 'oku fai ai 'a e fakafekau'aki 'oku fie ma'ú. Ko e lelei ange e ngāue 'a e fakataha alēlea, ko e lelei ange ia e ngāue 'a e Siasí. 'Oku hoko mo'oni 'eni 'i he uooti pe kolo kotoa pē.

'E lava ke faka'aonga'i 'e he pīsopé 'a e fakataha alēlea fakauōtí ko ha taimi ke nau vakai'i ai mo e kau taki fakauooti kehé 'a e ngaahi fie ma'u 'a e uōtí. 'Oku 'i ai nai ha kāingalotu 'oku fie ma'u uelofea fakatu'asino? 'Oku 'i ai nai ha talavou 'oku teuteu ke ngāue fakafaifekau? 'Oku teuteu ha ngaahi hoa mali ke ō ki he temipalé? Ko e hā 'e lava 'e kitautolu ko e fakataha alēlea fakauōtí 'o fai ke tokoní?

Manatu he 'ikai lava ke fakamavahevahe'i e ngaahi me'a 'oku hoha'a ki ai ha fa'ē mo e ngaahi fie ma'u 'a 'ene fānaú mo hono husepānití. 'Oku sio e palesiteni Fine'ofá ki he ngaahi fie ma'u fakakātoa 'a e fāmili pea mo hono kau

mēmipa fakafo'ituituí 'o fakafou 'i he kau faiako 'a'ahí. Ko ha ma'u'anga tokoni mālohi ia 'e lava ke faka'aonga'i 'i ha fakataha alēlea fakauooti.

'E lava fēfē ke tokoni e Fine'ofá ki he Siasí 'i hono feau e ngaahi faingata'a 'o e senituli 21?

'Eletā Hōlani: Kuo hanga 'e he ta'emaau 'o e tu'unga faka'ikonōmika'oku lolotonga 'i ai 'a māmaní 'o toe fakafōtunga fo'ou e tu'unga fakapa'anga 'i he funga 'o e māmaní. Ka kuo hoko ma'u pē 'a hono ako'i 'o e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e tokoní mo e mo'ui fakapotopotó ko ha

" 'Oku ma'u 'e he ngaahi pōto'i ngāue mo e ngaahi fakakaukau na'e taukave'i ma'u pē 'e he Fine'ofá ha ngaahi tali lahi ki he ngaahi faingata'a ko ia 'oku tau lolotonga fehanganhangai mo ia 'i māmaní kotoa. Ko ha fuka 'a e " 'Oku 'Ikai Faka'au 'o Ngata 'a e 'Ofá" 'e lava ke fakatahataha'i 'aki kotoa 'a e fāmili 'o e fa'ahinga 'o e tangatá."

'Eletā Sefili R. Hōlani

konga 'o e Fine'ofá. 'E lau 'e māmani 'oku fakamoli Tonga hono fakatolonga e fua'i'akaú pe tuitui monomono he senituli 21. Ka ko e taimi ní 'oku 'i ai ha kakai 'oku fiekaia mo mokosia. Kiate kinautolu, 'oku hoko e hina fua'i'akau fakatolonga mo ha monomono māfana

ko ha 'ofa tō mei langi. He 'ikai ha taimi 'e teitei pehē ai 'oku fakamoli-Tonga 'a e mo'ui fakapotopotó. 'Oku 'ikai ko ha toe foki 'eni ia ki he senituli 19 ka ko e feitu'u ia 'oku fie ma'u ke tau ako mei ai 'i he'etau laka atu ki he senituli 21. 'Oku ma'u 'e he ngaahi pōto'i ngāue mo e ngaahi fakakaukau na'e taukave'i ma'u pē 'e he Fine'ofá ha ngaahi tali lahi ki he ngaahi faingata'a ko ia 'oku tau lolotonga fehanganhangai mo ia 'i māmaní kotoa.

Ko ha fuka 'a e " 'Oku 'Ikai Faka'au 'o Ngata 'a e 'Ofá" 'e lava ke fakatahataha'i kotoa 'aki 'a e fāmili 'o e fa'ahinga 'o e tangatá. 'Oku 'ikai ko ha polokalama ia—ka ko ha ui mahino mo le'olahi ia 'a e ongoongolelei (vakai, 1 Kolinitō 14:8–10). He 'ikai 'aupito ngata 'a e ongoongolelei, ko ia 'oku taau 'ene hoko 'a e " 'Oku 'Ikai Faka'au 'o Ngata 'a e 'Ofá" ko e moto 'o e Fine'ofá (1 Kolinitō 13:8). 'Okú ne fakamālohia 'a e ngāue fakataha 'a e hou'eiki tangata mo fafine Siasí ki he taumu'a tatau—'a 'enau feinga ke hoko ko ha kau ākonga 'a Kalaisi.

Peá ka angiangi mai 'a e havilí, tuku ke ne angi mai. Ka

tō mai 'a e matangi, tuku ke tō mai. Ko e hā pē ha fehu'i, 'oku hoko ma'u pē 'a e ongoongolelei ko e tali ki ai. 'E kei tu'uloa ma'u pē ia. 'Oku tau langa 'i he maka ko Sisū Kalaisi, pea 'e tokoni'i kitautolu 'i he ngaahi taimi faingata'ā 'e He'ene ongoongolelei 'a ia 'oku fefeka hangē ha makā.

Sisitā Hōlani: 'Oku ou pehē 'oku 'i he loto pē ia 'o e kakai fefine 'a e holi ke tokoni'i 'a e ni'ihī 'oku faingata'ā. Tatau ai pē pe ko e fefine 'oku kei talavou pe matu'otu'a, mali pe te'eki mali. 'Oku 'oange 'e he Fine'ofā kiate ia 'a e faingamālie totonu ke ne tokoni ai he 'oku 'i ai ma'u pē 'a e kakai 'oku faingata'ā. Pea 'oku 'i ai pē foki e taimi 'oku fie ma'u tokoni ai 'a e fefine kotoa pē. Ko e mo'oni ko ha tefito'i mo'oni ta'engata 'a e " 'Oku 'Ikai Faka'au 'o Ngata 'a e 'Ofā" pea 'i ai 'ene pōpoaki mālohi 'e lava ke mo'ui 'aki 'e ha taha pē.

Eletā Hōlani: Manatu'i 'oku 'ikai fakangatangata e ngāue tokoni 'a e Fine'ofā ki he kāingalotu pē 'o e Siasī. 'Oku tau feinga kotoa pē ke tauhi hotau fāmili, ka ko e feohi fakatokoua 'a e Fine'ofā—pea fakatautefito pē ki he ngāue tokoni—'oku 'ikai hano ngata'anga. 'Oku tokoni ia ke tau fengāue'aki mo e fāmili he kaungā'api 'oku 'ikai ke tau tui tataú pe ko 'etau kau ki ha 'ekitiviti ke tokoni ki ha 'apiako 'i he kolo pe tokoni 'i hono tauhi ke ma'a mo malu hotau ngaahi feitu'ú mo e tukui koló.

Ko e hā e ngāue 'e fai 'e he Fine'ofā 'i he kaha'ú?

Sisitā Hōlani: 'Oku mahino pē 'e fakahoko 'e he Fine'ofā ha ngāue mahu'inga 'i he kaha'ú. Ko e faka'au ko ia ke fakapo'uli ange 'a e māmaní, ko e ulu lahi ange ia 'a e maama 'o e ongoongolelei. 'Oku mahu'inga 'a e Fine'ofā 'i hono ako'i 'o e ngaahi tokāteline 'o e ongoongolelei ki hotau kakai fefine. Ko e akonaki mahu'inga taha aī 'a hono fekau mai ki he māmaní 'e he 'Otua ko 'etau Tamai Hēvaní, 'a Hono 'Alo pē Taha Na'e Fakatupú, 'a Sisū Kalaisi. 'Oku ako'i kitautolu 'e He'ene Fakalelei, Toetu'ú, mo e fa'ifa'itaki'angā ke tau tui kiate Ia, fakatomala, fai ha ngaahi fuakava, pea tau

NGAAHI FAKATAHA ALĒLEA FAKAUŌTÍ: 'A E FEITU'U 'OKU NGĀUE FAKATAHA AI E KAU TAKÍ

'Oku kau 'i he fakataha alēlea fakauŏtí 'a e kau Pisopelikí, kalake 'o e uŏtí, sekelitali pule 'o e uŏtí, kulupulita 'o e kau taula'eiki lahi, palesiteni 'o e kōlomu 'o e kaumātu'á, taki ngāue fakafai-fekau fakauŏtí, mo e palesiteni 'o e Fine'ofā, Kau Talavou, Kau Fine-muí, Palaimeli pea mo e Lautohi Faka-Sāpaté. . . .

" 'Oku pou pou' 'i 'a e kau mēmipa 'o e fakataha alēlea ke nau lea mo'oni. . . . 'Oku totonu ke fakatou ongo'i 'e he hou'eiki tangatā mo e hou'eiki fafine 'oku fakamahu'inga' 'enau ngaahi fakamatalā he 'oku nau kau kakato ki he fakatahá. . . . Ko e faka-kaukau 'a e kakai fefine 'oku fa'a kehe ia 'i he taimi 'e ni'ihī mei he fakakaukau 'a e kakai tangatā pea 'okú ne tākaki mai ha fakakaukau 'oku mahu'inga. . . .

" 'Oku totonu ke tokanga taha pē ngaahi fakataha alēlea fakauŏtí ki he ngaahi me'a ko ē te ne fakamālohia 'a e fakafo'ituituí mo e ngaahi fāmili" (*Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* [2010], 4.4; 4.6.1).

fe'ofa'ofani. Ko Sisū Kalaisi 'a e maama he 'ikai 'aupito faka'au 'o ngatā—'a e maama ulu ngingila 'e hū atu 'i he loto fakapo'ulí.

Eletā Hōlani: 'Oku pehē 'i he Mātiu 7:16, "Te mou 'ilo 'a kinautolu 'i honau ngaahi fuá." Hangē ko 'ení, neongo na'e kei iiki 'ema fānaú, ka na'e lava pē ke nau fakatokanga'i 'a e lī'oa 'a 'enau fa'eé ki he ongoongolelei mo e ngāue 'oku fai 'e ha fefine 'i aī. Na'a nau fa'a ō pē mo ia 'i he'ene tokoni ki he kau Fine'ofā. Na'a nau lotu he taimi 'e ni'ihī ke mo'ui 'emau kā motu'á. Na'a nau sio ki he'ene tui ha fu'u kote motu'a pea lue he sinoú ke tokoni ki ha kau Fine'ofa 'i Niu 'Ingilani. Na'a nau kei iiki ka na'e 'ikai teitei ngalo ia 'iate kinautolu. Na'a nau sio ki he feilaulau mo e mo'ui faivelenga 'a 'enau fa'eé, pea ko hono olá ko e fakatukupaa'i 'e homa 'ofefine 'ene mo'ui ki he ngāue tokoní, pea faka'apa'apa'i mo faka'ofa'ofa'ia homa ngaahi fohā 'i he ngāue mo e mo'ui lī'oa 'a homa ngaahi 'ofefine 'i he fonó. 'Oku mahino mei he fa'ifa'itaki'anga 'a 'enau fa'eé hono 'ilo'i 'e he'ema fānaú 'a e feitu'u mahu'inga 'o e hakeaki'i 'o e kakai fefine 'i he'enu mo'ui pea 'i he pule'anga 'o e 'Otuá.

'E pehē pē 'a e fekumi 'a e ni'ihī kehē ki he fa'ifa'itaki'anga 'o e "ngaahi fua" 'o e mo'ui 'a e Kāingalotú—'a e ngaahi fua 'oku ma'u 'i he'etau ngāue ko ia ke hoko ko ha

kau ākongā 'a e 'Otuá mo'ui. Ko e maama ulu ngingila 'eni he 'ikai teitei lava 'o 'ai ke fakapo'uli. 'Oku ulu ngingila e kaha'u 'o e Fine'ofā he 'oku ulu ngingila 'a e ongoongolelei. He 'ikai teitei mate 'a e maama 'o e pule'anga 'o e 'Otuá. Pea 'i he faka'au 'o lahi ange e ngaahi fie ma'u 'a e tangatā, 'e mo'oni leva 'a e ui 'a e ongoongolelei. Ko kinautolu 'e tu'u mu'omu'a 'i he fa'ahinga te nau 'ave 'a e pōpoaki ko iá mo fai e ngaahi tokoni 'ofa faka-Kalaisi ko ha kau tangata ma'u lakanga fakataula'eiki angamā'oni'oni mo e kau Fine'ofa 'o e Siasí. ■

Na'e fakahoko e 'initaviu ko 'ení 'e LaRene Gaunt mo Joshua Perkey mei he ngaahi makasini 'a e Siasí.

Fai 'e
Julie B. Beck
Palesiteni Lahi
'o e Fine'ofá

AKO'I 'A E TOKĀTELINE 'O E FĀMILÍ

Ihe'eku fakataha mo e kau tāutaha kei talavou 'i māmaní kotoa, 'oku ou fehu'i ange, "Ko e hā nai 'oku fu'u tokanga pehē ai e Kau Palesitenisī 'Uluakí kiate kimoutolu 'o 'omai e ngaahi ma'u'anga tokoni lahi ma'amoutolú?" Ko e ni'ihī 'eni e ngaahi tali ne fai māi: "Ko e kau taki kimautilu 'o e Siasí 'i he kaha'ú." " 'Oku fie ma'u ke ako'i kimautilu ke mau kei mālohi ai pē." " 'Oku fakamālohia 'emau ngaahi fakamo'oni 'i he'e-mau kalasi semineli mo e 'inisititiuti." " 'Oku fie ma'u ke mau fe'iloaki mo e to'u tupu kehe 'o e Siasí." "Ko kimautilu 'a e 'amanaki lelei 'anga 'o e kaha'ú." Na'e tātātaha ha'aku fanongo ki ha pehē, "Koe'uhí ke u hoko ha 'aho ko ha tamai pe fa'ē lelei ange." 'Oku meimei ke nofo pē 'enau talí 'iate kinautilu he ko e kuonga 'eni 'o e mo'ui 'oku nau 'i ai.

Kae kehe, 'oku fie ma'u ke ako'i 'e he mātu'á, kau faiakó, mo e kau taki 'o e to'u tupu 'a e tokāteline 'o e fāmilí ki he to'u tangata kei tupu haké. 'Oku mahu'inga ke tokoni'i kinautilu ke nau ma'u 'a e mo'ui ta'engatá (vakai, Mōsese 1:39). 'Oku fie ma'u ke nau 'ilo'i 'oku makatu'unga 'a e teolosia (theology) 'o e fāmilí 'i he Fakatupu, Hingá, mo e Fakalelei. 'Oku fie ma'u ke mahino kiate kinautilu e ngaahi me'a 'oku tu'u fakamanamana ki he fāmilí koe'uhí ke nau 'ilo'i 'a e me'a 'oku nau fepaki mo iá pea lava ke nau mateuteu. 'Oku fie ma'u ke mahino lelei kiate kinautilu 'oku fakahoko 'a hono kakato 'o e ongoongolelei 'i he ngaahi ouau mo e ngaahi fuakava 'o e temipalé.

Ko e Teolosia 'o e Fāmilí

'Oku tau ma'u 'i he Siasí 'o Sisu Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní ha teolosia 'o e fāmilí 'a ia 'oku makatu'unga 'i he Fakatupu, ko e Hingá, mo e Fakalelei. Na'e 'omi 'e hono Fakatupu 'o e māmaní ha feitu'u ke nofo ai e ngaahi fāmilí. Na'e fakatupu 'e he 'Otuá 'a e tangatá mo e fefiné 'a ia ko e ongo konga mahu'inga ia 'o ha fāmilí. Ko e konga 'o e palani 'a e Tamai Hēvaní ke sila'i 'a 'Ātama mo 'Ivi peá na fa'u ha fāmilí ta'engata.

Na'e 'omi 'e he Hingá ha founga ke tupulaki ai 'a e fāmilí. Ko e ongo taki fakafāmilí 'a 'Ātama mo 'Ivi 'a ia ne na fili ke na a'usia 'a e matelié. 'I he Hingá na'e lava ai ke na ma'u ha ngaahi foha mo ha ngaahi 'ofefine.

'I he Fakalelei 'oku malava ai ke sila'i fakataha e fāmilí ke ta'engata. 'Oku lava ai ke ma'u 'e he ngaahi fāmilí 'a e tupulaki mo e haohaoa ta'engatá. Na'e fa'ufa'u e palani 'o e fiefiá, 'a ia 'oku toe ui ko e palani 'o e fakamo'ui, ma'á e ngaahi fāmilí. 'Oku fie ma'u ke mahino ki he to'u tangata kei tupu haké 'oku fakatefito 'a e ngaahi pou 'o 'etau teolosiá 'i he fāmilí.

'I he'etau talanoa ki he mo'ui fe'unga ke ma'u e ngaahi tāpuaki 'o e mo'ui ta'engatá, ko 'etau 'uhingá ki he mo'ui fe'unga ke ma'u e ngaahi tāpuaki 'o e fāmilí ta'engatá. Ko e tokāteline 'eni 'a Kalaisí, pea na'e toe fakafoki mai ia 'i he Palōfita ko Siosefa Sāmítá. 'Oku

[E fai e ui ki he to'u tangata ko 'ení ke malu'i e tokāteline 'o e fāmilí 'o hangē ko ia ne te'eki fai ha taimi kimu'a. Ka 'ikai ke nau 'ilo'i e tokāteliné, he 'ikai ke nau lava 'o malu'i ia.]

*‘Oku tau ma’u ha
teolosia ‘o e fāmīlī
‘a ia ‘oku maka-
tu’unga ‘i he Faka-
tupú, Hingá, mo e
Fakalelei.*

TO’OHĒMĀ: KONGA NA’E TO’O MEI HE ‘UNIVĒSĪ TĀ ‘E SIDNEY KING; KONGA NA’E TO’O MEI HE MAHAHE MEI HE NIOUKE KO ‘ITENĪ TĀ ‘E JOSEPH BRICKEY; KONGA NA’E TO’O MEI HE ‘OUA NA’A FA’HOKU LOTO, KA KO E FINANGALO ‘O’OU TĀ ‘E HARRY ANDERSON, ‘I HE ANGALĒEY ‘A E PACIFIC PRESS PUBLISHING ASSOCIATION, INC.; TĀ FAKA’ATA’I ‘O E ‘AIA ‘E WESTON C. COLTON MO CRAIG DIMOND

tohi ‘i he Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 2:1–3:

“Vakai, te u fakahā kiate kimoutolu
‘a e Lakanga Fakataula’eikī, ‘i he nima
‘o “Ilaisiā ko e palōfitā, kimu’a ‘oku
te’eki ai ke hoko ‘a e fu’u ‘aho lahi
mo fakamanavahē ‘o e ‘Eikī.

“Pea te ne tō ‘i he loto ‘o e fānaú ‘a
e ngaahi tala’ofa na’e fai ki he ngaahi
tamaí, pea ‘e liliu ‘a e loto ‘o e fānaú
ki he ‘enau ngaahi tamaí.

“Ka ne ‘ikai ke pehē ia, ‘e faka-
‘auha ‘o ‘osi’osingamālie ‘a e māmaní
kotoa ‘i he’ene hā’ele maí.”

[‘Oku fakamatala e potufolofola ko
‘enī ki he ngaahi tāpuaki ‘o e temi-
palē—‘a e ngaahi ouau mo e ngaahi
fuakava ko ia kapau ‘e ‘ikai ma’u,
“ [‘oku] faka’auha ‘o ‘osi’osingamālie
‘a e māmaní kotoa.”

Na’e tohi e “Ko e Fāmīlī: Ko ha Fa-
nongonongo ki Māmaní” ke fakamā-
lohia ko e fāmīlī ‘a e uho ‘o e palani
‘a e Tupu’angá.¹ ‘Oku ‘ikai ke ‘i ai
ha palani kapau ‘oku ‘ikai ha fāmīlī;
‘oku ‘ikai ha ‘uhinga ke ‘i ai ha mo’ui
fakamatelie.]

Ngaahi Me’a ‘oku Tu’u Fakatu’utāmaki ki he Fāmīlī

Mavahe mei he mahino ‘a e teolosia
‘o e fāmīlī ‘oku fie ma’u ke mahino
kiate kitautolu kotoa e ngaahi me’a
‘oku tu’u fakatu’utāmaki ki he fāmīlī.
Kapau ‘oku ‘ikai, he ‘ikai lava ke tau
mateuteu ki he feinga tau ko iá. ‘Oku ‘i
ai e ngaahi fakamo’oni ‘oku tau ma-
mata ki ai ‘i he faka’au ke si’isi’i ange
‘a e mahu’inga ‘o e fāmīlī. Kuo holo e
lahi ‘o e malí, pea ‘alu hake ‘a e ta’u
motu’a ke mali aí, pea fakautuutu e

vete malí. ‘Oku fāi hake pē ‘a e fā’ele
tu’utāmaki. ‘Alu ki ‘olunga e lahi ‘o
e fakatōtamá pea faka’au pē ke lahi
hono fakalao’i. ‘Oku tau vakai ki he
si’isi’i ange ‘a e fā’elē. ‘Oku tau ma-
mata ki he ngaahi fetu’utaki ‘oku ‘ikai
potupotutatau ‘i he vā ‘o e tangatá mo
e fefiné, pea ‘oku tau mamata ki he
ngaahi ‘ulungāanga fakafonua ‘oku
kei fai ai ‘a e ngaohikoviá ‘i he ngaahi
fetu’utaki fakafāmīlī. Taimi lahi ‘oku
mahu’inga ange ‘a e ngāue ma’u’anga
mo’uí ia ‘i he fāmīlī.

‘Oku ‘ikai kei falala ‘a e tokolahi ‘o
hotau to’u tupú ki he fa’u ‘o e fāmīlī.
‘Oku lahi ange ‘enau mahu’inga’ia ‘i
he akó pea si’isi’i ange ‘aupito ‘enau
mahu’inga’ia ‘i hono fa’ufa’u ‘o ha
fāmīlī ta’engata. ‘Oku ‘ikai lau ‘e he
tokolahi ia ‘a hono fa’ufa’u ‘o e ngaahi
fāmīlī ko ha ngāue ‘oku makatu’unga

*‘Oku kau ‘i he ngaahi me’a ‘oku
tu’u fakatu’utāmaki ki he fāmīlī
‘a e vete malí, ‘a ia ‘oku fāi hake
pē ke lahi.*

‘i he tuí. Kiate kinautolu, ‘oku hangē
pē ia ha me’a ke nau fili ‘o hangē ko
ha fakatau ‘i falekoloá. ‘Oku ‘ikai foki
falala honau tokolahi ki honau mālohi
fakaengama’á mo ia ‘o honau to’ú.
Tupu mei he fu’u mālohi ‘a e ngaahi
‘ahi’ahí, ‘oku ‘ikai ke fakapapau’i ‘e
honau tokolahi pe te nau lava koā ‘o
tauhi e ngaahi fuakavá.

‘Oku tokolahi foki mo e to’u tupu
‘oku ‘ikai fe’unga mo lelei honau
ngaahi poto fakasōsialē, ‘a ia ‘okú
ne fakafaingata ‘a ia’i hono fa’u ‘o ha
ngaahi fāmīlī ta’engata. ‘Oku nau ma-
lava ange ke talanoa ki ha taha ‘oku
maile ‘e 50 (km ‘e 80) hono mama’ó
kae si’i ange ‘enau malava ke talanoa
mo e kakai ‘oku nau ‘i ha loki tatau
pē. Ko e me’a ia ‘oku faingata ‘a ai ke
nau feohi ‘iate kinautolu peé.

‘Oku tau fehangahangai foki mo e
palopalema ‘oku tau lau ‘i he tohi ‘a
‘Efesō 6:12: “He ‘oku ‘ikai ko
e tau fangatua mo e kakanó
mo e totó, ka ki he ngaahi pule
mo e ngaahi mālohi, mo e kau
pule ‘o e fakapo’uli ‘o e mā-
maní, mo e kau laumālie kovi
‘i he ngaahi potu ‘i ‘olungá.”
‘Oku fa’u ‘a e ngaahi tu’utu’uni
fakapule’anga ‘i he ‘aho kotoa
pē ‘a ia ‘okú ne fakafepaki’i ‘a e
fāmīlī, pea ‘oku liliu fakalao mo
e faka’uhinga’i ‘o e fāmīlī ‘i mā-
mani kotoa. ‘Oku tupu mo mafola
‘a e ponokalafí. Ko kinautolu ‘oku
fa’u ponokalafí, ko ‘enau taumu’a
fo’ou ‘a e kau finemuí. Kuo faka’ali-
‘ali ‘eni ia ‘oku vale ‘a e mātu’á pea
‘ikai ha fetaulaki mo kinautolu. ‘Oku
tu’uaki he mitiá ‘a e ngaahi pōpoaki

fakafepaki ki he fāmīlī 'i he feitu'u kotoa pē. 'Oku fakaongonoa 'i e to'u tupú fekau'aki mo e fie ma'u ke fa'u ha ngaahi fāmīlī ta'engata.

'I he'etau lau e ngaahi lea 'a Koli-hola, ko e fili 'o Kalaisi, 'oku tau mamata ai 'i he lava ke hoko 'a e me'á ni: "Pea na'e pehē 'ene malanga kiate kinautolú, 'o tohoaki'i atu 'a e loto 'o e tokolahi, 'o fakatupu 'a 'enau hiki hake honau 'ulú ke mā'olunga 'i he'enau fai angahalá, 'io, 'o takiaki'i atu 'a e kakai fefine tokolahi mo e kakai tangata foki ke nau fai 'a e ngaahi fe'auaki" ('Alamā 30:18). 'Oku 'ilo'i 'e Sētane he 'ikai 'aupito pē ke ne ma'u ha sino; he 'ikai 'aupito ke 'i ai hano fāmīlī. Ko ia 'okú ne fakataumu'a leva ki he kau finemuí, 'a ia te nau fakatupu 'a e ngaahi sino ma'á e ngaahi to'u tangata he kaha'ú.

Ko Koliholá ko ha fili 'o Kalaisi. Ko e fili 'o Kalaisi, ko e fili ia 'o e fāmīlī. Ka 'i ai ha tokāteline pe tefito 'i mo'oni

'oku fanongo ai hotau to'u tupú mei māmani 'oku fakafili ki he fāmīlī, 'oku fakafili foki ia kia Kalaisi. 'Oku mahino ia. Kapau he 'ikai tui hotau to'u tupú ki he ngaahi tukufakaholo mā'oni'oni 'a 'enau ngaahi tamaí 'o hangē ko hono fakamatala 'i 'i he Mōsaia 26, kapau he 'ikai mahino ki hotau to'u tupú 'a 'enau konga 'i he palaní, 'e lava ke tatakai atu kinautolu 'o nau hē.

Ko Hono Ako'i 'a e To'u Tangata Kei Tupu Haké

[Ko e hā e me'a 'oku tau 'amanaki 'e mahino pea fakahoko 'e he to'u tangata kei tupu haké ni tupu mei he

'Oku totonu ke ako'i 'e he ngaahi mātū'á pea mo e kau taki mo e kau faiaiko ki he kau talavou, 'a e tokāteline 'o e fāmīlī pea ki he to'u tangata kei tupu haké 'o hangē ko ia 'oku hā 'i he ngaahi folofolá pea mo e fanongonongo ki he fāmīlī.

'OKU TA'ENGATA 'A E FĀMĪLĪ

"'Oku 'ikai ko ha tupu koso hake pē 'a e fāmīlī 'i māmani. Na'e 'i ai ko

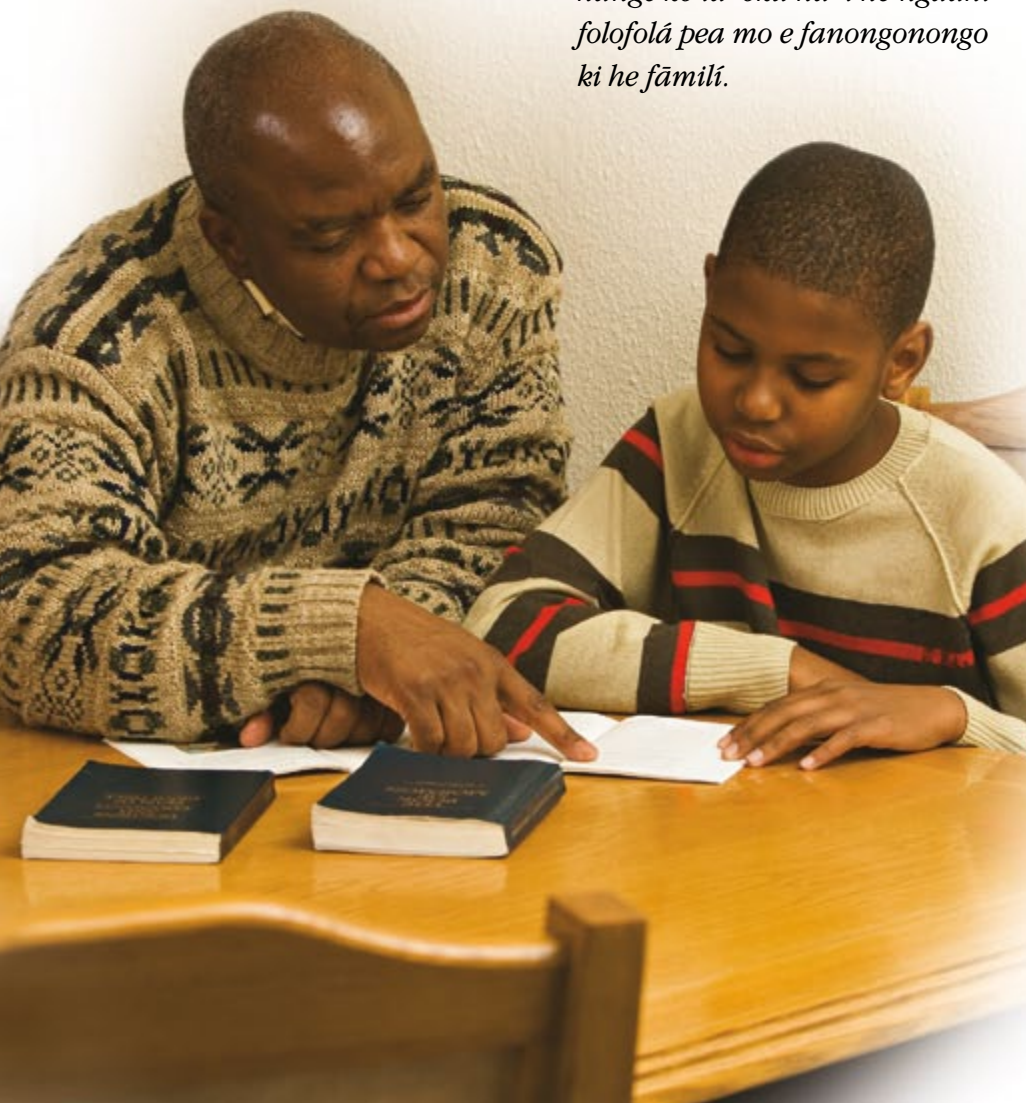
ha 'iuniti na'e fokotu'u 'i he langí kimu'a pea fakatupu 'a e māmaní; 'i he lau 'a e hisitōliá, na'e kamata ia 'ia 'Ātama mo 'Ivī 'i he māmaní, 'o hangē ko 'ene hā 'i he tohi 'a Sēnesí. Na'e mali 'a 'Ātama mo 'Ivī pea sila'i kinaua ki he nofo taimí pea ki hono kotoa 'o e nofo ta'engata 'e he 'Eikí, pea 'e ta'engata 'a hona fāmīlī ko e tupu mei ai."

*'Eletā Robert D. Hales 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Fāmīlī: Ko ha Fanongonongo ki Māmani," 'i he Dawn Hall Anderson, ed., *Clothed with Charity: Ngaahi lea mei he Women's Conference* 'o e 1996 'i he (1997), 134.*

me'a 'oku tau ako'i angé? 'Oku ma'u e ngaahi tali ki he fehu'i ko iá mo e ngaahi tefito 'i konga mahu'inga 'o e tokāteline 'o e fāmīlī 'i he fanongonongo ki he fāmīlī. Na'e pehē 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli (1910–2008) ko e fanongonongó ko hano "talaki ia mo toe fakapapau 'i 'o e ngaahi tu'unga mo'ui, ngaahi tokāteline, mo e ngaahi founga ngāue" kuo 'i he Siasi ko 'ení ma'u ai peé.^{2]}

Na'e pehē 'e Palesiteni 'Ēsela Tafu Penisoni (1899–1994), "Ko e fokotu'utu'u ko 'eni . . . 'o e fāmīlī 'a ia 'oku fakahoko ai 'e ha tangata mo ha fefine ha fuakava mo e 'Otuá—'o hangē ko ia ne fai 'e 'Ātama mo 'Ivī—ke sila'i kinaua ki 'itāniti, ke 'i ai hona hako . . . ko e founga pē ia 'e taha 'e lava ke tau mamata ai ki he 'Otuá pea tau mo'ui."^{3]}

'Oku fie ma'u ke mahino ki he to'u tangata kei tupu haké 'oku kei tu'u pē 'a e fekau ko ia ke "fakatokolahi, mo fakakakai 'a māmaní" (Sēnesi 1:28; Mōsese 2:28.) Ko e fā'ele'i 'o e fānaú ko ha ngāue ia 'oku makatu'unga 'i he tui. Na'e pehē 'e Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo

KI HE KAU FAIAKÓ

"Ko e tefito'i me'a ke ke tokanga ki aí, ko ho tefito'i fatongia mahu'ingá ke ako'i 'a e ongoongolelei 'o e 'Eiki ko Sīsū Kalaisi 'o hangē ko ia ne fakahā mai 'i he ngaahi 'aho kimui ní. 'Oku fie ma'u ke ke ako'i 'a e ongoongolelei ní 'o faka'aonga'i 'a e ngaahi tohi folofola 'oku ngāue 'aki 'e he Siasí mo e ngaahi lea 'anautolu kuo uiui'i 'e he 'Otuá ke tataki Hono kakai 'i he ngaahi 'aho faka'osi ní, ke hoko ia ko ho'o ngaahi ma'u-anga tokoni mo e ngaahi me'a kuo fakamafai'i."

Palesiteni J. Reuben Clark Jr. (1871–1961), Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki, *Ko e Taumu'a ke Tulifua ki ai 'a e Siasí 'i he Akó*, rev. ed. (1994), 10; vakai foki, *Ako'i 'o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí* (2001), 4.

(1895–1985), "Ko ha tō'onga siokita ia ke fakafisi ha ongomātu'a mali ke ma'u ha fānau lolotonga 'e lava ke na ma'u iá."⁴ Ko e tufakanga ta'engata 'a e tu'unga fakaefa'ē mo fakaetamaí. 'Okú na takitaha fakahoko pē 'a e fatongia ma'á e kongá 'o e palaní ma'á e tangata pe fefiné. Ko e taimi 'o e kei 'i he to'u tupú ke teuteu ai ki he ngaahi tufakanga mo e ngaahi fatongia ta'engata ko iá."

'E lava ke tokoni'i 'e he mātu'á, kau faiakó, mo e kau takí 'a e to'u tupú ke nau teuteu ki he ngaahi tāpuaki 'o 'Ēpalahamé. [Ko e hā e ngaahi tāpuaki ko iá? 'Oku talamai 'e 'Ēpalahame 'i he 'Ēpalahame 1:2. 'Okú ne pehē na'á ne fie ma'u " 'a e totonu 'a ia 'e fakanofu au ki ai ke foaki atu iá; . . . ke hoko ko e tokotaha 'oku ma'u 'a e 'ilo lahi, . . . ke hoko ko e tamai ki he ngaahi pule'anga lahi, ko ha pilinisi 'o e melinó, peá u holi ke ma'u 'a e ngaahi fakahinohino, pea ke tauhi 'a e ngaahi fekau 'a e 'Otuá, ko ia na'á ku hoko ai ko ha 'ea-hoko totonu, ko ha Taulá'eiki Lahi, 'oku ma'u 'a e totonu ko ia 'oku ma'u 'e he ngaahi tamaí."]

'Oku 'i fē 'a e ngaahi

tāpuaki ko 'eni na'e ma'u 'e 'Ēpalahamé? 'Oku ma'u ia 'e kinautolu pē 'oku sila'i mo mali 'i he temipalé. He 'ikai lava ke hoko ha tangata ko ha "tamai ki he ngaahi pule'anga lahi" kapau 'oku 'ikai sila ki hono uaifí. Ko e me'a tatau pē, na'e 'ikai lava ke ma'u 'e 'Ēpalahame 'a e totonu 'oku 'a e ngaahi tamai ta'e 'i ai hano uaifi 'a ia na'á ne ma'u 'a e totonu 'oku 'a e ngaahi fa'eé.

'Oku hā e ngaahi talanoa kia 'Ēpalahame mo Selá pea kia 'Aisake mo Lepeká 'i he tohi 'a Sēnesí. Na'e toko taha pē 'a e foha 'o 'Ēpalahame mo Selá, 'a ia ko 'Aisake. Kapau 'e hoko 'a 'Ēpalahame ko ha "tamai ki he ngaahi pule'anga lahi," na'e mahu'inga fēfē leva 'a Lepeka, ko e uaifi 'o 'Aisaké? Na'e pehē fau hono mahu'ingá na'á ne fekau atu ai 'ene kau tamaio'eikí 'i

ha maile 'e laungeau ke kumi mai 'a e finemui totonú—['a e tokotaha te ne tauhi 'ene ngaahi fuakavá, 'a e tokotaha 'e mahino ki ai hono 'uhinga 'o hono fa'u 'o ha fāfili ta'engatá.]

'I he Sēnesi 24:60, 'oku tāpuaki 'i ai 'a Lepeka ke ne hoko "ko e fa'ē 'o e ngaahi toko afe ta'efa'alaua." 'Oku tau ma'u e ngaahi tāpuaki pehení 'i fē? 'Oku ma'u kinautolu 'i he temipalé.

[Ko e talanoa kia 'Aisake mo Lepeká ko ha sīpinga ia 'o e ngāue fakataha 'a e tangatá, 'a ia 'okú ne ma'u e ngaahi kií, mo e fefiné, 'a ia 'okú ne ma'u e ivi takiekiná, ke faka-papau 'i 'oku fakahoko hona ngaahi tāpuaki. 'Oku 'i ai e me'a na'e fie ma'u 'i he talanoa kau kiate kinauá.

Na'e fakafalala 'a e ngaahi tāpuaki 'o e fale 'o 'Isilelí 'i ha tangata mo ha fefine na'e mahino kiate kinaua hona tu'unga 'i

'Oku tau teuteu 'i hotau to'u tupú ki he temipalé mo e ngaahi fāfili ta'engatá.

KO HONO FAKA' AONGA' I 'O E "KO E FĀMILĪ: KO HA FANONGONONGO KI MĀMANI"

- Tautau 'i ho 'apī pe lokiakó ha tatau 'o e fanongonongó.
- Poupou'i e to'u tupú ke tauhi ha tatau 'o e fanongonongó 'i he'enua ngaahi tohi folofolá.
- Fakafehokotaki e ngaahi fakamatala mahu'inga 'i he fanongonongó ki he ngaahi lēsoni 'oku ako'i mei he folofolá.
- Ako e fanongonongó pea tala-noa ki ai 'i he efiafi fakafāmilī 'i 'apī.

he palaní mo hona ngaahi fatongia ke fa'u ha fāmilī ta'engata, ke fā'ele'i ha fānau pea akonaki'i kinautolu.]

[‘Oku 'i ai hotau fatongia 'i hotau kuongá ni ke fekau'i atu 'a “ ‘Aisake” mo “Lepeka” mei hotau ngaahi 'apī mo hotau ngaahi lokiakó. 'Oku totonu ke mahino ki he talavou mo e finemui kotoa pē hono tufakanga 'i he hoa-ngāue ma'ongo'ongá ni—ko ha “ ‘Aisake” pe ko ha “Lepeka” 'a kinautolu takitaha. Te nau 'ilo'i leva pea mahino kiate kinautolu 'a e me'a ke nau faí.]

Mo'ui 'i he 'Amanaki Lelei ki he Mo'ui Ta'engata

'E ngaahi mātu'a, kau faiako, mo e kau taki: mo'ui 'i homou 'apī, 'i homou fāmilī, 'i ho'omou nofo-malī ke mamata ki ai 'a e to'u tupú 'o nau fakatupu ha 'amanaki lelei ki he mo'ui ta'engata. Mo'ui pea akonaki ke mahino 'aupito koe'uhī ke le'olahi ange ia 'i he longoa'a ko ia 'okú ke fanongo ki ai pea ke mahuhuhuhu honau lotó 'o nau ongo'ia.

Mo'ui 'i ho 'apī ke ke fu'u lelei 'aupito 'i hono faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i fongá, 'o 'asi ai ho'o fakamātoato 'i ho'o ngaahi ngāué mo ho ngaahi fatongia 'i ho fāmilī. 'Oua te ke fakakaukau ki he haohaoá ka ke fakakaukau ki he paú. Kapau kuó ke ma'u ho'o ngaahi taumu'a pea pau ho'o fakahoko kinautolu 'i 'apī, 'e ako e to'u tupú meiate koe. Te nau 'ilo'i 'okú ke lotu, lau folofola fakataha, fai e efiafi fakafāmilī 'i 'apī, 'ai ke fakamu'omu'a e ngaahi taimi ma'u me'a-tononí, pea ke lea faka'apa'apa ki ho malí. 'E ma'u leva 'e he to'u tangata kei tupu haké ha 'amanaki lelei mei ho'o fa'ifa'itaki'angá.

'Oku Ou 'Ilo'i 'Eni

'Oku tau teuteu'i hotau to'u tupú ki he temipalé mo e ngaahi fāmilī ta'engata. 'Oku lahi e ngaahi me'a 'oku tu'u fakatu'utāmaki kiate kinautolu 'o lava ke nau loto-si'i ai ke fa'u ha fāmilī ta'engata. Ko hotau fatongia hení ke ako'i kinautolu ke 'oua na'a nau ma'uhala. Kuo pau ke mahino 'aupito 'etau akonaki kau ki he ngaahi tefito'i me'a mahu'inga 'o e tokātelinē 'oku hā 'i he “Ko e Fāmilī: Ko ha Fanongonongo ki Māmani.”

'E fai e ui ki he to'u tangata ko 'enī ke malu'i e tokātelinē 'o e fāmilī 'o hangē ko ia ne te'eki fai ha taimi ki-mu'a. Ka 'ikai ke nau 'ilo'i e tokātelinē, he 'ikai ke nau lava 'o malu'i ia. 'Oku fie ma'u ke mahino kiate kinautolu 'a e temipalé mo e lakanga fakataula'eikí.

Na'e pehē 'e Palesiteni Kimipolo:

“Ko e lahi taha 'o e ngaahi fakangatangata fakasōsiale ne nau tokoni he kuo hilí 'i hono fakamālohia mo fakalelei'i 'a e fāmilī kuo movete mo puli atu. 'E hokosia 'a e kuonga ko kinautolu pē 'oku tui mo'oni mo mālohi 'i he fāmilī te nau lava 'o paotoloaki honau fāmilī 'i he uhouhonga 'o e kovi 'oku tu'unuku mai kiate kitautolú. . . .

“ . . . 'Oku 'i ai ha ni'ihī 'oku nau faka'uhinga 'i 'a e fāmilī 'i ha ngaahi fongá 'oku 'ikai tukufakaholo pea a'u ai pē ki ha'anau fakapuliki atu ia. . . .

“ 'E kāinga, 'oku 'ikai totonu ke tau tui kitautolu ki he ngaahi fakamatala hā ngali lelei ko ia 'oku pehē ai 'oku kau e 'iuniti 'o e fāmilī 'i ha sitepu 'o e fakalakalaká 'a ia 'oku lolotonga fou ai 'a e sosaietí. 'Oku tau tau'atāina ke fakafepaki'i e ngaahi me'a ko ia 'oku hoko 'o tuku hifo ai 'a e mahu'inga 'o e fāmilī pea hiki'i hake 'a e siokita

fakafo'ituitui. 'Oku tau 'ilo'i 'oku ta'engata 'a e fāmilī.”⁵

'Oku mo'oni 'a e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí. Na'e toe fakafoki mai ia 'i he Palōfita ko Siosefa Sāmitá. 'Oku tau ma'u 'a e kakato 'o e ongoongolelei he 'ahó ni. Ko e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine kitautolu 'o ha ongomātu'a fakalangi, 'a ia na'á na fekau'i hifo kitautolu ki māmani ke teuteu'i ai kitautolu ki he tāpuaki 'o e ngaahi fāmilī ta'engata. 'Oku ou fakamo'oni atu ki hotau Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí, pea 'i He'ene Fakalelei, 'e lava ke fakahaohaoa'i ai kitautolu pea tau tu'unga tatau 'i hotau ngaahi fatongia 'i hotau ngaahi fāmilī 'i māmaní pea 'i He'ene Fakalelei 'oku tau ma'u ai 'a e tala'ofa 'o e mo'ui ta'engata 'i he ngaahi fāmilī. ■

Mei ha lea 'i he fakamafola na'e fai ki he kau faiako semineli mo e 'inisititiuti fakalotú he 'aho 4 'o 'Aokosi, 2009.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, “Ko e Fāmilī: Ko ha Fanongonongo ki Māmani,” *Liahona*, Nōvema 2010, 129.
2. Gordon B. Hinckley, “Tu'u Mālohi 'i he Fehangahangai mo e Ha'aha'a 'o e Māmani,” *Tūhulu*, Sānuai 1996, 119.
3. Ezra Taft Benson, “What I Hope You Will Teach Your Children about the Temple,” *Ensign*, Aug. 1985, 6.
4. Spencer W. Kimball, “Fakamālohi'i Homou Ngaahi 'Apī Mei he Kovi,” *Tūhulu*, 'Okatopa 1979, 6.
5. Spencer W. Kimball, “'E Lava ke Ta'engata 'a e Fāmilī,” *Tūhulu*, 'Epeleli 1981, 6.

NA'E FAIFAI PEÁ U MA'U HA SIASI

Ne u ongo'i hala'atā peá u faka'ā-naua ke 'i ai ha me'a ke u pikitai ki ai 'i he kongā lahi 'o 'eku mo'uí. Ne u fakakaukau 'e ma'u e me'a ne u fekumi ki aí 'i ha siasi, ko ia talu mei he'eku kei si'i mo 'eku fakatoto 'i he ngaahi tui fakalotu lahi mo ha ngaahi fakakaukau fakafilōsofia. Na'e lelei e ngaahi tui fakalotu lahi pea tokolahi e kakai lelei aí. Ne ngali kehe honau ni'ihī pea 'ikai ke nau ma'u e me'a ne u fekumi ki aí.

Hili 'eku fekumi 'i ha ngaahi ta'u lahi, ne u fakapipiko'ia mo loto-fo'i pea tuku 'aupito. Ne u fakapapau'i te u fokotu'u pē 'e au haku vā fetu'utaki mo e 'Otuá pea 'oua te u kau ki ha fa'ahinga tui fakalotu kuo fokotu'u.

'I he taimi 'e taha hili 'eku fai e fili ko 'enī, na'á ku sio 'i ha polokalama televīsonē na'e fakatefito pē 'i he me'a fakalaumālié. Na'e 'initaviu 'e he tokotaha he televīsonē ha fāmili Siasí. 'I he'eku fanongo ki he fāmili ko 'enī, ne u ongo'i 'a e 'ofa mo e tui mālohi ko ia ne fuoloa 'eku fekumi ki aí. Ne u sai'ia foki he'eku 'ilo na'e fakamamafa'i lahi 'e he Kāingalotu 'o e Siasí 'a e fāmili. Mahalo te u toe fakatoto 'i ha siasi pē 'e taha.

Na'e hā he tafa'aki ki lalo 'o e televīsonē ha fika telefoni ki he Siasi 'o Sisu Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī 'i he feitu'u Milaní. Ne u tā ki ai 'o talanoa mo ha kāingalotu 'i he senitā fakasiteikí, 'o nau alea'i leva

ke telefoni mai e ongo faifekau kiate au.

Ko ha taimi femo'uekina 'aupito 'eni kiate au, pea 'i he telefoni ange 'a e ongo faifekau ke alea'i ha 'aho ke na ō ange ai, ne u kole ke u toki telefoni ange 'i ha ngaahi uike si'i kae 'oua kuó u mau. Na'á na loto ki ai pea 'omi e fika telefoni 'o e palesiteni Fine'ofa aí, 'a ia na'á ne telefoni ange 'o fakaafe'i au ki he lotú he 'aho

Sāpaté. Na'á ku 'alu, pea ne u sai'ia he me'a kotoa pē na'e fai ai: 'a e ngaahi lēsoní, 'a e kakaí, mo e laumālié. Ne u ongo'i fiefia 'aupito he taimi na'á ku mavahe aí.

Ne u 'alu ki he lotú he Sāpate kotoa 'i he māhina 'e ua hono hokó. Na'e papitaiso leva au 'i 'Okatopa 'o e 2008. Na'e 'ikai ke 'osi pē 'eku fekumí; ka na'e kakato. Na'e 'ikai ke u kei ongo'i 'a e fieinua mo e holi ne u ma'u kimu'á.

'Oku ou fakafeta'i lahi 'i he'eku 'ilo 'a e mo'oní, ka 'oku 'i ai pē ngaahi me'a 'oku ou loto-mamahi ai 'i he fuoloa pehē peá u toki 'ilo 'a e ongo-ongolelei 'o Sisū Kalaisí. Kae kehe, 'oku ou fakamālō 'i he ngaahi me'a ne u a'usia lolotonga 'eku fekumí. 'Oku ou ongo'i fiamālie lahi kuó u ma'u 'a e feitu'u totonú—'a e feitu'u totonu ke u kau ki aí, koe'uhí he ne u fekumi 'i ha ngaahi feitu'u lahi. ■

Papulā Ti Kelekōlio,
Lomupaati, 'Itali

FĒFĒ 'EKU NGĀUE MA'U'ANGA MO'UÍ?

Ne kamata ke lelei lelei e me'a kotoa. Kuó u 'osi mei he 'Univēsiti 'Okisifōtí mo hoku mata'itohi 'i he mūsikā pea kamata ngāue 'i ha 'okesitulā fakapalofesinale 'i 'Etinipua, 'i Sikotilani. Ne laka ki mu'a 'eku ngāue ma'u'anga mo'uí,

Ne u fakapapau'i he 'ikai ke u kau ki ha fa'ahinga tui fakalotu kuo fokotu'u. Kae hili ha taimi mei he'eku fai e fili ko 'enī, ne u sio ki hano 'initaviu 'o ha fāmili Siasí 'i he televīsonē.

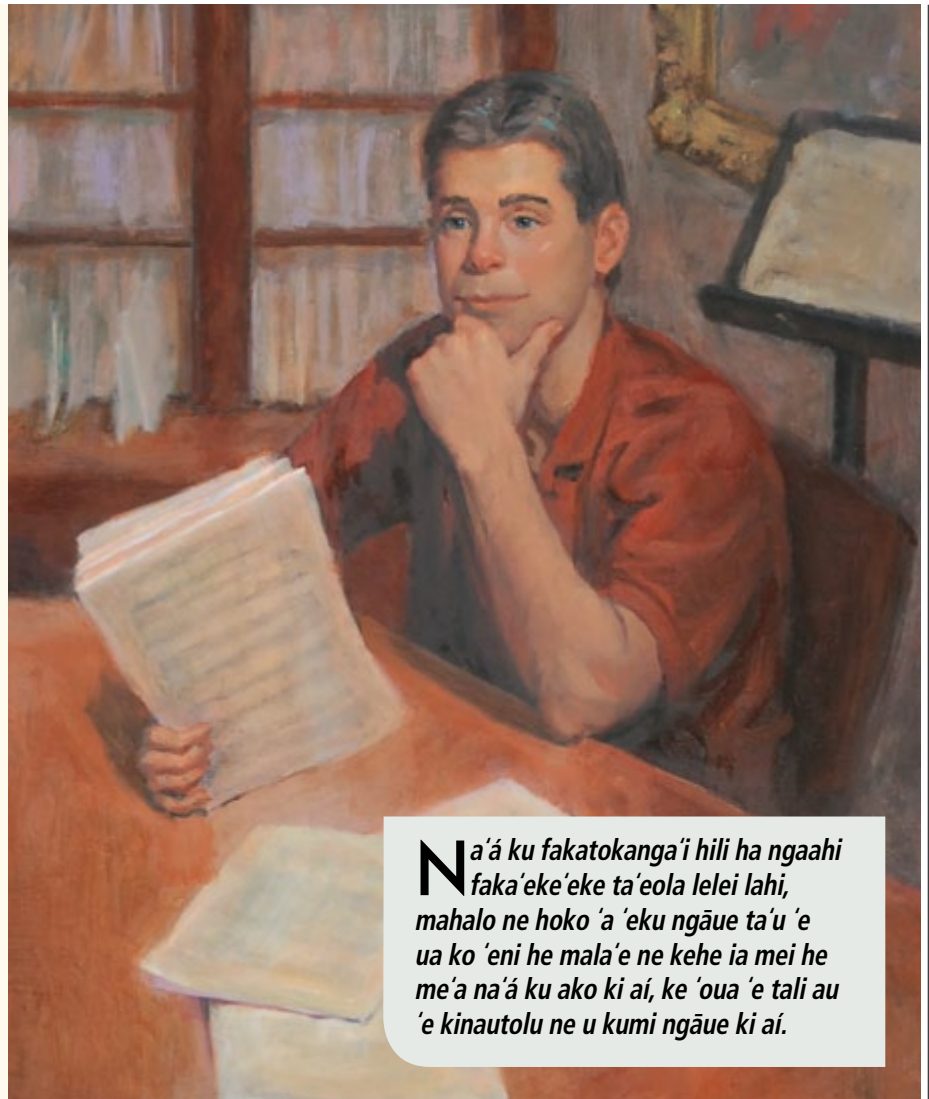
pea tokolahi mo hoku ngaahi kaungāme'ā.

Lolotonga 'eku akó, ne u fakakaukau ke toloi 'eku ngāue fakafaifekau taimi kakató. Na'e 'ikai ke u toe fakakaukau ki he ngāue fakafaifekau. Na'e lahi e ngaahi me'a ne u manavasi'i ki aí, fakatautefito ki he'eku manavasi'i na'a tu'u ai 'eku ngaahi palani fakangāué, 'o u fakakaukau 'oku faka'atā makehe au pea 'ikai fie ma'u ia ke u 'alu 'o ngāue fakafaifekau. Ne ngali lahi fau 'a e ngaahi feilaulau ke fakahokó.

Neongo ia, ne kamata ke liliu hoku lotó 'e ha ngaahi kaungāme'a lelei mo ha ngaahi me'a faka'ofa ne u 'a'usia mo e Laumālié. Na'e tokoni e 'ofa 'a ha pīsope na'e mātu'aki tokanga ke u ma'u ha fakamo'oni mālohi mo loloto ange ki he ongoongolelei kuo fakafoki maí. Na'e vave pē 'eku 'ilo'i na'e fie ma'u ke u tali ha uiui'i ke tokoni. Na'e 'ikai ke u 'ilo'i pe 'e hoko fēfē atu 'eku ngāue ma'u'anga mo'uí hili ha tutuku ta'u 'e ua, 'i ha 'ātakai 'oku lahi ai 'a e fe'au'auhi, ka na'á ku falala 'e faitāpuekina au 'e he 'Eikí 'i he fili ne u faí. Ne u nofo mei he ngāué pea 'ikai ke u 'ilo pe ko e hā e me'a 'e iku ki aí.

Na'e uiui'i au ke u ngāue 'i he Misiona 'Initiisi Hihifó, 'a ia na'e lea faka-Falanisē. Na'e faingata'a e ngaahi me'a ne u fetaulaki mo iá, ka na'á ku manako he tokoni ki he kakáí mo mamata ki he liliu 'enau mo'uí. Ne u nofo taha pē 'i he fekumi ki he finangalo 'o 'eku Tamai 'i Hēvaní lolotonga e ta'u ko ia 'e uá. Ne u ma'u ha fiefia lahi ange 'i ha fiefia kuó u ma'u 'i ha toe taimi 'i he'eku tokoni ta'esiokita ki he ni'ihí kehé.

Hili 'eku foki ki 'apí, ne u vakai ki māmani mei hano fokotu'utu'u fo'ou 'o e ngaahi me'a 'oku mahu'ingá mo e tu'unga 'ulungāanga mahu'ingá, peá u feinga ke hoko e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí ko e uho ia 'o 'eku mo'uí. Na'á ku kamata leva ke

Na'á ku fakatokanga'i hili ha ngaahi faká'eké'eké ta'eola lelei lahi, mahalo ne hoko 'a 'eku ngāue ta'u 'e ua ko 'eni he mala'e ne kehe ia mei he me'a na'á ku ako ki aí, ke 'oua 'e tali au 'e kinautolu ne u kumi ngāue ki aí.

kumi ha ngāue ka na'e si'i e ngaahi faingamālie ngāué. Na'á ku fakatokanga'i hili ha ngaahi faká'eké'eké ta'eola lelei lahi, mahalo ne hoko 'a 'eku ngāue ta'u 'e ua ko 'eni he mala'e ne kehe ia mei he me'a na'á ku ako ki aí, ke 'oua 'e tali au 'e kinautolu ne u kumi ngāue ki aí. 'E hoko nai 'eku ngāue fakafaifekau ke mole ai 'eku ngāue ma'u'anga mo'uí?

'Oku ou fakamālō ko e tali ki aí ko e 'ikai. 'I ha 'osi ha meimei māhina 'e tolu mei ai, ne u fakatokanga'i ha ngāue na'e fe'unga 'aupito mo au. Ne u ma'u e ngaahi pōto'i ngāue fekau'aki mo e fa'ahinga ngāue ko iá. 'Ikai ko ia pē, ka na'e fie ma'u ke poto lelei 'a kinautolu na'e tohi ki aí he lea faka-Falanisē! Ne fakaava 'e he'eku ngāue

fakafaifekau 'a e matapā ki he faingamālié ni. Hili ha 'initaviu tu'o tolu, na'á ku ma'u e ngāué. Ne fu'u lelei ange 'aupito e kaha'u 'eku ngāué koe'uhí he na'á ku ngāue fakafaifekau. Ne u ongo'i e 'alo'ofa pea mo e 'ofa 'a e 'Eikí. 'Oku ou 'ilo 'okú Ne teuteu'i 'a e ngaahi tāpuaki ma'atautolu 'i he taimi 'oku tau fakahoko ai 'etau kongá.

'Oku mo'oni 'a e me'a na'e akonaki 'aki 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá: "Tau fai 'i he loto fiefia 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'oku tau ma'u 'a e mālohi ke faí; pea te tau toki lava 'o tu'u ma'u'i he loto-fakapapau, ke mamata ki he fakamo'ui 'a e 'Otuá, pea ke fakahā mai 'a hono to'ukupú" (T&F&C 123:17). ■

Tēvita Hūsoni, Lonitoni, 'Ingilani

NE U LEA HANGATONU KI HOKU KAUNGĀ-NGĀUÉ

Ne fakahā 'e he kau pule 'o e falengāué ki he kau ngāué kotoa he pongipongi 'e taha 'e tānaki atu ki homau vāhenga lau houā pea 'e kamata totongi kimautilu 'o fakatatau ki he me'a takitaha te mau ngaohí. Ko e lahi ange e me'a te mau ngaohí ko e lahi ange ia 'emau vahé. Na'e hoko 'eni 'i ha māhina 'e fā pea u toki 'alu 'o ngāue fakafaifekaú, pea na'e lava 'eni ke u ngāue 'i ha pa'anga lahi ange ke tokoni ki ai.

Na'e 'ilonga 'aupito e lahi ange 'a e ngaahi me'a ne mau ngaohí, pea pehē foki ki he 'emau vahé. Na'á ku ngāue mo ha toko tolu 'i he feitu'u ko 'eni ne ngaohi ai e ulapá, pea ko e taimi kotoa pē ne u sio ai ki he hū mai e me'a ne ngaohí mei he mīsiní 'o ue'i e mīsiní na'e 'otomētiki pē 'ene lau hono lahí, na'á ku fakakaukau loto pē ki he 'alu hake e lahi 'eku pa'anga he pangikeé.

Ka na'e hanga 'e he founa faka-'ai'ai ko 'eni ke lahi ange 'emau vahé 'o faka'ai'ai 'a e kākāá. Na'e fa'a totolo atu ha taha ngāue ia he ve'e mīsiní na'á ne lau e lahi 'o e me'a ne ngaohí 'o ki'i toutou ue'i pea toki foki mai ki he feitu'u na'á ne tu'u aí. Ne u mamali pē he 'eku vakai ki he hoko 'a e me'á ni, kalo-kalo hoku 'ulú, pea hoko atu 'eku ngāué. Ne u ongo'i ne kei ma'u pē 'eku angatonú kapau he 'ikai ke u ala ki he mīsiní laú.

Ka ne 'ikai fuoloa kuó u fakatokanga'i na'e 'ikai mahu'inga ia pe ko hai te ne ue'i e me'a laú he na'e tatau pē 'eku vahé mo e ongo tangata he 'eku timí. Na'á ku halaia tatau pē mo e ni'ihī kehé 'i he kaiha'a mei he kautahā. Me'a ní te u fakapa'anga 'aki 'eku ngāue

fakafaifekaú ha pa'anga kaiha'a?

Ne u ongo'i faingata'a'ia pe ko e hā te u faí. Na'e 'ikai ke lahi e ki'i pa'anga ne fakalahi mai ki he 'emau vahé. 'E pehē 'e ha tokolahi ia na'e 'ikai ko ha me'a ia ke fai ai ha

hoha'a, ka na'e hoha'a hoku lotó. Ne u 'ilo na'e totonu ke u lea ki hoku kaungā-ngāué.

Na'e pehē mai 'e Popi (kuo liliu e ngaahi hingoá) 'a ia ne taki 'i he 'emau timí, "Ko ho'o fakamātoato?

Na'e hanga 'e he founa faka'ai'ai fo'ou 'o faka'ai'ai 'a e kaka'a. Na'e fa'a totolo atu ha taha ngaue ia he ve'e misini na'a ne lau e lahi 'o e me'a ne ngaohi 'o ki'i toutou lomi'i.

'Oku kaka'e tokotaha kotoa pe. Na'a mo e kau pulé. 'Oku nau 'osi 'ilo pe 'e kinautolu 'e 'i ai e kaka'a."

Na'e 'ikai sio ia ki ha 'uhinga ke fai ai ha liliu. Ko e ha mo ha toe me'a 'e lava ke u fai? Na'e kei lahi taha pe

e me'a na'e lava 'e he'emaui tafa'aki, 'o tataui ai pe kapau na'e 'ikai hiki hake e lahi 'o 'emaui ngaue. Ne u fa'a fanongo pe ki he faka'amu 'a e kau ngaue 'i he ngaahi tafa'aki kehé ne nau kau 'i he'emaui timi.

Ne u fokotu'u ange kia Popi, " 'E lava pe ke u fetongi au mo Siaki 'i he tafa'aki 'e tahá."

Na'a ne talamai, " 'Oku ou pehe 'oku ke fakasesele, ka te u lava pe au 'o ngaue mo Siaki."

Hili 'ema fetongi timi mo Siaki, na'e fa'a fakamanatu mai 'e Popi 'a e lahi ange 'o e pa'anga na'e ma'u 'e Siaki 'iate au. Ne u manatu ai ki he fakalea 'o e " 'E Kainga Kuo Langa ha Tu'unga": [" 'Oua 'e manavahé, he 'oku ou 'i ai mo koe; 'oiaue, 'oua 'e loto-si'i."] Ne tokoni e ngaahi lea ko ia ke 'oua na'a ku tokanga ki he ngaahi faka'aluma 'a Popi.

Ne 'ikai fuoloa mei ai kuo ha'u 'a Popi 'o lea mai. Na'a ne pehe 'oku 'ikai lelei e ngaue 'a Siaki pea 'oku loto 'eku timi ke u foki ange. Ne u 'ohovale. Na'a ku talaange kia Popi te u foki ange ka he 'ikai toe fai ha kaka'a. Na'a ne loto ki ai. Na'e talitali loto-mafana au 'e he'eku timi motu'a pea na'e tuku e kaka'a.

Ne u 'ilo pe 'e sivi'i au kimu'a pea u 'alu 'o ngaue fakafaifekau, ka ne 'ikai ke u 'ilo 'e sivi'i 'eku faitotonu mo e loto-to'a. 'Oku ou fakamaló ne pukepuke hake au 'e he 'Eiki 'i he taimi ne u fie ma'u ai ha malohi ke fai e me'a totonu, 'aki Hono [" nima angatonu mo mafimafi."]¹. ■

Kēneti Heesi, 'Alapama, 'Amelika

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. " 'E Kainga Kuo Langa ha Tu'unga," *Ngaahi Himi*, fika 37.

NA'A MAU KUMI TOKONI 'I HA'AMAU LOTU

Iha Sāpate 'e taha ne ma'u 'e homau siteiki ha ongoongo fakafiefia 'e 'alu ange 'a 'Eletā Kālosi H. 'Āmato 'o e Kau Fitungofulú 'o lea 'i homau siteiki he efiafi Tūsitē. Ne u fiefia mo hoku fāmilī, ka ne u hoha'a pe te mau lava fēfē ki he fakatahá.

Ne u faiako he ako'anga mā-'olungā, pea na'e 'i ai 'eku kalasi he efiafi Tūsitē. Me'apango na'e tātātaha pe haku taimi 'atā. Na'e 'ikai ke 'ilo 'e hoku fāmilī e me'a ke fa'i ka na'a mau fakapapau'i te mau fanongo ki he lea 'a 'Eletā 'Āmató, ko ia ne mau kumi tokoni 'aki ha'amaui lotu mo 'amanaki pe 'e fakahā mai 'e he 'Eiki ha founa.

'I he 'aho kimu'a he konifelenisi, ne u ongo'i pe ke u talanoa mo e puleakó ke u tuku vave 'aki ha miniti 'e 20 ka mau a'u mo hoku fāmilī ki he fakatahá. Ne u a'u atu ki hono

'ōfisí, ka 'i he te'eki ke u leá, na'a ne kole mai pe 'e lelei pe ke fetongi 'eku taimi kalasi he Tūsitē 'o vave 'aki ha houa 'e ua he taimi angamahenī. 'A ia 'e tuku vave 'eku kalasi 'aki ha houa 'e ua.

Ko ha tāpuaki 'eni kiate kimautolu. Na'a mau a'u ki he fakataha-'angā 'i ha taimi lahi pea mau ongo'i 'a e Laumāliē 'i he 'i ai 'a e taha 'o e kau ākongā 'a e 'Eiki. Ne fiefia foki mo hoku foha ta'u nimā 'i he fainga-mālie faka'ofa'ofa ke fe'iloaki mo ki'i talanoa mo 'Eletā 'Āmato pea toki fai e fakatahá. Na'a mau fiefia fakataha mo e ha'ofangā 'i he'emaui ongo'i 'a e Laumāliē. 'Ikai ko ia pe, ka ne ma'u 'e homau fāmilī 'a e fakamo'oni 'oku 'afio'i 'e he Tamai Hēvanī e ngaahi holi hotau lotó mo fanongo ki he'etaui ngaahi lotú. ■

Mikaele Tolonikoso, Sanitā Kulusi, 'Āsenitina

FAIAKO FAKA‘APÍ MO E FAIAKO ‘A‘AHÍ: KO HA FATONGIA **Tauhi**

• ‘Okú ke fo‘ou ki he faiako faka‘apí
• pe faiako ‘a‘ahí? Fakakaukau angé
• ki he fokotu‘u ‘e hiva ko ‘ení.

Na‘e pehē ‘e he faiako ‘a‘ahi ‘a Sisitā Suli B. Pēkí, “‘Okú ou ‘ilo ko e faka‘osinga ‘eni ‘o e māhiná, peá ke kātaki pē he ‘ikai hama faingamālie ke fakahoko ai e Pōpoaki ‘a e Faiako ‘A‘ahí.” Ka ‘i he‘ene fai e lea ko ‘ení, na‘á ne ‘alu mei he ‘api e palesiteni lahi ‘o e Fine‘ofá mo ha kato fō ke haeane pea fakafoki kia Sisitā Peki. Na‘á ne fehu‘i ange, “‘Okú ke pehē ‘e lava ke ma lau ‘eni ko e ‘a‘ahí?”

Na‘e fakatē lo‘imata ‘a Sisitā Peki he‘ene fakamatala ki he me‘a ko ‘eni na‘e hokó, peá ne fehu‘i, “‘Okú anga fēfē ha ongo‘i ‘e he kaungāme‘a ‘ofeina mo e faiako ‘a‘ahi mo‘ui li‘oa ko ‘ení kuo ‘ikai fai mai ha ‘a‘ahi ‘o ako‘i mo tokanga‘i au? ‘Okú ‘ikai ko e fuofua taimi ‘eni ke ha‘u ai ‘o fai ha tokoni he māhina ko iá. ‘Okú fēfē ‘a e ‘ikai ke ne ‘ilo‘i ‘okú ne tauhi mai ma‘u pē mo faitāpuekina hoku fāmilí? Ko e sīpinga ma‘ongo‘onga taha ia ‘o e faiako ‘a‘ahí ‘a ‘ene tokanga mo tokanga‘i mai aú. ‘Io, te ne lava ke lipooti kuó ne ‘a‘ahi mai mo ako‘i au!”

Hangē ko ia ‘oku fakatāta‘i mai ‘e he me‘a na‘e hoko kia Sisitā Pēkí, ‘oku ‘ikai ko e faiako ‘a‘ahi mo e faiako faka‘api ‘oku fakahoko ‘i he ue‘i ‘a e laumālié ‘a e fo‘i ‘a‘ahí ‘ata‘atā pē, ka ‘oku mahulu atu ia ‘i ai. Ko e faiako faka‘apí mo e faiako ‘a‘ahí ko e tokanga ki he kakaí kae ‘ikai ko ha ngāue pē ke fakakakato, pea ‘i he taimi ‘oku fakahoko totonu aí, ‘okú na fakafongā‘i ‘a e loto tokangá kae ‘ikai ko e lahi ‘o e ‘a‘ahi ‘oku fakahokó. ‘Okú ‘uhinga e ngaahi ngāué ni ke tokanga‘i mo fetauhi‘aki ‘o hangē ko ia ne fai ‘e he Fakamo‘uí. Ko ha ngaahi fakakaukau ‘eni ‘e ala tokoni atu:

- **‘Ilo‘i ‘a kinautolu ‘okú ke ‘a‘ahi ki aí pea mo ho hoa ‘a‘ahí.** ‘Okú totonu ke ‘oatu ‘e he kau taki ‘o e lakanga fakataula‘eikí mo e Fine‘ofá ‘i homou uōtí ‘a e hingoa mo e fakamatala fekau‘aki mo e fāmilí pe fakafo‘ituitui ‘oku vahe atu ke ke ‘a‘ahi ki aí. Fakafe‘iloaki koe ki ho hoá mo e kakai ‘okú ke ‘a‘ahi ki aí pea kamata hamou vā fetu‘utaki.
- **‘A‘ahi.** Ka lava, pea mou fakataha pē ‘i he ‘api ‘o e tokotahá. Ka ‘ikai lava ia, pea fakakaukau‘i ke mou fakataha ofi pē ki he‘ene ngāue‘angá, ko ha‘omou luelue fakataha pē, pe fakataha ki-mu‘a pe hili e ngaahi fakataha‘anga ‘o e Sāpaté. Mou feako‘i‘aki mo fepoupouaki—mahalo ‘o kamata ‘aki pē e Pōpoaki ‘a e Kau Palesitenisí ‘Uluakí pe Faiako ‘A‘ahí. Vahevahe ho‘o fakamo‘oní. Vahevahe e me‘a ‘oku hoko ‘i ho‘omou mo‘uí. Fakatupulaki ‘a e ‘ofá ‘aki ho‘o anga fakakaume‘a mo loto-tokangá. ‘Oua ‘e fakahāhāholo e ngaahi me‘a ‘oku fakahā atu ‘e he ní‘ihi kehé kiate koé. Hokohoko atu ho‘o hoko ko ha kaungāme‘a pea ‘e ‘alu pē taimí mo ‘ene falala ange kiate koé.
- **Lotu fakataha pea lotua ‘a kinautolu ‘okú ke ako‘i.** ‘E taau ke ke fehu‘i ange he ‘osi ho‘omou talanoá, “‘E lava nai ke tau lotu?” ‘Okú totonu ke fili ‘e he ‘ulu ‘o e ‘apí ha taha ke lotu. Hokohoko lotua ‘a kinautolu ‘okú ke faiako faka‘api pe faiako ‘a‘ahi ki aí ‘i he ngaahi ‘aho mo e uike he vaha‘a taimi ‘okú ke ‘a‘ahi aí. Koe ki he Tamai Hēvaní ke tokoni atu ke ke ‘ilo‘i e founga ke tokanga‘i ai mo ‘ofeina kinautolú.
- **Tauhi.** Vakai‘i mo feau e ngaahi fie ma‘ú. Hangē

'E TUPULAKI HO'O TUĪ

"Ne telefoni ange ha fa'ē loto-mamahi mei ha siteiti mama'o mei he feitu'u ne u nofo aī. Na'ā

ne talamai kuo hiki 'ene ta'ahine te'eki malī ki ha kolo mama'o mei hono 'apī. Na'e lava pē ke ne tala mei he'ene ki'i fetu'u-taki mo iā 'oku 'i ai e me'a na'e fehālaaki. Na'e manavasī 'i 'a e fa'eē ki he tu'unga malu faka-eangama'a 'o 'ene tamā. Na'ā ne kole mai ke u tokoni mu'a ki he'ene tamā.

"Ne u kumi 'o 'ilo e faiako faka'apī 'ene ta'ahiné. Ne u telefoni ki ai. Ko ha tamasi'i kei talavou 'eni, na'e faka'aaki fakatou'osi ia mo hono hoā he po'ulī pea 'ikai ngata 'i he'ena tokanga ki he ta'ahiné, ka na'e ue'i fakalaumālie kinaua 'oku 'amanaki ke ne fai ha fili 'e mamahi mo ta'elata ai. Na'ā na ō ki ai mo e ue'i 'ata'atā pē 'a e Laumāliē. 'I he kamata'angā na'e 'ikai ke ne fie talaange ha me'a kiate kinaua. Na'ā na kole

ke ne fakatomala pea fili ke muimui 'i he hala kuo tofa 'e he 'Eikī ma'anā mo ako'i 'e he'ene fa'eē mo e tamaī ke muimui aī. 'I he'ene fakafanongó, na'ā ne 'ilo'i ko e founa pē 'e taha na'ā na 'ilo ai ki he anga 'o 'ene mo'uī mei he 'Otuā. Kuo a'u hake ki he Tamai Hēvanī 'a e lotu 'a ha fa'ē, pea kuo fekau'i mai 'a e Laumālie Mā'oni'onī mo ha fekau ki he ongo faiako faka'apī.

[". . . 'E tupulaki ho'o tuī 'i ho'o ngāue ma'ā e 'Eikī 'aki ho'o tokoni mo ho'o tokanga'i e fanau 'a e Tamai Hēvanī pea mo ho'o hoko ko e faiako 'a e 'Eikī ki honau 'apī. 'E malava pē ke tali mai ho'o lotú. Pea te ke toe 'ilo'i foki 'okú ne mo'uī, 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu, pea 'okú Ne foaki mai 'a e ue'i fakalaumālie kiate kinautolu 'oku kamakamata tui kiate lá pea ma'u 'a e holi ke ngāue Ma'ana 'i Hono Siasī."]

Palesiteni Henry B. Eyring, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki, "Gifts of the Spirit for Hard Times" (Faeasaiti 'a e CES ma'ā e kakai lalahi kei talavou, 'aho 10 'o Sepitema, 2006), lds.org/broadcast.

Ngaahi Tāpuaki 'o e Faiako 'A'ahi Fai 'e Silvia H. Allred

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesiteni 'i Lahi 'o e Fine'ofā

Iho'o hoko ko e fefine lahi 'i he Siasí, 'oku 'oatu 'a e faingamālie mo e fatongia ke ke hoko ko ha faiako 'a'ahi. 'Okú ke malava ke fakahoko ha lelei lahi 'i he fatongia ko 'ení. 'I ho'o 'a'ahi ko ia ki he kau fafine 'oku vahe atú, te ke:

- 'Ilo'i mo 'ofa 'i he kau fafine 'okú ke 'a'ahi ki ai mo ako'i pea 'i ai ho ngaahi kaungā-me'a fo'ou.
- Ma'u e faingamālie ke vahevahe ai mo fakamo'oni ki he ngaahi tokāteline 'o e ongoongolelei.

- Hoko ko ha ivi takiekina ki he lelei mo ha ivi mālohi ki he kau fafine.
- Ma'u e faingamālie ke fai ha tokoni 'i he taimi 'oku fie ma'u aí.
- Ongó'i hono tataki 'e he Laumālie ho'o ngāue.
- Ma'u e fiefia 'i ho'o ngāue tokoní.
- Tupulaki fakalaumālie 'i ho'o hoko ko ha 'ofefine 'o e fua-kava 'o e 'Otuá.

ko 'ení, kapau 'oku teu fai ha sivi 'a ha fefine he akó, te ke lava 'o ngaohi ha'ane me'akai lolotonga e uiké kae ma'u hano taimi lahi ange ke fai ai 'ene akó. Kapau 'oku kumi ngāue 'a e tangata 'okú ke faiako faka'api ki aí, hanga 'o fakafe'iloaki ia ki he kakai 'e lava ke tokoní.

- **Fai ha ngaahi fehu'i 'aonga.** 'E lava ke taki atu e ngaahi fehu'i ke 'ilo'i ha ngaahi faingamālie ke fai ai ha fakafiemālie, vahevahe e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei 'oku fekau-'aki mo e fie ma'ú, pea fakahoko ha ngāue tokoni 'e 'aongá. Te ke ala fehu'i ange: "Ko e hā ha ngaahi me'a 'okú ke hoha'a pe tokanga ki aí?" "Ko e hā ha'o ngaahi fehu'i fekau'aki mo e ongoongolelei?" Pe ko ha'o fehu'i hangatonu ange pē, "Okú 'i ai ha fa'ahinga ngāue faka'api 'e lava ke mau tokoni atu aí?" "Te ke fie ma'u ke 'ave koe ki falekoloa pe ke ke sio ki he toketaá?" 'E fa'a ola lelei ange hono fai 'o e ngaahi fehu'i 'i ha'o pehē ange pē, "Tā ange kapau 'e 'i ai ha me'a te ke fie ma'u."
- **Fekumi ki he ue'i 'a e Laumālie.** 'E lava ke tokoni atu 'a e Laumālie ke ke 'ilo'i 'a e founa ke tokoni'i ai 'a kinautolu 'oku vahe atu ke ke ako'i. 'E lava ke ue'i koe 'i he ngaahi tefito ke mou alea'i pe ngāue tokoni ke fakahokó. 'I he faka'au ke mou maheni lelei angé, 'e a'u pē ki hano ue'i koe ke pou pou'i 'a kinautolu 'okú ke 'a'ahi ki aí ke ma'u ha toe ngaahi ouau mo e ngaahi fuakava kehe 'o e ongoongolelei pe ke nau ma'u 'a e ngaahi tāpuaki kotoa 'oku 'omi 'e he ongoongolelei.
- **Lipooti e fakamatala totonú.** Lipooti ki he lelei fakatu'asino mo fakalaumālie 'anautolu 'okú ke 'a'ahi ki aí, ha fa'ahinga ngāue tokoni na'á ke fai, mo ha ngaahi fie ma'u. Lipooti faka-hangatonu ki he palesiteni Fine'ofā pe palesiteni 'o e kōlomú 'a e ngaahi me'a 'oku 'ikai toe fakahāhāholó.
- **Fakafekau'aki mo ho hoá.** Mo vahevahe mo ho hoá e ngaahi ngāue ki hono fai 'o e fetu'utaki mo honau tokanga'i. Mahalo na'a fie ma'u ke mo fetongitongi 'i ho'omo 'a'ahí, fai 'o e ngāue tokoní, mo hono lipooti 'o e tu'unga 'o kinautolu 'okú mo 'a'ahi ki aí.
- **Manatu'i.** 'Ai ke ke 'ilo'i e ngaahi me'a mahu'inga 'oku hoko 'i he mo'ui 'anautolu 'okú ke ako'i, hangē ko e ngaahi 'aho fā'ele'i mo e ngaahi me'a faka'aho pē 'oku mahu'inga kiate kinautolu. ■

Ko e Vela Māfana 'o Hono Ako'i 'o e Ongoongolelei

Ne u 'a'ahi mo hoku hoa faiako faka'apí ki ha ongomātu'a toulekeleka. Ko e ngaahi uike si'i pē ia mei he'eku foki mei he ngāue fakafaifekaú, ka kuo 'osi kamata ke ngalo atu 'a e ongo 'o hono ako'i 'o e ongoongolelei. Ka ne hanga 'e he 'a'ahi ko iá mo e lēsoní 'o toe tafunaki

'a e māfaná. Ne mālohi e ongo māfana 'a e Laumālié 'i hoku lotó, pea ko e me'a pē ne u faí ko e malimali mo feinga ke 'oua na'á ku tangi.

'Oku mahu'inga e faiako faka'apí ki he kakai lalahi kei talavou he ko e hā pē hotau tūkungá, 'oku tau fie ma'u kotoa

pē ke fakamālohia kitautolu 'e he Laumālié. 'Oku mālohi e fusi 'a e māmaní, pea ko hono ako'i 'o e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí 'a e ngaahi founa lelei taha ke tau faka'ehi'ehi ai mei ha'atau hē atu ki he ngaahi hala fakatu'utāmaki.

Leimoni Kesipā, Netaleni

Ko e Fiefia 'a e 'Eikí

'Oku ou fehangahangai mo ha ngaahi faingata'a, pea 'oku faingofua ke lāunga 'i he taimi 'oku 'ikai hoko ai e ngaahi me'á 'o fakatatau mo hoku lotó. Ka ne fetongi 'eni 'i he taimi ne vahe mai ai ke u 'a'ahi mo hoku hoá ki ha fāmili ne fuoloa 'aupito 'a e 'ikai ke nau ma'u lotú.

Lolotonga 'ema 'a'ahi 'e taha, ne u 'ilo'i ne hanga 'e he ngaahi faingata'a 'ia 'o e fāmili ni 'o 'ai ke hangē 'eku ngaahi palopalemá ko ha tulutá 'i he loto moaná. Na'e hangē pē he 'ikai ke nau ma'u lotú, ka ma kei ngāue pē ki ai mo hoku hoá.

'I he pongipongi Sā-pate 'e taha kimu'a 'i he houalotu sākalamēnití, ne u ongo'i ai ke u tu'u 'i he matapaá. Ne u 'ohovale lahi 'i he hū ange 'a e fāmili ni ki falelotú! He 'ikai lava 'o fakamatala'i 'a e fiefia ne u ongo'i. Ne mole atu hoku ngaahi faingata'a- 'iá 'i he fiefia 'a e 'Eikí (vakai, 'Alamá 31:38).

Lātū Mokotisi, 'Afilika Tonga

Ngaahi Kaungāme'a 'o e 'Apongipongi

Hili 'eku mavahe mei 'api ke ako 'i Falaniseé, ne 'i ai e 'uhinga fo'ou 'o e faiako 'a'ahí ki ate au. Na'e 'ikai kei hoko e kau fefine ne vahe ke u 'a'ahi ki aí ko ha ngaahi hingoa pē ke u lava 'o 'ilo 'aki ha mata; ka na'a nau hoko ko haku ngaahi kaungāme'a ofi mo'oni. Ne fa'a ue'i au 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'i he ngaahi momeniti pau 'i ha ngaahi taimi lahi ke u

lotu pe 'aukai ma'anautolu pe ke telefoni, fakafiemālie'i, fakafanongo, faitohi, 'alu 'o sio pe ko ha'aku ala atu pē 'o puke mai kinautolu. Na'e 'aonga lahi e fanga ki'i me'a ko 'ení ki he'enau mo'uí, pea 'aonga foki ki he'eku mo'ui 'a'akú.

Na'e kehekehe kotoa e kau fafiné. Ne u to'u mo e ni'ihí; matu'otu'a ange e ni'ihí. Ni'ihí ko e ngaahi fa'ē 'osi mali kei talavou; te'eki

Fe'unga 'i ha To'u Pē

'I hono vahe ke u 'a'ahi ki ha fine'eiki matu'otu'a, ne u fifili pe 'e 'i ai koā ha me'a te ma faitatau ai 'i he'ema to'u kehekehé. Ka ne u toki 'ilo'i na'e 'osi 'afio'i pē 'e he 'Eikí ne ma fe'unga mo hoku hoá ke ma 'a'ahi ki he fine'eiki ko 'eni na'á ne fie ma'u ha taha ke na talanoa pea fanongo ange ki ai.

Ne u 'ilo'i 'e lava ke u hoko ko ha me'angāue 'i he to'ukupu 'o e 'Eikí 'i he'eku tokoni ki he fine- 'eiki ni. Ne u 'ilo'i foki 'a e lahi 'o e me'a te u ako mei- ate iá. Na'e 'omi 'e he'ema feohí 'a e fiefia ki he'ema mo'uí fakatou 'osi.

Tepoho Napa, 'Afilika Tonga

mali e ni'ihí. 'I he'ema ngaahi 'a'ahí, na'e 'ikai ke mau toe sio kinautolu ki homau ngaahi faikehekehé.

Ne u toki hiki mai ki ha kolo fo'ou. Ne fiefia hoku lotó hono vahe mai ke u 'a'ahi mo ako'i ha kau fafiné. Ko e ngaahi hingoa pē kinautolu he 'ahó ni. Ko 'a pongipongi, te nau hoko ko hoku ngaahi kaume'a.

Nilina J-Lanitiāmihālisoa, Matakasikā

‘Ai Hangatonu

Kuo talanoa mai
hoku ngaahi
kaungāme‘a ‘oku
‘ikai ke nau kau ki
he Siasí ‘o
kau ki he ngaahi
me‘a ‘oku
fakahoko he
temipalé.

‘Oku anga fēfē nai
‘enau ‘ilo kiate
kinautolu, pea ko
e hā e me‘a ‘oku
totonu ke u
talaangé?

‘Uluakí, ‘oua na‘á ke hoha‘a
ki he ngaahi fehu‘i ‘a ho
ngaahi kaungāme‘a. ‘I he ngaahi
ta‘u kuo hilí kuo a‘u ‘a e ngaahi
faka‘ilonga mo e ouau ‘o e
temipalé ki he kakaí ‘i ha ngaahi
founga kehekehe, tautautefito
kiate kinautolu kuo nau mavahe
mei he Siasí. Ka ‘oku ‘ikai
‘uhinga hono ‘ilo ‘e he kakai
‘oku ‘ikai ke nau kau
ki he Siasí e ngaahi
me‘a ni ‘oku si‘i
ange ai ‘ene
toputapú. Ko
e me‘a ‘oku
mahu‘ingá ke
hokohoko

atu ‘etau tauhi kinautolu ke
toputapú pea fakahā ‘a ‘etau
tukupā ki he ‘Eikí.

Uá, kapau ‘e fakafehu‘ia
koe ‘e he kakaí fekau‘aki mo
e ngaahi ouau fakatemipalé, te
ke lava pē ‘o lea mo‘oni ange
‘oku ‘ikai te ke ‘ilo lahi koe ki
ai he kuo te‘eki ke ke fakahoko
kinautolu. Ka ke fakamahino
ha feta‘emahino‘aki, te ke lava
‘o fakamatala ‘oku tau ‘alu ki
he temipalé ke fai ha ngaahi
fuakava mo e Tamai Hēvaní
pea ‘oku “tokoni . . . ke tau
tokanga taha ai ki he Fakamo‘uí,
ki Hono fatongia ki he palani
‘a ‘etau Tamai Hēvaní, pea mo
‘etau tukupā ke muimui kiate
Iá” (*Tu‘u Ma‘u ‘i he Tuí* [2004],
142). ‘Oku toputapu ‘a e ngaahi
faka‘ilonga mo e ngaahi ouau ‘o
e temipalé pea ‘oku ‘ikai totonu
ke fai hano alea‘i mo e kakaí, pe
lava ke ma‘u ‘a e mahino totonu
ki ai ‘i tu‘a mei he ngaahi me‘a ‘i
he temipalé.

Ke ‘ilo lahi ange, te ke lava ‘o
lau ‘a e ngaahi ma‘u‘anga tokoni
ko ‘ení, ‘a ia ‘oku fakatou ma‘u
‘i ha ngaahi lea fakafonua ‘e
ni‘ihi ‘i he LDS.org:

- Ko e ki‘i tohi *Ko e Teuteu ke Hū Ki he Temipale Mā‘oni‘oní* (2004).
- Ko e “Ngaahi Temipalé” fakamatala ‘i he *Tu‘u Mau ‘i he Tuí*, peesi 141–46. ■

'Oku mahu'inga ke tau faka'apa'apa'i hotau kau taki faka-Siasí pea manatu'i neongo ko hotau ngaahi kaungāme'a kinautolu, ka 'oku totonu ke tau faka'apa'apa'i honau uiui'i mo kinautolu 'aki 'etau ui kinautolu ko e "Brother" pe "Sister." ■

'oku teuteu kaumātu'á: 'Oku ou toe fakaongo atu e lea 'a e kau palōfitá—'oku totonu ke teuteu e talavou mo'ui taau kotoa 'e malavá, ke ne 'alu 'o ngāue fakafaifekau. *Ko e ngāue fakafaifekau ko ha fatongia 'o e lakanga fakataula'eikí—'oku 'amanaki mai e 'Eikí 'e fakahoko 'e kitautolu kuó ne foaki lahi ki ai.*"¹

'Oku kau 'i hono ma'u 'o e lakanga fakataula'eikí 'a ho'o loto fiemālie ke to'o kiate koe 'a e ngaahi fatongia mo e ngaahi ngafa 'oku ha'u fakataha mo iá. Hangē pē ko ha toe me'afuaki 'oku foaki mai 'e he Tamai Hēvaní, 'okú Ne 'amanaki mai ke ke ngāue 'aki 'a e lakanga fakataula'eikí ke faitāpuekina e ni'ihí kehé. "He ko ia 'oku foaki ki ai 'a e me'a lahí 'oku 'eke'i 'a e me'a lahi meiate ia" (T&F 82:3).

Ko e kau ma'u Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné te nau "fakatokanga, fakamatala, na'i-na'i, mo akonaki, pea fakaafe'i 'a e kakai kotoa pē ke nau ha'u kia Kalaisi" (T&F 20:59). Hangē ko e lea 'a Palesiteni Monisoní, ko e ngāue fakafaifekau taimi kakatō ko ha fatongia ia 'o e kau ma'u lakanga fakataula'eikí. Te ke tuku kotoa ho iví, taimí, mo ho'o tokangá ki hono fakakakato 'o e fatongia ko iá 'i ho'o ngāue fakafaifekau: ko e tokoni, malanga'i 'o e ongoongolelé, pea fakaafe'i e kakai kotoa ke ha'u kia Kalaisi. Ko e mo'oni, 'oku 'i ai ma'u pē 'a e ngaahi tāpuaki 'oku ma'u 'i hono fakahoko ho fatongiá. 'E hoko ho'o ngāue fakafaifekau ko ha taimi 'o e fiefia lahi mo e tupulaki fakalaumālie. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

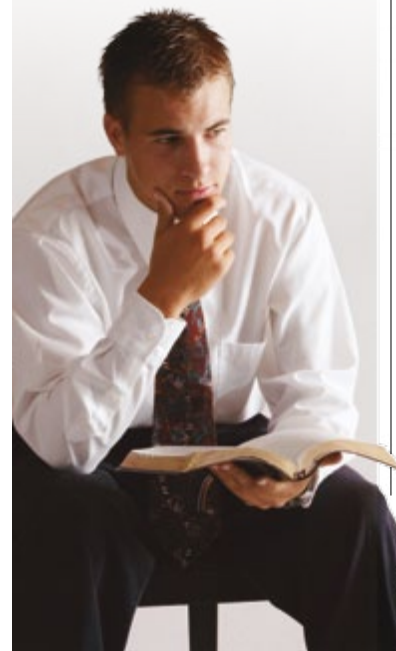
1. Thomas S. Monson, " 'I He'etau Toe Fakataha Mái," *Liahona*, Nōvema 2010, 4–6; ko e toki tākaki atu hono fakamamafa'i.

**'Oku sai pē
nai ke ui
e kau taki 'o e
Siasí 'aki honau
hingoa
'uluakí?**

Ko e taimi 'e ni'ihí 'oku tau fu'u ofi ki hotau kau takí, pea 'ahí'ahí'i kitautolu ke tau faka'api'i 'etau fetu'utaki mo kinautolú. Neongo 'oku lelei ke anga fakakaume'a, ka 'oku mahu-'inga foki ke fakahā 'a e faka'apa'apa totonú kiate kinautolu mo honau ngaahi uiui'i. 'Oku anga 'aki 'i he Siasí ke ui 'a e kakai lalahí ko e "Brother," pe "Sister," ko ha fakafe'iloaki 'okú ne fakatou fakahā 'a e faka'apa'apa mo hono fakamanatu mai ko e fānau kitautolu 'a e Tamai Hēvaní. 'Oku toe faka'aonga'i foki e ngaahi hingoa hangē ko e *'eletā, pīsope*, pe *palesiteni*, ko ha faka'ilonga 'o e faka'apa'apá. 'Oku tā 'e he kau faifekau taimi kakatō ha sīpinga lelei ki heni 'aki 'enau ui kinautolu ko e " 'Eletā" pe "Sisitā."

**Na'e pehē 'e
Palesiteni Monisoni
ko e ngāue
fakafaifekau
taimi kakatō
ko ha
fatongia ia 'o
e lakanga
fakataula'eikí.
'Oku 'uhinga
ia ki he hā?**

Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'i he konifelenisi lahi fakamui-muitahá: "Ki he kau talavou 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné pea kiate kimoutolu

TŌTŌ ATU!

**FILI KE KE HOKO
KO HA MO'UNGA'I
TANGATA.**

Muimui he palōfitá.
Teuteu ke ngāue
fakafaifekau.

(Vakai, T&F 15:6.)

TE U 'ALU PE NOFO?

Na'e fakatokoto 'eku ongomātu'ā i falemahaki i ha ngaahi 'aho kimu'a peā u 'alu 'o ngāue fakafaifekaú. Na'e 'ikai ke u 'ilo pe 'e lava ke u 'alu kae tuku kinaua.

Fai 'e Rodolfo Giannini

Ne u monū'ia i hono fakafe'iloaki au ki he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'e haku kaungāme'a. Na'e ako'i au 'e ha kau faifekau na'e uiui'i 'e he 'Otuā ke 'oatu 'a e maama 'o e ongoongolelei ki māmani. Hili ha ta'u 'e ua mei hono papitaiso aú, na'e uiui'i au ke u ngāue i he Misiona 'Itali Milaní. Ne u a'usia ha me'a fakalaumālie lahi kimu'a peā u toki 'alú.

Na'e 'ikai ke kau 'eku ongomātu'ā ki he Siasi pea na'e 'ikai ke na fiefia tatau mo au i he faingamālie ko 'eni ke u 'alu 'o ngāue fakafaifekaú. Na'a mau fakakikihi pea na'e fakatupu loto-mamahi lahi 'eni kiate au.

I ha 'aho 'e ua peā u 'alu 'o ngāue fakafaifekaú, na'e puke lahi fakafokifā 'eku ongomātu'ā. Na'e 'i ai e palopalema faka-mo'ui lelei 'eku fa'eé pea fakatokoto ai i falemahaki. Hangē na'e 'ikai 'aonga ha me'a ia

na'e feinga e kau toketaā ke fai. Na'e mahaki'ia e 'ate 'o 'eku tamaí, pea pehē 'e he kau toketaā 'e faingata'a ke toe sai.

Na'á ku tū'ulutui he efiafi ko iá 'o kole ki he 'eku Tamai Hēvaní 'o pehē, "E Tamai, tokoni mai kiate au. 'Oku puke hoku fāmilií pea he 'ikai ke u lava 'o 'alu kae tuku kinaua i he ngaahi tūkunga ko iá. Tamai, 'oku ou lotu ke ke tokoni mai, ke u 'ilo pe 'oku totonu ke u 'alu pe nofo."

Na'á ku fakakaukau i ha ngaahi miniti si'i ki he tu'unga ne u 'i aí. Na'á ku ongo'i leva ha le'o vaivai kae matuitui na'e pehē mai, "Tui, pea 'e lelei e me'a hono kotoa."

Na'e 'ikai ke u matu'uaki 'eku ongo'i loto-mamahi i he 'eku sio ki he mahamahaki hoku fāmilií, ka ne u fili ke u heka he vakapuna te ne 'ave au ki Loma pea hoko atu ki he 'Tunaiteti Siteití 'a ia te u hū ai ki he senitā

ako'anga fakafaifekaú. Na'e 'ikai ke u fiefia he ngaahi pō ne u 'i he MTC aí. Na'á ku toutou fakakaukau pē ki he 'eku ongomātu'ā. Na'e faifai pea fakangofua 'e he palesiteni 'o e MTC ke u telefoni 'o vakai pe na'á na fēfē.

Ne talamai fiefia 'e he 'eku fa'eé he telefoni 'a e mana mei he 'Eikí ne hoko kiate kinaua—ko ha ngaahi lea na'e 'ikai ke u amanaki ke fanongo ai mei ha fefine na'e 'ikai ke lahi 'ene tuí. Na'á ne talamai i he hili pē 'eku mavahé ne fakalakalaka 'ena mo'ui, pea na'e 'ikai lava 'e he kau toketaā ke fakamatala'i 'eni. Na'e mo'ui lelei mo fiefia 'eku ongomātu'ā. Na'e kakato 'eku fiefiá.

Na'e tupulaki 'eku fakamo'oni ki he mālohi 'o e tuí, lotú, mo e talangofuá i he me'a ko 'eni na'e hokó. 'Oku ou fakamālō hono tokanga i 'e he 'Eikí hoku fāmilií lolotonga 'eku ngāue fakafaifekaú. ■

TOKOTAHA MALU'I 'O E TUÍ

Ko e tokotaha va'inga lelei 'a Kupangila Kasenisā Saleva mei Kenisasa, Lepupelika Fakatemokalati 'o Kongokouí, 'i ha ngaahi timi lahi.

Fai 'e Richard M. Romney

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

‘O ku vave ‘aupito hono tātaa ‘i mai ‘e he tokotaha mei he timi ‘e tahá ‘a e fo‘i pulú ki he koló. Hangē na‘á ne ‘osi fakapapa-u‘i pē ‘e ia ‘e fakahū ‘o hū. Ka ne a‘u atu ‘a Saleva ki ai, na manga fakataha pē, ‘o ne ‘akahi e fo‘i pulú, pea lele ia ki he feitu‘u ‘e tahá.

Ko e fakamatala ‘eni ‘a Salevá ‘a ia na‘e ta‘u 12, “Ko e tokotaha malu kolo au. Ko ‘eku ngāue ke ta‘ofi e timi ‘e tahá mei ha‘anau kai.”

Ko Saleva e fa‘ahinga tokotaha va‘inga ‘okú ke loto ke kau ‘i ho‘o fa‘ahí. ‘Okú fakalongolongo kae lea mahino, ‘okú ne mateuteu ke ngāue mālohi, pea ‘okú ne sai‘ia ke sio ‘oku lavame‘a e tokotaha kotoa ‘i he timí. Ko e ngaahi ‘ulungāanga ‘eni ‘okú ne hoko ai ko ha konga mahu‘inga ‘o ha ngaahi timi kehe—‘o hono siasí mo hono fāmili. Pea ‘okú ne vēkeveke ke malu‘i e mo‘oní.

Ko Saleva mo Nifai

Ko e potufofolola ‘oku sai‘ia taha ai ‘a Salevá ko e 1 Nifai 3:7: “Te u ‘alu

‘o fai ‘a e ngaahi me‘a kuo fekau ‘e he ‘Eikí.” Na‘e falala ‘a Saleva ki he ‘Eikí, ‘o hangē pē ko Nifai. “He ‘ikai ke Ne kole mai ke u fai ha me‘a kae ‘ikai te Ne teuteu ha hala ma‘aku ke u fai ia. Te Ne fakamālohia au pea fekau‘i mai mo ha ni‘ihi ke tokoni‘i au.”

‘Alu ‘o Fai Ia

‘Okú pehē ‘e Saleva, “ ‘Okú mahu‘inga ‘a e fakafanongo ki he me‘a ‘oku ako‘i mai kau ki he ongoongo-lelei. Ka ‘oku toe mahu‘inga foki ke fai ‘a e me‘a ‘oku ako‘i mai.” ‘Okú ne manatu ki hono papitaisó pea ‘oku feinga ‘i he ‘aho takitaha ke ne faka-‘aonga‘i e me‘afoaki ‘o e Laumālie Mā‘oní‘oní ke fai ha ngaahi fili ‘oku fakapotopotó. Kuó ne toki ma‘ú ni ‘a e Lakanga Taula‘eiki Faka-‘Ēloné, pea ‘oku hanganaki atu ke ‘alu ki he tempalé ‘i ha ‘aho ‘o fai ha toe fua-kava mo e ‘Eikí, pea ‘okú ne palani ke ngāue fakafaifekau taimi kakato. ‘Okú ne fie tā ha fa‘ifa‘itaki‘anga lelei ki hono ngaahi tokouá pea tokoni ki he‘ene fa‘eé mo ‘ene tamaí.

‘Okú ne pehē, “ ‘Okú ou faka‘apa-‘apa ki he‘eku fa‘eé mo ‘eku tamaí

‘aki hono fai ‘o e me‘a ‘okú na fie ma‘u ke u faí mo tauhi e ngaahi fekau ‘a ‘etau Tamai Hēvaní. Ko au ‘oku lahi tahá, pea ‘oku ou ‘ilo hono mahu‘inga ke u tā ha fa‘i-fa‘itaki‘anga lelei ma‘a hoku ngaahi tokouá, he ko e me‘a te u faí, te nau fai foki mo ia.”

KO E HĀ ‘OKU MAHU‘INGA AI HA HINGOA?

‘Okú mahu‘inga e hingoa ko Salevá. Ko hono fakataha‘i ia ‘o e hingoa ‘ene tamaí, ko Silesitini, mo e hingoa

‘o ‘ene fa‘eé, ko Vāleli. ‘Okú pehē ‘e Saleva, “ ‘Okú ne fakamanatu mai kiate au ‘ena fu‘u fie ma‘u ke na faka-tahá, ke na fa‘u ha fāmili fiefiá.”

‘Okú mahu‘inga foki mo e hingoa ‘o hono ngaahi tokouá. ‘Okú fakahingoa ‘a Nētane, ta‘u 7, ki ha tangata fakapotopotó ‘i he Tohi Tapú. Ko e ‘uhinga ‘o e Pení, ta‘u 4, ko e “monū‘ia.” Pea neongo na‘e faka-hingoa e ki‘i tamasi‘i ta‘u uá ki he‘ene tamaí, ko Silesitini Sí‘i, ka ‘oku ui ia ‘e he tokotaha kotoa pē he taimí ni ko Le Petit (ko “Leka”).

TOE LAHI ANGE 'I HE 'INITANETÍ

Ke sio ki ha mape 'o Kinasasa mo sio 'i he fo'i
vitiō 'o e hiva mo e fakamo'oni 'a Salevá, hū ki
he www.liahona.lds.org.

Tu'u Mālohí

'Oku 'ilo'i 'e Saleva 'a e mahu'inga 'o e ngāue mālohí, 'o tatau pē 'i he sipotí mo e ongo-ongoleleí. Ko e lotu fakafāмили mo fakatāutahá, ako folofola fakafāмили mo fakatāutahá, efiafi fakafāмили 'i 'apí—ko e konga kotoa kinautolu 'o 'ene polokalama angamahení. 'Oku 'i ai 'ene fakamo'oni ki he Lea 'o e Potó pea 'okú ne 'ilo'i 'oku lelei e ngaahi me'a 'e ni'ihí ke kai kae kovi e ni'ihí. 'Okú ne pehē 'e ia, " 'Oku 'ikai totonu ke inu pia 'a e kau 'atelitá."

Ko ha Tokotaha Malu'i Mo'oni

'I he 'unu 'a e Siasí ki he kaha'ú, ko e me'a lelei ke 'ilo'i 'oku 'i ai ha kau talavou mālohi hangē ko Salevá 'oku nau vēkeveke ke fai 'a ia 'oku totonú. 'Oku pehē 'e Saleva, " 'Oku ou 'ilo 'oku mo'ui 'a 'eku Tamai Hēvaní, 'oku mo'oni 'a Sisū Kalaisi, pea ko Siosefa Sāmita 'a e palōfita na'á ne fakafoki mai e ongoongoleleí ki he māmaní. 'Oku ou ma'u e fakamo'oni ko iá pea te u malu'i ma'u ai pē 'a e Siasí 'i he founa hono kotoa." ■

Ko e Hā 'A e

Na'e ako'i kiate kitautolu 'e he Fakamo'u'i 'a e fie ma'u ko ia ke 'oua na'a tau kātaki'i e kovi. "Pea hū 'a Sīsū ki he fale lotu lahi 'o e 'Otuá, . . . 'o ne filihi 'a e ngaahi palepale 'o e kau fetongi pā'angá."

Ko e kātaki ko ha 'ulungāanga ia 'oku fie ma'u lahi 'i hotau māmani moveuveu ni. Ka kuo pau ke tau 'ilo'i 'oku 'i ai 'a e faikehekehe 'i he kātaki mo e kātaki'i. 'Oku 'ikai 'oange 'e ho'o manava'ofa 'o kātaki ha laiseni ki ha taha ke ne fai ha me'a hala, pe hanga 'e ho'o kātaki 'o 'ai ke ke ha'isia ke kātaki'i 'ene faihalá. 'Oku makatu'unga 'a e faikehekehe ko iá 'i he mahino 'o e 'ulungāanga mahu'ingá ni.

Ongo Fekau Lalahi

Ko e ongo me'a mā'olunga taha ke fakamu'omu'a 'i he mo'u'i ko e 'ofa ki he 'Otuá mo e 'ofa ki hotau kaungā- 'apí. ¹ 'Oku fakakau atu ki ai e kau- ngā'api 'i hotau ngaahi fāmili tonú, 'i hotau tukui koló, hotau pule'angá, mo hotau māmaní. 'Oku hanga 'e he talangofua ki he fekau hono uá 'o fakahoko 'a e talangofua ki he 'uluaki fekaú. " 'O ka mou ka 'i he tauhi 'o homou kāingá, 'oku mou 'i he tauhi pē 'o homou 'Otuá" (Mōsaia 2:17).

'Oku Mahu'inga Ange 'a e Papitaisó 'i he Puipuitu'a

'Oku tñaki mai 'a e kakai faive- lenga 'i he konitinēniti kotoa mo e ngaahi motu 'o e tahí ki he Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. 'Oku 'ikai mahu'inga 'a e ngaahi faikehekehe 'i he puipuitu'a 'o e anga fakafonuá, leá, tangata pe fefine, pe fōtunga 'o e matá 'i he femo'uekina 'a e kāingalotú he tauhi ki honau Fakamo'u'i 'ofeiná.

Ko 'ene toki mahino pē 'a e tu'unga fakatamai mo'oni 'o e 'Otuá pea lava leva ke ma'u 'a e hounga'ia kakato 'o e feohi fakatokoua mo'oni 'a e tangatá. 'Oku fakatupu 'e he mahino ko iá 'a e holi 'o e lotó ke langa ha ngaahi

Kātaki?

halafakakavakava 'o e ngāue fakatahá kae 'ikai ko ha ngaahi 'ā vahevahe.

'Oku tupu 'a e feke'ike'i mei he 'ikai ha kātaki; 'oku ikuna'i 'e he kātaki 'a e feke'ike'i. Ko e kātaki 'a e ki 'oku ne fakaava 'a e matapā ki he femahino'aki mo e 'ofā.

Ngaahi Fakatu'utāmaki 'o e Kātaki 'Oku 'Ikai Fakangatangata

Tuku ke u 'oatu ha fakatokanga mahu'inga. 'E lava ke ma'u ha fakakaukau hala 'i he pehē kapau 'oku lelei ha me'a si'isi'i, kuo pau ke lelei ange ha'ane lahi. 'Ikai! 'E lava ke fakatu'utāmaki hano faka'aonga'i 'o fu'u lahi ha faito'o 'oku fie ma'u. Ka 'ikai fakangatangata 'a e 'alo-'ofā 'e lava ke fepaki ia mo e fakamaau totonū. Ko ia, ko e kātaki ta'efakangatangata, 'e lava ke loto vaivai ai 'o faka'atā e me'a kotoa pē.

Na'e fokotu'u 'e he 'Eiki ha ngaahi laine fakangatangata ke faka'ilonga'i e fakangatangata 'o e kātaki 'oku talí. 'Oku fakatu'utāmaki 'a e taimi 'oku talangata'a ai ki he ngaahi fakangatangata fakalangi ko iá. Na'e ako'i kiate kinautolu 'e he Fakamo'u'i 'a e fie ma'u ko ia ke 'oua na'a tau kātaki'i e koví, 'o hangē pē ko hono ako'i 'e he mātu'á e fānau íkí ke 'oua na'a nau lele mo va'inga he halá. "Pea hū 'a Sīsū ki he fale lotu lahi 'o e 'Otuá, . . . 'o ne fulihi 'a e ngaahi palepale 'o e kau fetongi pa'angá" (Mātiu 21:12; vakai foki, Ma'ake 11:15). Neongo na'e 'ofa e 'Eiki 'i he tokotaha faiangahalá, ka na'á Ne folofola " 'oku 'ikai [te Ne] lava ke mamata ki he angahalá 'o momo'i faka'atu'i ia" (T&F 1:31).

Ko e 'ofa mo'oni ki he tokotaha faiangahalá te ne fakamālohia kita ke lea hangatonu ki ai—kae 'ikai ko hano tali lelei pē 'o e angahalá 'o 'ikai ha toe lau ki ai! 'Oku 'ikai ke poupou 'a e 'ofa mo'oní ki he 'ulungāanga 'e 'auha ai ha tahá.

Kātaki mo e Fekaka'apa'apa'aki

'Oku hanga 'e he'etau tauhi ki he Fakamo'u'i 'o 'ai ke tau fehi'a ki he faiangahalá ka

tau tokanga ki He'ene fekau ke 'ofa ki hotau kaungā'apí. 'Oku tau mo'ui fakataha 'i he māmaní, 'a ia 'oku fie ma'u ke tokanga'i, tauhi, pea vahevahe 'i he loto-fakafeta'i.² 'E lava ke tau takitaha tokoni ke fakafiefia ange 'a 'etau mo'ui 'i he māmaní.

Te u lau atu mei ha lea na'e fai 'e he Kau Palesitenisi 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

" 'Oku hala fakaeangama'a ke faka'ikai'i 'e ha taha pe ha kulupu 'a e ngeia 'o ha tangata pe fefine 'i he 'uhinga fakamamahi mo fakafehi'ānekina 'o e laulanú pe pehē ko e fonua fē 'oku lelei angé.

" 'Oku mau kōlenga ki he kakai hono kotoa 'i he feitu'u kotoa pē ke nau toe fakatukupaa'i ange kinautolu ki he ngaahi sīpinga lāngilangi'ia 'o e kātaki mo e fefaka'apa'apa'aki 'a ia 'oku faka'apa'apa'i 'i he kuonga kotoa pē. 'Oku mau tui fakamātoato ka tau fefaka'atu'i'aki mo manava'ofa, te tau 'ilo'i 'e lava pē ke tau nofo melino fakataha neongo e lahi hotau ngaahi faikehekehe."³

Te tau ala tu'u fakataha 'o 'ikai kātaki'i e maumafonó kae kātaki'i hotau kaungā'api 'oku toputapu kiate kinautolu honau ngaahi faikehekehe. Ko e fānau kotoa 'a e 'Otuá 'a hotau ngaahi tokoua mo e tuofāfine 'ofeina 'i he māmaní. Ko 'etau Tamaí Ia. Ko e Kalaisí 'a Hono 'Alo ko Sīsú. Kuo toe fakafoki mai ki he māmaní Hono Siasí 'i he ngaahi 'aho kimui ní ke faitāpuekina kotoa e fānau 'a e 'Otuá. ■

Mei ha lea 'i he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 1994.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Mātiu 22:36–40; Sione 13:34–35; 15:12, 17; Loma 13:8; 1 Tesalonaika 3:12; 4:9; 1 Pita 1:22; 1 Sione 3:11, 23; 4:7, 11–12; 2 Sione 1:5.
2. Vakai, Sēnesi 1:28; T&F 59:15–21; Mōsese 2:28; 'Ēpalahame 4:28.
3. Lea 'a e Kau Palesitenisi 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'aho 18 'o 'Okatopa, 1992; hangē ko 'ene hā 'i he "Church Exhorts Ethnic, Religious Tolerance," *Church News*, Oct. 24, 1992, 4.

Fai 'e 'Eletā
Russell M. Nelson

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

Fai 'e 'Eletā
Koichi Aoyagi

'O e Kau Fitungofulū

Na'á ku sai'ia 'aupito he ako lea faka-Pilitāniá, 'i hoku ta'u hongofulu tupú 'i Matusumoto, Siapaní. Ne u kau 'i he kalapu lea faka-Pilitānia 'i he ako'anga mā'olunga ne u ako aí 'i hoku ta'u 17. Na'e fakakaukau e kalapú 'i he kamata'anga 'o e ta'u fakaakó ke kumi ha taha Siapani 'oku lea faka-Pilitānia ke ne ako'i kimautolu 'i he fepotalanoa'aki faka-Pilitāniá. Ne mau kumi mo kumi, ka na'e totongi e kau fai-ako lea faka-Pilitānia ia na'a mau talanoá, pea na'e 'ikai ha pa'anga ia 'a e kalapú ke totongi 'aki. Na'a mau loto-fo'i 'o meimei tuku 'emau kumí.

Ka 'i he'eku heka atu he'eku pasikalá ki he akó 'i ha 'aho 'e taha, na'á ku sio ki ha ongo talavou 'Amelika na'á na tui suti mo tufa ha fanga ki'i la'ipepa. Ne u to'o e taha 'o fa'o 'i hoku kató. 'I he tuku 'a e akó, na'á ku sio ki he la'ipepá 'o 'ilo'i ko ha fakaafe ki ha kalasi ta'etotongi ki he ako fepotalanoa'aki

Hili ha ngaahi uike lahi mei ai ne u kamata fakafehu'i e ongo faifekaú fekau'aki mo hona siasí, peá na fakaafe'i au ke u ako lahi ange kau ki ai. Na'á ku tali, peá na ako'i mai e ngaahi lēsoni 'a e kau faifekaú. Na'e 'ikai mahino kakato kiate au he taimi ko iá pe te u hounga'ia 'i he mahu'inga 'o e me'a ne u akó, ka ne u ongo'i e Laumālié, pea mahino kiate au ko e ngaahi tefito'i mo'oni lelei ne ako'i mai 'e he ongo faifekaú. 'I he'ena fakaafe'i au ke u papitaisó, na'á ku tali ia.

Ka kimu'a pea toki lava ke u kau ki he Siasí, ne pau ke ma'u ha fakangofua mei he'eku ongomātu'á. 'I he kamata'angá, na'e 'ikai ke na loto ki ai—na'e fo'ou mo hā ngali kehe 'a e ngaahi akonaki faka-Kalisitiané kiate kinaua. Ka na'e 'ikai ke u fo'i. Na'á ku kole ki he ongo faifekaú ke na ō mai ki homau 'apí 'o fakamatala 'i e Siasí ki he'eku ongomātu'á, 'a e me'a na'á na ako'i mai kiate

KO E HALA 'O E

faka-Pilitānia. Na'e hā 'i he la'ipepá 'a e hingoa ko e "Siasí 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní." Ne te'eki ai ke u fanongo au 'i ha siasi pehē, ka na'á ku fiefia; kuó u veteki e palopalema lea faka-Pilitānia 'a e kalapú!

'I he 'aho kalasi hono hokó, ne u kau fakataha atu ki ai mo ha kau mēmipa 'e toko 30 'o e kalapú. Na'e ako'i e kalasí 'e he ongo faifekaú, pea na'a mau sai'ia 'aupito ai. Tālu pē mei he 'uluaki 'aho 'o e kalasí mo 'eku fakatokanga'i e me'a na'e kehe ai e ongo faifekaú. Na'á ku sai'ia 'i he'ena loto-māfaná, 'ofá, 'ulungāanga lelei, mo 'ena fiefiá. Hangē ia ne takatakai 'iate kinaua ha māmā—ne te'eki ai 'aupito ke u fetaulaki mo ha taha hangē ko kinauá.

aú, mo e me'a 'oku fie ma'u meiate aú. Na'e fakamolū 'e he Laumālié 'a e loto 'o 'eku ongomātu'á, pea na'á na fakangofua leva ke papitaiso au.

Ko 'Eku Mavahé

Na'á ku ma'u lotu 'i he ki'i Kolo ko Matusumotó 'i he hili hono papitaiso mo hilifakinima aú, 'a ia na'e 'i ai ha kāingalotu mālohi 'e toko 12 ki he 15. Ne 'i ai hoku ngaahi kaungāme'a, pea na'e fakafiefia 'a e ma'ulotu he uike kotoá. Hili ha ta'u 'e taha mei ai ne u 'osi mei he ako'anga mā'olungá peá u hiki ki Iokohama ke u hū ki he 'uni-vēsiti. Ko e kolo ofi tahá 'a e Kolo Tōkiō Lotolotó, 'a ia ne tokolahi hake he toko 150 e kāingalotu mālohi aí. 'I he'eku ma'u lotu he kolo fo'ou ko 'ení, ne u ongo'i 'e au ko

ha tamasi'i tuku'uta au 'i he fu'u kolo lahi. Na'e faingata'a ke u fakakaungāme'a. Ne u nofo he lotú he Sāpate 'e taha. Ne 'ikai fuoloa kuo 'ikai pē ke u toe ma'u lotu. Ne kamata ke u fakakaungāme'a mo e fānau 'i he'eku kalasí na'e 'ikai Siasí, pea faka'au pē 'o 'ikai ke u toe fakakaukau ki he Siasí.

Ne hokohoko peheni 'i ha ngaahi māhina lahi. Pea 'i he 'aho leva 'e taha ne u ma'u ai ha tohi mei ha fefine 'i he Kolo Matusumotó. Na'á ne pehē, "Kuó u fanongo ai kuo 'ikai ke kei ma'u lotu." Na'á ku 'ohovale. Ne mahino mai na'e talaange 'e ha taha mei he kolo fo'ou na'á ku 'i aí na'e 'ikai ke u toe ma'u lotu! Na'e hoko atu e tohi 'a e fefiné 'aki 'ene to'o mai 'a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 121:34: "Vakai 'oku ui 'a e tokolahi, kae fili 'a e tokosi'i." Hili iá na'á ne pehē, "Koisi, kuo 'osi papitaiso koe ko ha mēmipa 'o e Siasí. Kuo ui koe, ka 'oku 'ikai

toe 'alu ki he lotú. Ka kapau te u ma'u ha tali 'o hangē ko e palōmesi 'a Molonai, 'e fie ma'u ke u fakatomala, tali 'a e ongo-ongolelei 'aki hoku lotó kotoa, foki ki he siasí, pea fai e me'a kotoa te u lavá ke u muimui he ngaahi fekaú.

'I he'eku tū'ulutui 'o lotu he pongipongi ko iá, na'á ku tautapa ki he Tamai Hēvaní ke ne tali mai mu'a. Na'á ku lotu 'o pehē,

TOKOTAHHA KUO FILI

ke kei kau 'iate kinautolu kuo fili."

Na'á ku fakame'apango'ia 'i he'eku lau e ngaahi lea ko 'ení. Na'á ku 'ilo na'e fie ma'u ke u liliu. Ne u 'ilo'i na'e 'ikai mālohi 'eku fakamo'oní. Na'e 'ikai ke u fakapapa-u'i pe na'e mo'ui koā e 'Otuá, pea 'ikai ke u 'ilo'i pe ko hoku Fakamo'uí 'a Sīsū Kalaisi. Na'e hoha'a hoku lotó 'i ha ngaahi 'aho lahi 'i he'eku fakakaukau ki he pōpoaki 'i he tohi. Na'e 'ikai ke u 'ilo e me'a ke faí. Pea 'i he pongipongi 'e taha ne u manatu'i ha me'a na'e ako'i mai 'e he ongo faifekaú. Na'á na kole mai ke u lau 'a e Molonai 10:3–5, peá na palōmesi 'e lava ke u 'ilo'i 'a e mo'oní 'iate au pē. Na'á ku fakakaukau leva kuo pau ke u lotu. Kapau he 'ikai ke u ongo'i ha me'a, te u fakangalo'i kakato e Siasí mo e ngaahi fekaú, pea he 'ikai keu

"Kapau 'okú Ke mo'ui—kapau 'okú Ke mo'oni, fakamolemole 'o fakahā mai ke u 'ilo." Na'á ku lotu ke u 'ilo'i pe ko hoku Fakamo'uí 'a Sīsū Kalaisi pea mo'oni mo e Siasí. 'I he 'osi 'eku lotú, ne u ongo'i ha fa'ahinga me'a. Ne 'ākilotoa au 'e ha ongo māfana, pea fonu hoku lotó 'i he fiefia. Na'e mahino kiate au 'a e mo'oní: 'oku mo'ui 'a e 'Otuá pea ko Sīsū 'a hoku Fakamo'uí. Na'e toe fakafoki mo'oni mai 'a e Siasí 'o e 'Eikí 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, pea ko e Tohi 'a Molo-moná, ko e folofola ia 'a e 'Otuá.

'Oku 'ikai toe fie ma'u ia ke u fakamatala, na'á ku lotu he 'aho pē ko iá ke fakamolemole'i au peá u fakapapau ai pē te u muimui 'i he ngaahi fekaú. Na'á ku foki ki he siasí peá u palōmesi ki he 'Eikí te u fai ha me'a pē ke u kei faivelenga.

Hili ha taimi nounou mei ai na'e kamata e palani 'a e Siasí ke langa ha falelotu 'i

***Ko e me'a 'e
taha hono
papitaiso kitá.
Ko e me'a
kehe 'a e
kātaki ia ki he
ngata'angá.***

TAUMU'A 'E FĀ

1. Ma'u ha tu'unga fakaako mā'olunga 'oku lahi angé ka-pau 'e lava.

2. Ngāue fakafai-fekau taimi kakato.

3. Mali 'i he temipalé.

4. Ma'u ha ngaahi poto fakangāue ke tauhi 'aki ha fāmili.

Iokohama. 'I he taimi ko iā, na'e fie ma'u ke foaki 'e he kā-ingalotu 'o e koló ha pa'anga ki he ngāue ki hono langa 'o e falelotú. 'I hono fakatukupaa'i 'e he palesiteni fakamisioná 'a e kāingalotu 'o e koló ke foaki kotoa 'a ia te nau lavá, na'á ku manatu'i 'eku tukupā ke u fai ha me'a pē 'e kole mai 'e he 'Eikí. Ko ia 'i he 'aho kotoa 'i ha meimei ta'u 'e taha, na'á ku tokoni ai ki he langá 'i he 'osi 'eku ngaahi kalasi 'i he 'univēsiti.

Ko Hono Lava'i 'o ha Taumu'a 'e Fā

Na'e 'a'ahi he taimi tatau pē 'a 'Eletā Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985), ki Siapani he'ene kei 'i he Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'o ne pou pou'i e to'u tupu 'o e Siasí ke nau lava'i ha taumu'a 'e fā: (1) ma'u ha tu'unga fakaako mā'olunga ange 'i he lahi taha 'e lavá, (2) ngāue fakafai-fekau taimi kakato, kae fakatautefito ki he kau talavou, (3) mali 'i he temipalé, pea (4) ma'u ha ngaahi poto fakangāue ke tauhi ha fāmili. Na'e 'ikai 'aupito pē ke u palani ke fakahoko e ngaahi me'a ko 'eni 'e faá ka ne ta'e 'oua 'ene a'u mai ki he taimi ko 'ení. Ka ne u tū'ulutui

kimui ai 'o lotu: " 'E Tamai Hēvani, 'oku ou fie fakakakato e taumu'a ko ia 'e faá. Fakamolemole 'o tokoni mai."

Ne u 'ilo'i na'e fie ma'u ke u muimui 'i he fale'i 'a e kau tamaio'eiki 'a e 'Eikí kae lava ke u nofo 'i he hala 'o kinautolu kuo filí. Na'á ku tukupā ke fai kotoa 'a ia te u lavá ke muimui 'i he fale'i 'a 'Eletā Kimipoló mo ngāue mālohi ke langa hake 'a e Siasí.

'I he ngaahi ta'u lahi hono hokó na'e hokohoko atu 'eku ngāue ki he'eku taumu'a 'e faá. Ne u hoko ko ha faifekau langa 'i ha ta'u 'e ua, 'o tokoni ki hono langa 'o ha ongo falelotu 'i hoku fonuá. Hili iá ne uiui'i au ke u ngāue faifekau malanga taimi kakato. Taimi si'i pē mei he'eku foki ki 'apí, ne u mali he temipalé mo ha fefine

mei he Kolo Matusumotó 'a ē na'e fai tohi angé. Ne u ma'u kimui ai 'a e ngāue ne u faka'amuá 'i ha kautaha fefakatau'aki muli. 'I he'eku muimui 'i he folofola 'a e 'Eikí mo e fale'i 'a e kau palōfitá, ne u toe ongo'i pē na'á ku 'i he hala 'o kinautolu kuo filí. Pea 'oku ou lolotonga feinga ke u nofo 'i he hala ko iá he 'ahó ni.

Ko e Fanongo ki Hono Le'ó

Ngaahi tokoua mo e tuofāfine kei talavou, 'oku hokohoko ui mai 'a e Fakamo'uí kiate kitautolu hono kotoa, 'o kole mai ke tau muimui ange 'iate Ia. Na'e akonaki 'a e 'Eikí 'o pehē, " 'Oku fanongo 'eku fanga sipí ki hoku le'ó, . . . pea 'oku nau muimui 'iate au" (Sione 10:27). Kuó ke fanongo ki he le'o 'o e 'Eikí;

kuó ke muimui 'iate Ia 'aki ho'o papitaiso ki Hono Siasí. Ko e mo'oni, kuo ui koe. Neongo ia, ko e me'a kehe 'aupito pē hono fili koé.

Fili he taimí ni ke ke fai ha me'a pē te ke kei mo'ui faivelenga aí. Fili ke ke kātaki ki he ngata'angá 'aki ha'o muimui ki he ngaahi fekau kotoa 'a e 'Otuá. Fokotu'u ma'au ha ngaahi taumu'a mā'oni'oni mo taau. Ako, ngāue fakafaifekau, mali 'i he temipalé, pea tauhi ho fāmili, 'i he fakalaumālie mo fakatu'asino fakatou'osi. Kapau kuo te'eki ai ma'u ha'o fakamo'oni, kātaki 'o tū'ulutui 'o kole ki he Tamai Hēvaní ke tokoni atu ke ke 'ilo'i e mo'oni. Hili iá, 'i he ma'u 'o e talí, fakatukupaa'i koe 'aki ho lotó kotoa ke ke ngāue ma'á e 'Eikí. Fai ha me'a pē ke ke a'u ai ki he hala 'o e tokotaha kuo filí. ■

Ko e Ta'ahine Malimali Faka'ofa'ofa

Ne u ilifia, ka na'á ku ma'u ha me'atau fakapulipuli ke ikuna'i 'aki 'eku manavaheé.

Fai 'e Michelle Glauser

Ne lau māhina 'eku teuteu mo 'eku faiako tā-pianó ki he 'aho ko 'ení. Na'á ku kau ki he Lavame'a 'i he Mūsiká, ko ha fe'auhi fakata'u 'oku sivi'i ai e fā-nau ako mūsiká 'i he ngaahi me'a kehekehe—mei hono 'ilo'i hono lau fakafuofua 'i e mūsiká ki he ngaue holo 'a e notá 'i ha fo'i fasi kuo 'osi ako ma'uloto hono taá. Na'e faifai pea a'u ki he 'aho ko iá, mo 'eku kei manavasi'i ai pē.

Ko e konga fakailifia taha 'o e fe'auhi ko hono tā 'o e ngaahi fo'i fasi ke fanongo ki ai e kau fakamāú. Ne u 'osi 'ilo'i 'eku ngaahi fasi, ka na'e tete hoku ongo nimá he taimi ne u tā aí.

Na'e lava e tā piano ne u fakatu'otu'a ki aí. Na'e lava ke u ma'u ha nonga he ko e toe pē ke fai 'eku lipooti ki ha tokotaha na'á ne fa'u ha fasi. Ne u ma'u e feitu'u na'e totonu ke u 'i aí 'o talitali faka'otu 'i he vaha'a 'o ha ongo matapā. Ne u fie 'ilo 'o u fakasio ki loto he matapā he to'ohemá. Na'e fakalotolahi'i ai 'e ha faiako anga fakakaume'a e kau akó 'i he'enu hū atu pea nau maheni.

Na'e mahino 'ene fie ma'u ke nau ongo'i fiemālié.

Hili iá na'á ku fakasio ki he loki he to'omata'ú. Na'e 'i ai mo ha faiako tā piano 'e taha na'e matu'otu'a ange, pea ko 'eku sio pē 'a'aku ia ki hono matá kuó u 'osi ilifia au. Ko e lahi ange 'eku sio ki he'ene fetalanoa'aki mo e kau akó, ko e lahi ange ai pē ia 'eku ilifía. Ko e me'a pē 'eni na'e 'i he'eku fakakaukaú, " 'Ofa pē ke u 'alu ki he fakamaau 'uluakí."

Ne u toutou lau 'eku lipōtí. 'I he'eku a'u ki mu'a he lainé, na'á ku faka'amu pē ke 'uluaki 'osi e tokotaha he to'ohemá. Kae pangó ne kamata lue atu e tokotaha he to'omata'ú ki he matapaá. He 'ikai pē ke u lava 'o hū ki ai. Ne 'alu hake leva e fakakaukau ko 'ení, " 'Ai pē ho'o fo'i malimali lahi tahá."

Ne u hū atu mo e fo'i malimali lahi taha kuo hā meiate aú. Hangē ko 'enau laú, 'i ho'o fakahā pē 'okú ke fiefiá, 'okú ke ongo'i fiefia ai pē. Ne u malimali he'eku lulululu mo e fakamāú. Hili iá na'á ku lau 'aki 'eku lipōtí ha le'o mahino, mo ki'i

mālōlō kau malimali ange ki ai. 'I he 'osi 'eku lipōtí, na'á ku fakamālō ange he tuku mai hono taimí. Na'e 'ikai ke ne kei hā fakailifia. Na'á ku ongo'i fiemālie mo fiefia 'i he'eku hū ki tu'a mei he lokí.

Hili ha ngaahi māhina si'i mei ai, ne u fanongo kae lau 'e he'eku faiakó e ngaahi me'a na'e tohi 'e he ongo fakamāú. 'I he'ene lau e me'a faka'osí, na'á ne pehē mai, "Masi'i, 'oku sai'ia mo'oni e faiakó 'ia koe. Ko e me'a 'eni na'á ne tohi, "Miseli, ko e ta'ahine malimali faka'ofa'ofa." Na'e 'ikai fie ma'u ia ke u 'eke ange pe ko hai na'á ne tohi.

Ne tokoni hono liliu 'eku tō'onga fakakaukaú ke u fai hoku lelei tahá. 'I he taimi kotoa pē ne 'i ai ha me'a faingata'a ke u fai, na'e 'ikai ke u 'ai ke hā 'oku 'ikai ke u fie fai ia, ka u fili ke u fiefia 'i hono fakahoko iá. 'Okú ou 'ilo 'oku uesia 'e he'eku tō'onga fakakaukaú e ngaahi me'a 'oku ou a'usiá. Ka ne u ako ke u fiefia 'i he ngaahi me'a ne u faingata'a'ia aí 'aki 'eku vilitaki 'i he tō'onga fakakaukau 'oku lelei. ■

Fakamo'oni Makehe

Ko e vahevahe 'e 'Eletā
Neil L. Andersen 'o e
Kōlomu 'o e Kau 'Āpose-
tolo 'e Toko Hongofulu
Mā Uā ha ngaahi faka-
kaukau fekau'aki mo e
tefito ko 'enī.

'E TOKONI'I FĒFĒ AU 'E HE ONGOONGOLELEI' KE U FIEFIA?

*Mei ha lea 'i ha fakataha fakalau-
mālie 'i he 'Univēsitī Pilikihāmī
'Iongi-'Āitahoō 'i he 'aho 23 'o
'Aokosi, 2002.*

'Oku fakatau-
mu'a e palani 'o e
fiefia 'a e Tamai Hēvanī ke
'omi ha fakahinohino mā'a
'Ene fānau, ke tokoni'i ki-
nautolu ke nau fiefia, pea
'omi kinautolu ke nau a'u
malu kiate la 'i 'api.

'Oku fakaafe'i
mai 'e he talangofua
ki he ngaahi tefito'i mo'oni
'o e ongoongolelei 'a e takaua
ma'u ai pē 'o e Laumālie Mā'oni-
'onī. 'Oku tokoni'i kinautolu 'e he
Laumālie Mā'oni'oni ke tau 'ilo'i,
ke mahino pea tau mo'ui
'aki e ngaahi akonaki 'a
Sīsū Kalaisi.

'Oku tau a'usia 'i
he mo'ui ni 'a e manava-
'ofā, 'ofā, angalelei, fiefiā,
loto-mamahī, siva 'a e 'amanakī,
mamahi'ia, mo e ngaahi faka-
ngatangata fakatu'asino 'i ha ngaahi
founga 'oku teuteu'i ai kinautolu ke
toe nofo fakataha mo 'etau Tamai 'i
Hēvanī. 'Oku 'i ai ha ngaahi lēsoni
kuo pau ke tau ako mo e ngaahi
me'a kuo pau ke tau a'usia 'i
he māmanī.

Ko e ma'u-
'anga mo e tupu-
'anga 'o e fiefia
mo'oni 'a e mo'oni 'o
e ongoongolelei mo e
talangofua ki he fono
ta'engatā.

'Okū ke 'ilo'i
e me'a 'oku totonū
mo ia 'oku halā, pea ko ho
fatongia ke 'ilo 'iate koe pē
" 'i he ako pea 'i he tui foki"
(T&F 88:118) 'a e ngaahi
me'a 'oku totonu ke ke
fa'i mo ia 'oku 'ikai totonu
ke ke fa'i.

'Oku ou faka-
afe'i koe ke ke ako pea
mo'ui fakamātoato ange 'aki
e ongoongolelei 'a e Fakamo'ui
ke ke fiefia mo malu ai. 'Oku 'ikai
tononu ke ngata pē 'i he'etau mo'ui
'aki e ongoongolelei, ka 'oku totonu
ke tau manako hono mo'ui 'aki 'o e
ongoongolelei. 'I he'etau fai iā, te tau
ma'u ha ngaahi tāpuaki ta'efa'a-
laua, ha mālohi 'oku lahi angē,
mo e fiefia mo'oni.

Ko e Tafa 'o 'Īlaí

“Pea ko kinautolu kotoa pē foki 'oku ma'u 'a e lakanga fakataula'eiki ko 'ení 'oku nau ma'u au, 'oku folofola 'e he 'Eikí” (T&F 84:35).

Fai 'e Jane McBride Choate

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

Ne sio hifo 'a 'Īlai ki he foku-tu'unga ngāue fakaako ne ha'u mo hono kaungāme'á he tuku 'a e akó. Ne toe li'aki ako pē 'a 'Īlai he uike 'e taha ko ha hangatāmaki 'i hono telingá.

Ne hū mai e ongomātu'a 'a 'Īlaí ki hono lokí he efiafi ko iá. Ne tangutu hifo 'ene fa'eé he tapa'i mohengá 'o pukepuke e nima 'o 'Īlaí. Na'á ne pehē ange, “'Īlai, 'oku pehē 'e he toketaá 'e fie ma'u ke fai hao tafa.”

“Tafa fēfē?”

“'Okú ne loto ke fakahū ha tiupi 'i ho ongo telingá ke 'oua na'a toe fakahangatāmaki. He 'ikai mamahi ia, pea 'e 'aho taha pē kuó ke 'atā.” Na'á ne kuku'i e nima 'o 'Īlaí.

Na'e falala 'a 'Īlai ki he'ene ongomātu'á. Ka na'á ne ilifia he fakakaukau atu ki he tafá. Na'á ne fakakaukau ki he talanoa ne fanongo ai he Palaimelí 'o kau kia Siosefa Sāmitá . 'I he ta'u fitu 'a

Siosefá, na'e fakahangatāmaki e fo'i hui 'i hono va'é. Na'e faka'au pē ke lahi pea pehē ai 'e he toketaá kuo pau ke ne to'o e kongá 'o e fo'i huí pe ko e tu'usi e va'e 'o Siosefá pe a'u pē ki ha'ane mate.

'I he taimi koē 'o Siosefa Sāmitá, na'e 'oange 'e he kau toketaá ha kava mālohi ki he kakaí ke tokoni ki hono fakaongonoa 'o e mamahí lolotonga e tafá, ka na'e 'ikai tali 'e Siosefa ha kava mālohi ne fokotu'u ange 'e he toketaá ke ne inú. Pea 'ikai foki ke ne tali ke ha'i ia ki he mohengá. Na'á ne talaange he 'ikai ngaue kapau 'e pukepuke pē ia 'e he'ene tamaí. Ne kuku ma'u ia 'e he'ene tamaí lolotonga e tafa mamahi ko 'ení. Na'e ola lelei e tafá pea sai 'a Siosefa.

Na'e fakakaukau 'a 'Īlai ki he loto-to'a 'a Siosefá mo 'ene tui ki he'ene tamaí. Na'á ne kole ange, “Tangata'eiki, foaki mu'a haku tāpuaki?” Na'e 'ilo'i 'e 'Īlai 'e tokoni ki ai ha tāpuaki fakataula'eiki. Na'e foaki 'e he tamaí 'a 'Īlaí hono

tāpuaki 'i he kamata'anga 'o e ta'u fakaakó.

Ne pehē ange 'e he'ene tamaí, “Ko ha fakakaukau lelei ia.”

Ne kūnima e fa'ē 'a 'Īlaí pea punou hono 'ulú. Ne ongo'i 'e 'Īlai e ongo nima 'ene tamaí 'i hono 'ulú. Na'e hā 'i he le'o 'o 'ene tamaí 'a e loto falala lahi ange 'i he'ene tāpuaki'i 'a 'Īlai ke 'oua na'a manavahē pea ke ne fakaakeake kakato.

'I he 'osi hono tāpuaki'i 'o 'Īlaí, na'e 'ikai ke ne kei ilifia. Na'á ne pehē ange, “Fai ā hoku tafá he taimí ni.”

'Osi mei ai ha 'aho 'e tolu na'e 'ave ia ki falemahaki pea foki mai pē ki 'api he 'aho hono hokó. Ne vave e sai e telinga 'o 'Īlaí, peá ne fakakakato e ngāue fakaako na'e te'eki ai ke ne faí.

Na'e hounga kia 'Īlai 'ene kau ki he Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kīmui Ní pea mo e lava ke tāpuaki'i ia 'o fakafou 'i he lakanga fakataula'eiki. ■

Ko e lakanga faka-
taula'eikí . . . ko ha
faingamālie ke tāpuekina ai
'a e mo'ui 'a e nī'ihī kehé."

Palesiteni Thomas S. Monson,
"Mālohi 'o e Lakanga Faka-
taula'eikí," *Liahona*, Sānuāli
2000, 59.

Fai 'e Palesiteni
Henry B. Eyring

Tokoni 'Uluaki 'i he
Kau Palesiteni 'Uluaki

Tānaki Ho Ngaahi Tāpuakí

Talu pē mei he kamata'anga 'o e māmaní mo e hoko hono fakangalo'i 'o e 'Otuá ko ha palopalema ki He'ene fānaú. Faka-kaukau ki he kuonga 'o Mōsesé, hono 'ohifo 'e he 'Otuá e maná pea tataki mo malu'i 'Ene fānaú 'i he ngaahi founa 'o e mana 'o nau mamata pē ki ai. Ka na'e kei fakatokanga pē 'a e palōfitá ki he kakaí: "Vakai . . . telia na'a ngalo 'iate koe 'a e ngaahi me'a kuo mamata ki ai ho matá" (Teutalōnome 4:9).

Fekumi ki ha ngaahi founa 'e 'ilo'i mo manatu'i ai e angalelei 'a e 'Otuá. Te ne langa hake 'etau ngaahi fakamo'oni. Manatu'i e fo'i hiva ko ia 'oku tau fa'a hiva 'akí: ["Tānaki ho'o ngaahi tāpuakí; tānaki 'o lau taki taha, pea te ke ofo 'i he me'a kuo fai 'e he 'Eikí"] ("Tānaki Ho Ngaahi Tāpuakí," *Ngaahi Himi*, fika 148).

'I he kei iiki 'ema fānaú, ne u kamata hiki ha fanga ki'i me'a na'e hoko 'i he 'aho kotoa pē. Neongo 'eku hela'ia pe 'ā hengihengia he kamata'anga 'o e 'aho hokó, ka na'e 'ikai ha 'aho te u ta'ehiki ai ha me'a. Ka ne u fakalaulauloto ki he fehu'i ko 'ení peá u toki tohi: "Kuó u mamata nai ki he mafao hifo e to'ukupu 'o e 'Otuá ke tokoni'i kimaua pe ko 'ema fānaú pe ko homau fāmilí he 'ahó ni? 'I he 'alu 'eku fakakaukau ki he ngaahi me'a ne hoko he 'aho ko ia, ne u sio ki he fakamo'oni 'o e me'a kuo fai 'e he 'Otuá ma'atautolu 'a ia ne 'ikai ke u fakatokanga'i 'i he ngaahi momeniti femo'uekina 'o e 'ahó. Ne u 'ilo'i kuo hanga 'e he'eku feinga ko ia ke manatu'i 'o tuku ke fakahā 'e he 'Otuá kiate au 'a e me'a kuó Ne fakahokó.

'Oku tokoni 'a e Laumālie Mā'oni'oni ke tau sio ki he me'a kuo fai 'e he 'Otuá ma'atautolu. 'Oku ou fakamo'oni 'oku 'ofa e 'Otuá 'iate kitautolu pea lahi ange mo 'ene tāpuakí'i kitautolu 'i he me'a kuo fakatokanga'i 'e hatau tokolahi. 'Oku ou 'ilo 'oku mo'oni ia, pea 'okú ou fiefia 'i he'eku manatu'i Iá. ■

Mei ha lea 'i he konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2007

PEA TE KE 'OHOVALE AI!

'Elava ke ke ako ke fakatokanga'i e ngaahi tāpuaki 'oku foaki atu 'e he Tamai Hēvaní 'i he founa tatau pē mo Palesiteni 'Aealingi—'i ha'o hiki kinautolu.

1 Tuku ha ki'i pepa pe tohinoa mo ha peni pe penivahevahe 'i ho ve'e mohengá.

2 Hanga 'o hiki 'eni 'i he pō takitaha kimu'a 'i ho'o lotu peá ke mohé:

- 'Ahó.
- Me'a lelei 'e ua pe tolu na'e hoko he 'aho ko iá.
- Anga ho'o fakakaukau ki he hoko 'a e ngaahi me'a lelei ni ko ha ngaahi tāpuaki mei he Tamai Hēvaní.

3 Fakapapau'i 'okú ke fakamālō ki he Tamai Hēvaní he taimi 'okú ke lotu aí 'i he ngaahi me'a lelei kuó ke manatu'í. Te ke lava foki 'o fakahā kiате kinautolu 'i ho fāmilí 'a e ngaahi tāpuaki kuó ke ma'ú!

FOUNGA HONO TĀPUAKI'I 'E HE 'EIKÍ E FĀNAU 'A 'ISILELÍ

'Oku fakamatala 'a e tohi 'Ekesōtosí 'i he Fuakava Motu'á ki he founa na'e tokoni'i 'aki 'e he 'Eikí 'a 'Ene fanau filí 'i he 'i ai 'enau ngaahi palopalemá. Fakatauhoe e palopalema takitaha mo ha tāpuaki kuo 'omai 'e he 'Eikí ke tokoni'i 'aki Hono kakaí.

NGAAHI PALOPALEMÁ

1. Na'e ngāue pōpula e kakai fili 'a e 'Eikí 'i 'Isipite.

2. Na'e 'ikai tukuange 'e Felo, ko e tu'i 'o 'Isipité, ke nau ō.

3. Na'e tukuange 'e Felo e kakai ke nau ō, kae tuli kinautolu 'e he'ene kau taú 'o feinga ke fakafoki.

4. Na'e fieinua e kakai 'i he maomaonganoá.

5. Na'e 'osi e me'a-kai 'a e kakai, pea na'a nau fiekaia.

6. Na'e fie ma'u ke tokoni'i e kakai ke nau muimui 'i he 'Eikí.

NGAAHI TĀPUAKÍ

A. Ne tuku mai 'e he 'Eikí ha ngaahi tautea ki 'Isipite, pea iku tukuange 'e Felo 'a e kakai.

E. Na'e foaki 'e he 'Eikí 'a e Fekau 'e Hongofulú kia Mōse. Na'á ne tuku ke fanongo kotoa e kakai ki Hono le'ó peá Ne hā ki hanau ni'íhi.

F. Na'e talaange 'e he 'Eikí kia Mōse ke taa'i e maká 'aki hono tokotokó, pea na'e ha'u 'a e vai.

H. Na'e talaange 'e he 'Eikí kia Mōse ke taki e kakai mei 'Isipite ki he fonua 'o e tala'ofá.

I. Na'e 'ai 'e he 'Eikí ke mavaeua e Tahí Kulokulá kae lava ke hola e kakai.

K. Na'e foaki 'e he 'Eikí ha me'akai ki he kakai na'e ifo hangē ha mā mo ha huhu'a'i honé. Na'e ui ko e *mana*, pea na'a nau ma'u ia 'i he funga kekelele he pongipongi takitaha.

TĀ FAKATĀTĀA'I 'O E 'ATĀ 'E
WESTON COLTON; NGAAHI TĀ
FAKATĀTĀ 'A KEITH CHRISTENSEN

*'E lava ke ke faka'aonga 'i e lēsoni mo e
'ekitivitī ko 'enī ke ke 'ilo lahi ange ai ki he
kaveinga 'a e Palaimelí ki he māhina ní.*

'Oku Folofola Mai 'a e **Tamai Hēvaní** Kiate Kitautolu 'o fakafou 'i He'ene **Kau Palōfitá**

Fai 'e JoAnn Child
mo Cristina Franco

*"'Ilonga ha me'a kuó u lea 'aki 'e
au ko e 'Eikí, kuó u lea 'aki ia; . . .
neongo pē ko e fai ia 'i hoku le'o pē
'o'okú pe 'i he le'o 'o 'eku kau tamai-
o'eikí, 'oku tatau ai pē" (T&F 1:38).*

Kapau te ke fie kole ki ha
taha ke ne 'ave ha pōpoaki
mahu'inga ki he kakai
'okú ke 'ofa aí, ko e tokotaha fēfē
te ke kole ki aí? Mahalo pē te ke
fili ha taha 'oku faitotonu, tokanga
ki he me'a 'okú ne faí,
mo falala'anga.

'Oku fakafou mai 'e he Tamai
Hēvaní 'Ene pōpoaki ki He'ene
fānau 'i he māmaní 'i he Kau palō-
fitá. 'Okú Ne 'afio 'i 'oku faitotonu
'Ene kau palōfitá, tokanga ki he
me'a 'oku nau faí, falala'anga, mo
angamā'oni'oni.

'Oku tau lau 'i he folofolá e
ngaahi me'a na'e tohi 'e he kau
palōfita tokolahi, 'a hono ue'i kinau-
tolu ke nau tohi e ngaahi pōpoaki
'a e Tamai Hēvaní ki He'ene fānau.
Tau ako angé ha ngaahi me'a 'i he
folofolá ne tohi 'e ha ní'ihí 'o e kau
palōfitá.

Na'e 'ave 'e Malakai ki he ka-
kaí 'a e pōpoaki 'a e 'Eikí kau ki
he totongi 'o e vahehongofulú
mo e ngaahi foakí (vakai, Malakai
3:8–10).

Ne tuku 'e 'Alamā ko e Si'í hono
tu'unga ko e fakamaau lahí kae
hoko ko ha faifekau 'i he fonuá
kotoa (vakai, 'Alamā 4:15–20). Na'á
ne vahevahe 'a e pōpoaki 'a e 'Otuá
mo ha kakai tokolahi.

Ne tuku mai 'e Molonai e pō-
poaki 'a e Tamai Hēvaní kiate kitau-
tolu hono kotoa 'i he'ene fai mai 'a
e palōmesi fekau'aki mo hono lau
'o e Tohi 'a Molomoná: "Pea 'i ho'o-
mou ma'u 'a e ngaahi me'á ni, 'oku
ou fie na'ina' i kiate kimoutolu ke
mou kole ki he 'Otuá, ko e Tamai
Ta'engatá, 'i he huafa 'o Kalaisí,
pe 'oku 'ikai ke mo'oni 'a e ngaahi
me'á ni; pea kapau te mou kole
'i he loto-fakamātoato, mo e loto-
mo'oni, 'o ma'u 'a e tui kia Kalaisi,
te ne fakahā 'a hono mo'oni kiate
kimoutolu, 'i he mālohi 'o e Laumā-
lie Mā'oni'oni" (Molonai 10:4).

Ne foaki kia Siosefa Sāmīta ha
pōpoaki makehe mei he Tamai Hē-
vaní mo Sīsū Kalaisi (vakai, Siosefa
Sāmīta—Histōlia 1:11–20). Ne mo'ui
'aki 'e Siosefa Sāmīta hono talaki 'o e
pōpoaki ko iá ki he kakai kotoa pē.

'Oku tau monū'ia ke ma'u ha
palōfita he 'ahó ni. 'E lava ke tau
fanongo ki he ngaahi pōpoaki mei
he Tamai Hēvaní 'i he'etau fakafa-
nongo ki he palōfitá.

'Ekitivitī

Kosi 'o to'o e 'ū kongokonga
la'ipepa 'oku 'i ai e fakatātā 'o e
Kau Palesitenisí 'Uluakí mo e Kō-
lomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá. Fakapipiki e 'ū
mui' i la'ipepá ki he kamata'anga 'o
e la'ipepa hokó. Pelu e pepá 'i he 'ū
lainé ke fa'u ha ki'i tohi.

Ngāue 'aki e lisi 'i laló, hiki e
hingoa 'o e Taki Mā'olunga takitaha
'i lalo 'i hono fakatātā. Fanongo
ki he'enu lea 'i he konifelenisi
lahí pea hiki ho'o fanga ki'i faka-
matalá 'i he ki'i tohi. Vahevahe ho'o
ngaahi fakakaukau fekau'aki mo e
konifelenisi lahí lolotonga ha houa
ma'u me'atokoni 'a e fāmili pe efiafi
fakafāmili 'i 'apí. ■

Tōmasi S. Monisoni
Henelí B. 'Aealingi
Tieta F. 'Ukitofa
Poiti K. Peekā
L. Tomu Peuli
Lāsolo M. Nalesoni
Tāleni H. 'Oakesi
M. Lāsolo Pālati
Lisiate G. Sikoti
Lōpeti D. Heili
Sefilí R. Hōlani
Tēvita A. Petiná
Kuenitini L. Kuki
D. Tooti Kulisitofasoni
Niila L. 'Enitasoni

Ma'u'anga Fakamatala ki he Konifelenisi Lahi

Ko e Tali ki he 'Aho 'Ekitivitií

“'Oku 'ikai te mou ma'u ha fakamo'oni kae 'oua kuo hili hono 'ahi'ahi'i 'o ho'omou tuí” (Eta 12:6).

Toki 'aho fakata'eoli mo'oni! Na'e 'ikai ke u talanoa mo ha taha 'i 'apiako he 'ahó ni, 'ikai ke u va'inga mo ha taha he taimi mālōlō, pea 'ikai ke ma tangutu mo ha taha he kai ho'ataá. Ko e uike ua 'eni e nofo homau fāmilí 'i he kolo fo'ou ni mo e 'ikai pē haku ngaahi kaungāme'a!

'I he'eku lue atu ki homau fale fo'ou, ne u sio 'oku va'inga hoku ki'i tehiná mo e ta'ahine mei he kauhala 'e tahá. Na'á ne ta'ata'alo mai, “Mālō e lelei, Losa!”

Ne u tafoki fakalongolongo pē 'o sio atu. 'Oku to'u hoku ki'i tehiná mo e fānau fefine 'e toko tolu 'i he hala ne mau nofo aí. Ko e fānau fefine 'e toko fiha 'oku mau to'ú? Hala. Hala ha taha!

Ne u teke'i atu e matapā mu'á 'o ha'aki hifo 'eku kató he falikí.

Na'e pehē mai e fine'eikí, “Na'e tā mai 'a Sisitā Kāsia mei he Palaimelí 'o fakamanatu ho'omou 'aho 'ekitivitií he 'ahó ni.”

Ne u lāunga ange, “'Oku 'ikai ke u fie 'alu au ki he 'aho 'ekitivitií. Ne u toki fakamoleki 'eni e 'aho kakato mo ha tamaiki 'oku 'ikai ke u 'ilo'i. 'Oku 'ikai ke u fie fakamoleki ha toe houa 'e taha mo ha tamaiki fefine 'oku 'ikai ke u 'ilo'i!” Mahalo pē 'oku faingofua ki ha ni'ihí ke talanoa ki ha kakai 'oku 'ikai ke nau maheni ka 'oku 'ikai faingofua ia kiate au.

Na'e pehē mai e fine'eikí, “'Oku ou 'ilo'i ko e me'a faingata'a ho'o hiki mai ki heni kae tuku kotoa ho ngaahi kaungāme'a motu'á. Ne u lotu pē ke vavé ni ha 'i ai hatau ngaahi kaungāme'a fo'ou.”

Ne u pehē ange, “Mo au pē. 'Oku ou lotua ia 'i he pō hono kotoa ka kuo te'eki ai pē tali mai 'e he

Tamai Hēvaní 'eku ngaahi lotú. Hangē 'oku 'ikai ke Ne fanongo maí.”

Ne kuku 'e he'eku fa'eé hoku nimá. Na'á ne pehē mai, **“Mahalo ko ho'o talí ē 'a e telefoni meia Sisitā Kāsia”.**

Ne u 'eke ange, “'E lava fēfē ke hoko ia ko e tali ki he'eku ngaahi lotú?”

Pehē mai 'e he fine'eikí, “'I he taimi 'e ni'ihí 'oku tau lotu aí, 'oku 'amanaki mai e Tamai Hēvaní ke tau fai ha me'a ke tokoni ki hono tali 'etau ngaahi lotú. 'Oku ui ia ko e ngāue 'aki 'a e tuí. 'Oku fie ma'u ke tau fai ha me'a lahi ange 'i ha'atau lotu 'ata'atā pē. Taimi 'e ni'ihí 'oku fie ma'u ke tau ngāue 'aki 'a e tuí pea tau toki ma'u e tāpuakí.”

Ne u fakakaukau, “'E lava nai ke hoko? 'E hoko mo'oni 'eku 'alu ki he 'aho 'ekitivitií ko e tali ki he'eku ngaahi lotú?”

Na'e toki 'eke mai 'e he fine'eikí ki mui pe te ne 'ave au ki he 'ekitivitií. Ne 'ai 'eku fu'u mānava loloa peá u kamo ange. Neongo na'á ku ilifia ka ne u

He 'ikai ke fa'a tali vave atu ma'u ai pē 'a e 'Otuá 'o fakatatau mo ho'o ngaahi fie ma'ú. Ka 'e tali atu 'e he 'Otuá 'o faka-

tatau mo e me'a 'oku lelei taha ma'au 'i He'ene palani ta'engatá."

'Eletā Richard G. Scott 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Ivi Faitokonia 'o e Tuí 'i he Ngaahi Taimi 'o e Ta'epaú mo e Sivi'í," *Liahona*, Mē 2003, 77.

ongo'i ko e me'a totonu pē ia ke faí.

Ne tā vave hoku mafú 'i he'ema a'u atu ki 'api Siasí. Na'e talitali lelei au 'e Sisitā Kāsia peá ne taki atu au ki ha sea 'i he tēpilé. Ne tokoni hono le'o 'ofá mo 'ene malimali loto-māfaná ke u ongo'i fiemālie ange.

Ne fakalea mai ha ta'ahine he tafa'aki tēpile 'e tahá. "Mālō e lelei, ko Telesa au. Ko ho'o hiki mai?"

Na'e 'ikai ke u lava 'o lea peá u kamo ange pē.

Na'e pehē mai 'e Telesa, "Hangē pē ne u sio 'ia koe 'i 'apiakó. 'Okú ke 'i he kalasi 'a hai?"

Ne u folo hoku fāvaí 'i he'eku manavasí'í. Na'á ku talaange "Kalasi 'a Misisi Lii."

"'Oku ou 'i he kalasi hoko atú pē!" ko ia mai ia.

Na'á ma talanoa ki he'ema ngaahi kalasí mo e ngaahi lēsoni na'á ma sai'ia aí. 'I he'ema talanoá, ne u 'ohovale

'i he lahi 'o e ngaahi me'a ne ma faitatau aí. Ne a'u ki he sikeití 'ema fakatou sai'ia aí!

'I he ha'u 'a e fine'eikí ke 'ave au hili e 'ekitivitií, ne u heka fakavavevave ki loto kā.

"Fine'eiki, 'e lava ke u va'inga mo hoku kaungāme'a fo'ou ko Telesá?" Na'á ku ta'ata'alo kia Telesa peá ne ta'ata'alo mai.

Ne pehē 'e he fine'eikí ko ha fakakaukau lelei ia, ko ia na'á ma sikeiti takai 'i homau halá mo hoku kaungāme'a fo'ou 'i he toenga 'o e efiafi ko ía.

Ne u tū'ulutui 'i hoku ve'e mohengá he pō ko ía 'o fakamālō ki he Tamai Hēvaní 'i hono tali 'eku ngaahi lotú. 'I he kamata'angá ne u ilifia ke 'alu ki he 'aho 'ekitivitií, ka 'oku ou fiefia ne u 'alu. 'Oku ou fiefia he'eku loto-to'a fe'unga ke ngāue 'aki 'a e tuí. ■

Ko 'Etau Pēsi

Soniā K., ta'u 5, Lūsia

KO E 'AHO MAHU'INGA TAHA 'O 'EKU MO'UÍ

Ko hoku tā'eni mo 'eku tamaí he ta'u 'e ua kuo hilí 'i hono papitaiso aú. Te u manatu 'i ma'u pē e 'aho ko iá he ko e 'aho

mahu'inga taha ia 'o 'eku mo'uí.

Ko e 'aho ia ne u fai ai ha fuakava mo e Tamai Hēvaní. 'Oku ou 'ilo 'oku mo'uí 'a e Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi pea 'oku Na 'ofa lahi 'aupito 'iate au.

'Oku ou sai'ia mo'oni he 'alu ki he temipalé.

Neongo 'oku te'eki ai ke u lava 'o hū ki loto, ka 'oku ou kei fiefia pē he 'alu ki aí, pea 'oku ou fakamanatu ma'u pē ki he'eku ongomātu'á ke na ō ki he temipalé.

Militoni 'Ēlone V.,
ta'u 10, 'Ekuatoa

"Ko Hotau Palesiteni ko Tōmasi S. Monisoni," tā 'e Tyla J., ta'u 7, 'Iutā, USA

'Ave ho'o tā fakatātaá, la'itaá, me'a na'á ke a'usia, pe fakamo'oni ki he Ko 'Etau Pēsi ki he liahona@ldschurch.org, 'o fokotu'u 'a e "Our Page" 'i he laine ki he kaveingá.

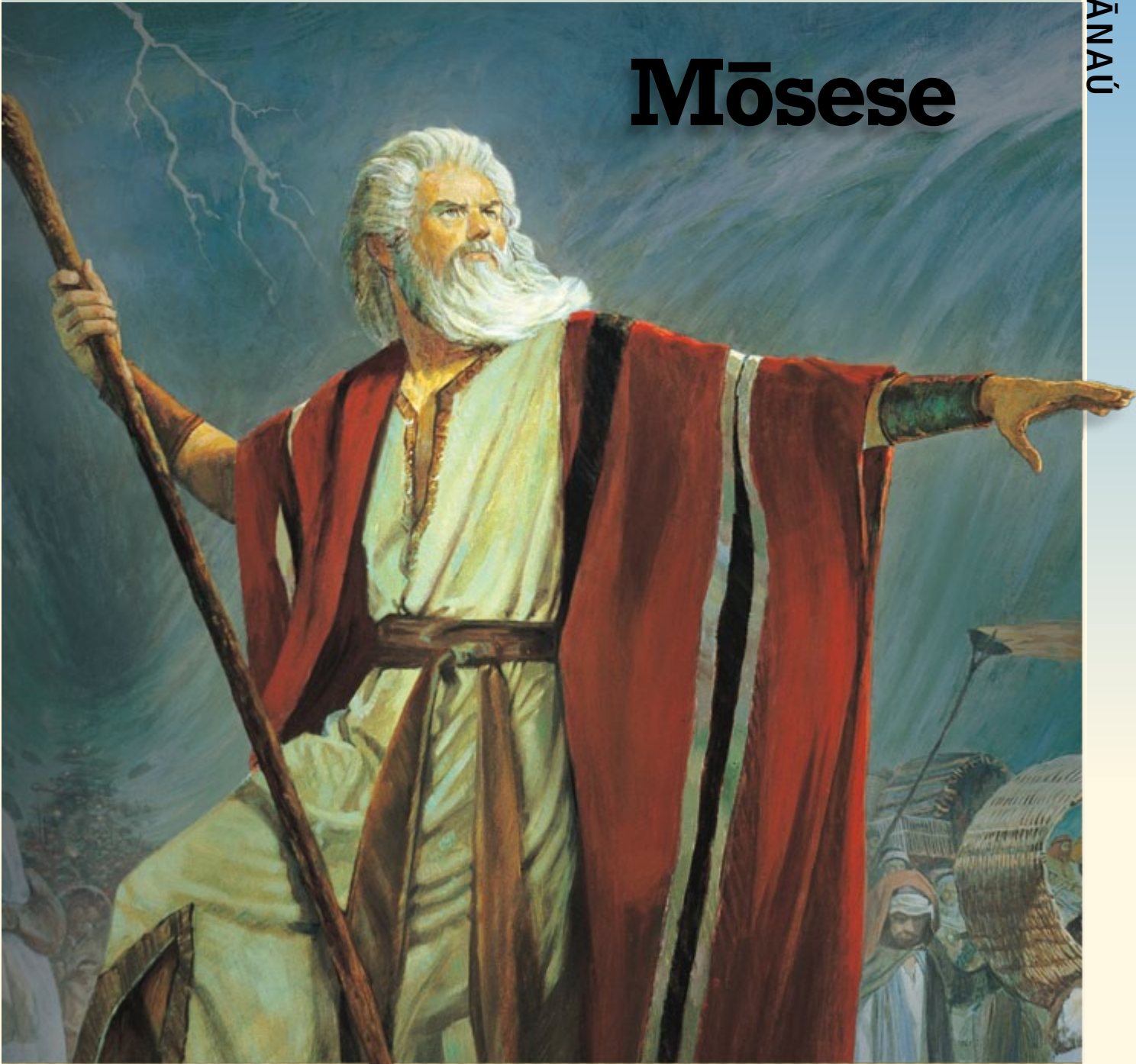
Ko e me'a kotoa pē 'oku fakahū mai kuo pau ke fakakau mai ai 'a e hingoa kakato 'o e ki'i tamasi'i/ta'ahiné, tangata pe fefine, mo hono ta'ú (kuo pau ke ta'u 3 ki he 12) fakataha mo e hingoa 'o e mātu'á, uōti pe koló, siteiki pe vahefonuá, mo e tohi fakangofua 'a 'ene mātu'á ('e tali pē kapau 'e 'i-meili mai). 'E lava pē ke fakalelei 'a e fakamatala oku 'omí ke lōloa fe'unga mo mahino.

'Oku sai'ia 'a Silesi mo Suliana C.,
ta'u 7 mo e 6 mei 'Āsenitiná ke tokoni ki he'ena fa'eé

'aki hono fakamaau hona loki mo tuku fakalelei 'ena 'ū me'ava'ingá mo e suú. 'Okú na to'otama foki mo va'inga mo hona ki'i tuonga'ané he taimi 'oku femo'uekina ai 'ena fa'eé. 'Oku sai'ia e fāmilī he 'eva fakataha ki he kelekele 'oku tu'u ai e temipalé. 'Oku pehē 'e Silesi mo Suliana 'oku toe uouangataha ange ai honau fāmilī.

Mōsese

Fekau'aki mo Mōsese

Na'e foaki 'e he 'Eikí 'a e mālohi kia Mōsese ke fakahoko ha ngaahi mana. Na'á ne 'ai ke mavaeua 'a e Tahi Kulokulá kae hola e kau 'Isilelí mei 'Isipite. Na'á ne ma'u kimui ange 'a e Fekau 'e Hongofulú.

Mahalo he 'ikai mahino ma'u pē kiate koe hono 'uhinga 'oku fie ma'u ai 'e he 'Eikí ke ke fai e ngaahi me'a pau 'i ho'o mo'uí, ka kapau 'okú ke talangofua pea ma'u 'a e tui hangē ko Mōsesé, 'e tāpuaki'i koe 'e he 'Eikí.

Feitu'u ke 'Ilo Mei ai ha Me'a Lahi Angé

'Ekesōtosi 3–14 Na'e fakahoko 'e Mōsese 'a e ngaahi mana pea taki e kau 'Isilelí mei 'Isipite.

'Ekesōtosi 19–20 'Oku fakahā 'e he 'Eikí 'a e Fekau 'e Hongofulú kia Mōsese.

Ko e Fa'ifa'itaki'anga 'a Taniela 'o e Lotú

Fai 'e Laurie Williams Sowby

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"'Oua na'a manuki'i ho'o kei si'i 'e ha taha; ka ke 'i he kakai tu'i ko e [fa'ifa'itaki'anga]" (1 Tīmote 4:12).

1. Na'e fiefia 'a Taniela. Na'á ne puna vakapuna ke 'a'ahi ki he'ene ongo ku'i 'i Pelū. Na'e 'ikai ke na kau ki he Siasí, ka na'á ne 'ofa 'iate kinua peá na 'ofa 'iate ia.

2. Na'e fiefia 'a Taniela he sio ki he'ene ongo ku'i 'i he'ene a'u ki Peluú. Na'e ki'i ta'elata foki. Na'e kehekehe 'aupito 'a Pelū ia mei Sipeini 'a ia na'á ne nofo aí. Ka na'á ne 'ilo 'oku 'i ai e me'a 'e taha te na tatau ai.

4.

Koe'uhí he na'e talamai 'e Sīsū.

Ko e hā 'okú ke fie ma'u ai ke tau lotú?

Sai. 'Oku fēfē ho'o lotú?

3.

'E lava ke tau lotu pea tau toki mohe?

5.

'Oku fie ma'u ke tau tū'ulutui,
punou hotau 'ulú, pea tau kuikui.

6.

Te tau lava 'o fakamālō ki he
Tamai Hēvaní koe'uhí ko hotau
ngaahi tāpuakí pea kole kiate la
ke tokoni mai.

7. Na'e sai'ia 'aupito e ongo kui 'a Tanielá 'o na lotu he pongi-
pongi mo e efiafi kotoa lolotonga e 'i ai 'a Tanielá.

8. Na'e ongo'i fiefia 'a Taniela
he lotu mo 'ene ongo kuí.
Na'á ne 'ilo na'e fiefia foki
mo e Tamai Hēvaní.

KO E HOKO KO HA FA'IFA'ITAKI'ANGA LELEÍ

‘O ku ako ‘a Taniela ke hoko ko ha fa’ifa’itaki’anga lelei. Tā ha mata fiefia ‘i he ngaahi siakale hoko atu ki he ngaahi fakatātā ‘o hono faka‘ali‘ali ‘e Taniela ‘o e fa’ifa’itaki’anga lelei. Tā ha mata mamahi ‘i he ngaahi siakale hoko atu ki he ngaahi fakatātā ‘o hono faka‘ali‘ali ‘e Taniela ‘a e fa’ifa’itaki’anga koví.

NGAAHI TOKONI MA'Ā E MĀTU'Ā

- Lau mo ho’o ki’i tamasi’i pe ta’ahiné ‘a e talanoa ki he “Fa’ifa’itaki’anga ‘a Taniela ‘o e Lotú.” Vahevahe mo ia ha taimi na’e tokoni’i ai koe ‘e ha fa’ifa’itaki’anga lelei ‘a ha taha.
- Fai e talanoa kia ‘Apinetaí mei he Tohi ‘a Molomoná (vakai, Mōsaia 11–17). Fakamatala’i ange na’e tokoni e fa’ifa’itaki’anga mālohi mo e ngaahi akonaki ‘a ‘Apinetaí ke fakaului ‘a ‘Alamā ki he mo’oni.

Fakatauhōa Folofolá

O ku kau 'i he folofolá ha ngaahi talanoa kau ki he kau palōfita mo ha kakai kehe pē 'oku nau hoko ko e fa'ifa'itaki'anga 'o e tala-ngofua ki he Tamai Hēvaní. Muimui'i e 'ū lainé ke 'ilo'i e potu-folofola 'oku hā ai e fakamatala ki he palōfita takitaha.

Tohi 'a Molomoná

Fuakava Fo'ou

Fuakava Motu'á

Mata'itofe Mahu'ingá

Taniela

Nifai

Siosefa Sāmita

Sione Papitaiso

Ngaahi Ongoongo ‘o e Siasí

Liliu ‘a e Mo‘uí ‘i Hono Faka‘aonga‘i ‘o e Ngaahi Pōpoaki Mei he Konifelenisí

Fai ‘e Melissa Merrill

Ngaahi Makasini ‘a e Siasí

I he hili si‘i pē ‘a e konifelenisi lahi ‘o ‘Okatopa 2010, na‘e fakakaukau ‘a Sēleti mo Katalina Sāmita ‘o ‘Tutā, ‘Ameliká, ke na faka‘uli takai holo ‘i hona koló mo ‘ena fānau ‘e toko tolú ke mamata ‘i he ngaahi lau‘i ‘akau lanu kehekehe ‘o e fa‘ahita‘u fakatōlau. Kimu‘a pea nau ‘alú, na‘e fa‘o ‘e Misa Sāmita ha ki‘i hina lolo kuo fakatapui ‘i hono kató. Na‘e nofo pē ‘i hono ‘atamaí ‘a e ngaahi lea ‘a Palesiteni Heneli B. ‘Aealingi ‘i he‘ene malanga ‘i he fakataha lakanga fakataula‘eiki ke mateuteu ma‘u pē ke fakahoko ha fatongia lakanga fakataula‘eiki ‘i he taimi kotoa pē (vakai ki he “Ngāue ‘Aki ‘i he Lau-mālié,” *Liahonā* mo e *Ensign*, Nōvema 2010, 59).

I he‘enau foki ki ‘apí, na‘e vakai atu ‘a e fāмили Sāmitá ki ha kakai tokolahi ‘oku nau tu‘u takatagai ‘i ha ki‘i ta‘ahine ‘oku tokoto he kekelelé, ‘a ia ‘okú ne faingata‘a‘ia ‘i ha lavea ‘i hono ‘ulú. Na‘a nau fanongo ki ha kaila ‘a ha fefine, “Kātaki, ‘oku ‘i ai ha taha mo ha‘ane lolo kuo fakatapui? Kātaki!” Na‘e afe fakavavevave atu ‘a Misa Sāmita ‘o ne ‘oange ‘ene loló ki he tamai ‘a e ki‘i ta‘ahiné. Hili ‘a e faingāué, na‘e ake hake ‘a e ki‘i ta‘ahiné peá ne kamata talanoa ki he‘ene ongomātu‘á. Hili ha ngaahi momeniti mei ai, ne a‘u ange ‘a e kau fakahaofi mo‘uí ‘i he taimi ‘o e fakatu‘utāmaki ‘o ‘ave ia ki he falemahakí.

Na‘e pehē ‘e Misa Sāmita, “Na‘a mau ongo‘i ha māfana pea mo ha nonga ‘i homau lotó koe‘uhí ko ‘emau ‘i he feitu‘u totonu ‘i he taimi totonú, pea ‘i hono ‘omai ‘o e lolo kuo fakatapui, pea hangē ko e lea ‘a Palesiteni ‘Aealingi, koe‘uhi ko ‘emau mateuteu. Na‘e vakai ‘ema fānau ki he tāpuaki ‘o e mālohi ‘o e lakanga fakataula‘eiki, pea na‘a mau ‘alu mei ai mo e ongo‘i ‘oku ‘ofa ‘a e Tamai Hēvaní kiate kimaua mo e ki‘i ta‘ahine ko ‘ení mo hono fāмили.”

Hangē ko e fāмили Sāmitá, kuo tāpuekina ha ngaahi fāмили tokolahi koe‘uhí ko ‘enau muimui ki he fale‘i na‘e ma‘u lolotonga ‘a e konifelenisi lahí. I he teuteu atu ‘a e kāingalotú ki ha toe konifelenisi lahi ‘e taha, ‘oku vahevahe heni ‘e ha ngaahi fāмили ‘e tolu ‘a ‘enau fakamatala ki he‘enau muimui ki he le‘o ‘o e palōfitá.

Ki ha toe talanoa lahi ange (‘i he lea

Na‘e ‘omi ‘e ha pōpoaki fakakonifelenisi na‘e fai ‘e ‘Eletā Sēmisi B. Mātino ha loto lahi kia Ane Te Kava ‘o Nu‘u Silá ke ne lotua ‘a e tataki na‘á ne fie ma‘ú.

faka-Pilitāniá) pe ke vahevahe ‘a e me‘a na‘á ke a‘usia tonú (‘i ha fa‘ahinga lea fakafonua pē), lau ‘a e kakato ‘o e fakamatala ko ‘ení ‘i he kongá ‘o e Ngaahi Ongoongo ‘o e Siasí mo e Ngaahi Polokalamá ‘i he LDS.org ‘i he [lds.org/church/news/how-general-conference-changed-my-life](https://www.lds.org/church/news/how-general-conference-changed-my-life).

Ane Te Kava, Talalua, Nu‘u Sila

I he kamata‘anga ‘o e 2010, na‘á ku fehanga-hangai ai mo ha ngaahi faingata‘a‘ia fakatāutaha mamafa. Na‘e fokotu‘u mai ‘e he‘eku pīsope mahalo na‘a sai ke u sio ki ha tokotaha mataotao ‘i he fai fale‘i. Na‘e faka‘ohovale kiate au ‘a e fakakaukau ni. ‘Oku ou ngāue mo ako ‘i he mala‘e ‘o hono faito‘o ‘o e ma‘unimā ‘e he faito‘o konatapu mo e ‘olokaholó, peá u pehē, “Ko e tokotaha fai fale‘i pē mo au! ‘Oku ‘ikai ke u fie ma‘u ha tokoni mei ha taha.”

Na‘á ku kei fekuki mo e ni‘ihi ‘o hoku ngaahi faingata‘a‘ia—pea mo hoku loto hīkisiá—‘i he taimi na‘e fakahoko ai ‘a e konifelenisi lahi ‘i ‘Epelelī. Na‘e lea ‘a ‘Eletā Sēmisi B. Mātino ‘o e Kau Fitungofulú ‘i he tefito ko e, “‘Oku Fengāue‘aki Fakataha ‘a e Me‘a Kotoa pē ke Lelei” (vakai ki he *Liahonā* mo e *Ensign*, ‘o Mē 2010, 101), ‘a ia na‘e fakatefito ‘i he‘ete fehanga-hangai mo e faingata‘á.

Na‘e ongo kiate au ‘ene pōpoakí, pea na‘á ku fakapapau te u lotua ke u ma‘u ha fakahinohino ki he me‘a ‘oku totonu ke u faí. Na‘á ku ‘alu mei he konifelenisí mo e loto ke fekumi ki he tuí pea ke falala ki he Fakamo‘uí ke Ne tataki au ‘o fou ‘i

he Laumālie Mā'oni'oni.

Na'á ku fakalaulauloto mo lotua mo fakakaukau lahi 'i ha uike 'e ua peá u pehē ke u 'ahi-'ahi' 'a e fale'í. Kuo tokoni lahi mai mo 'aonga 'a e me'a na'á ku a'usiá. Ko e toe me'a 'e tahá, kuo 'omi kiate au ha ongo'i malu 'oku tu'uloá 'i he'eku toe lau 'a e lea 'a 'Eletā Mātinó, pea kuo hiki hake au 'i he'eku lotu ki he Tamai Hēvaní, pea mo e falala ki he Fakalelei 'a Hono 'Alo, ko Sisū Kalaisí. 'Oku ou fakamo'oni 'oku hoko ma'u pē 'a 'ete fekumi ki he 'Eikí 'i he loto fakatōkilaló ko ha founa ia ke ikuna'i 'a e ngaahi faingata'á. Te Ne tataki kitautolu ke 'ilo'i 'a e ngaahi me'a ko ia 'oku fie ma'u ke tau faí.

'Anitelea Lausi'i Tekisisi, USA

Na'á ma hoko mo hoku husepāniti ko Kōliní, ko ha ongomātu'a 'i 'Okatopa 'o e 2009. 'I he taimi na'e māhina nima ai homa 'ofefine, ko 'Ilaisá, na'e kamata ke ma talatalanoa ki he taimi te ma kamata ke fakakau mai ia ki he efiafi fakafāmilí mo e ako folofolá. Na'e 'aonga nai ke fakahoko 'a e efiafi fakafāmilí 'i he taimi na'á ne 'ā ai? Te ne lava nai 'o ma'u ha me'a mei he'ema lau le'o lahi 'a e Tohi 'a Molomoná?

Lolotonga 'a e konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2010, na'e pehē 'e 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e to'u tupu kotoa pē, a'u ki he ngaahi pēpē valevalé, te nau lava pē ke ongo'i 'a e laumālie makehe 'oku ma'u mei he Tohi 'a Molomoná" ("Le'o 'i he Fakakufafi," *Liahoná* mo e *Ensign*, Mē 2010, 40).

Kuo mahinongofua mo māmālie pē 'a e ngaahi lilii kuó ma faí. 'Okú ma tā ma'u pē ha CD 'o e ngaahi hiva Palaimelí ma'a 'Ilaisá. 'Okú ma lau kiate ia ha ngaahi veesi mei he Tohi 'a Molomoná 'i he taimi ma'u me'atokoni efiafi. Kuo mau kamata lotu fakafāmilí kimu'a pea mohe 'a 'Ilaisá. 'I he'ema ngaahi lué, 'oku ou fakahinohino ki ai 'a e fanga manupuná mo talaange kiate ia, "Na'e fakatupu 'e Sisū 'a e fanga manupuná ma'atautolu." Mahalo he 'ikai mahino ki ai he taimí ni, ka

'e 'i ai e taimi 'e mahino ki ai.

Kuó u 'ilo'i kuo hanga 'e he ngaahi me'a ni 'o to'o atu 'eku loto hoha'a ki he kaha'ú. 'Oku ou ongo'i kapau te u fai hoku fatongia'aki 'eku ako'i 'a 'Ilaisa ki he ngaahi me'a 'oku totonu ke ne 'ilo'i pea muimui ki he fale'i fakaepalōfitá, 'e tāpuekina ia 'i he kaha'ú.

Sela Fakatou, Mitileni Faka-Hihifó, 'Ingilani

'Oku femo'uekina 'a e tokotaha kotoa pē 'i homau fāmilí. 'I he taimi 'e ni'ihí 'oku 'ikai te mau fakamoleki ha taimi ke fakafanongo fakalelei ki he ni'ihí kehé pe ke anga-lelei pe anga- faka'apa'apa. Ko ia ai 'i he'ema teuteu atu ki ha konifelenisi lahi 'e taha, na'a mau lotua ke 'ilo'i 'a e founa 'e lava ke mau toe vāofi ange ai ko ha fāmilí.

Na'e tali 'ema ngaahi lotú mo e ngaahi fehu'í 'e he lea 'a 'Eletā Lōpeti D. Heilí, "Ko Hotau Fatongia ki he 'Otuá: Ko e Misiona 'o e Mātu'á mo e Kau Takí ki he To'u Tangata kei Tupu Hake" (vakai ki he *Liahona* mo e *Ensign*, Mē 2010, 95).

Na'á ku ongo'i 'aupito 'a e talanoa ki he mokopuna tangata 'o 'Eletā Heilí 'i he'ene fehu'í, "E Kulenipā! 'Okú ke 'i hena?" Na'e fakamatala 'a 'Eletā Heilí 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē, "Ko 'ete tokangá 'oku 'uhinga ia ki he'ete 'ilo'i e loto e to'u tupú pea fengāue'aki mo kinautolu. Ko e fengāue'aki mo kinautolú 'oku 'ikai ko e fetalanoa'aki pē ka ko e ngāue fakataha mo kinautolu."

Kuo mau ngāue ke fakalelei'i 'ema feohí. 'I he houa ma'u me'atokoni efiafi, 'oku mau talanoa ai ki he anga 'o e 'ahó. 'Oku mau talanoa ki he ngaahi faingata'a 'oku mau fehangahangai mo iá pea mo e malava ke tokoni'i kinautolu 'e he ngaahi me'a 'oku mau ako mei he folofolá ke mau fehangahangai mo ikuna'i 'a e ngaahi faingata'a ko iá.

Ko ha ngāue lahi ke tuku ha taimi ki he ngaahi fakafetongi ko 'ení. Ka 'i he hoko 'a e ngaahi 'ulungāanga lelei ko 'ení ko e kongá 'o e mo'ui fakafāmilí, kuó u ongo'i ha 'ofa makehe ki hoku fāmilí. 'I he'eku muimui ki he akonaki fakaepalōfita na'á ku ma'u 'i he konifelenisi, kuo fonu hoku 'atamái 'i ha ngaahi tali ki ha ngaahi fehu'í kehe, pea kuó u sio ki ha ngaahi founa te u lava ai 'o hoko 'o hangē ko e Fakamo'ui ko Sisū

*Na'e ma'u
'e Kōlini mo
'Anitelea Lausi'i
'a e ngaahi tali
na'á na fekumi
ki ai 'i he
pōpoaki faka-
konifelenisi 'a
'Eletā Tēvita A.
Petinā.*

Ko Hono Tūtūu'i 'o e Ngaahi Tenga 'o e Mo'ui Fakafalala Pē Kiate Kitá 'i he Ngaahi Feitu'u Īkí

Fai 'e Allie Schulte

Potungāue Uelofea

Oku tokolahi 'a e kāingalotu 'i he Siasí 'oku nofo 'i ha ngaahi nofo'anga pe ngaahi 'api iiki 'oku 'ikai 'i ai ha feitu'u fe'unga ke tō ai ha ngoue. 'Oku 'i ai e ni'ihī kehe 'oku nau nofo 'i ha ngaahi feitu'u pakukā pea 'ikai tupu ai ha me'a. 'Oku 'i ai e ni'ihī 'oku nau ongo'i 'oku 'ikai 'i ai ha'anau taimi pe pa'anga fe'unga ke tō 'enau me'akaí. Kae kehe, 'e lava 'e ha taha pē 'o tō ha ngoue 'i he'ene tuí, faivelengá, fa'a kātakí pea mo mohu fougá.

'I he fakakaukau 'a e kāingalotú 'i he fa'a lotu ki he fale'i ko ia ke tō ha ngaahi ngoue mo fekumi ki ha ngaahi fonga ke nau talangofua ai ki he tefito'i mo'oni ko 'ení, te nau ofo 'i he ngaahi me'a te nau 'iló. Ko e ngaahi me'a 'eni na'e a'usia mo e fale'i mei ha kāingalotu kuo nau muimui ki he akonaki ke tō ha ngoué.

Tō Ngoue 'i ha Patiseti

Lolotonga e nofo 'a Nōeli Kamipeli, 'o Hisitoni, Tekisisi, 'Ameliká, 'i ha ki'i feleti si'isi'i 'i he loto koló, na'á ne 'ilo'i ai ko e lahi taha 'o e ngaahi nāunau na'á ne fie ma'u ke tō 'aki ha'ane ngoué na'e ma'u pē 'i hono 'apí. 'I he fakafaletoló, na'á ne kamata tō e vesitapoló 'i ha ngaahi kane kuo 'osi ngāue 'aki—kau ai 'a e nge'esi kane koa foó mo e nge'esi kane ma'á e fanga pusí.

Na'á ne ofo 'i he lahi 'o e me'akai na'á ne lava ke ma'u 'i he fanga ki'i kané. Na'á ne fakalahi leva 'ene ngoué, 'o ne kei ngāue 'aki e ngaahi nāunau pē na'á ne tānaki 'i hono 'apí. Na'e hoko e ngaahi tuku'anga tohi mo e kapa motu'á ko ha ngoue. 'Oku faka'aonga'i he taimi ni e me'a punopuna motu'á ke fakakaka ai e piní, pīsí mo e ngaahi 'akau totolo kehe pē. Na'á ne toe ngāue 'aki foki 'a e ngaahi me'a papakui motu'á ke fakahanganatonu 'aki 'ene tematá.

'Oku pehē 'e Nōeli, " 'Oku ou sai'ia 'i he pole ke tō ngoue 'i he ngaahi nge'esi kapá, he'eku sio

FATAA'I 'E NOELLE CAMPBELL

'E lava ke faka'aonga'i 'a e ngaahi puhá, kané, hiná, mo e ngaahi fa'o'anga me'a kehe ke ngaohi e ngaahi feitu'u si'isi'i ke hoko ko ha ngaahi ngoue 'oku fua.

'oku liliu hoku fakafaletoló mei ha ki'i konga sima fute 8 tapafā tatau (mita 'e 2.5 tapafā tatau) ki ha ngoue lanu mata, ma'ui'ui, mo fua."

Faka'aonga'i 'o e Ngaahi Nge'esi Kapá

'I Alapeta, Kānatá, 'oku 'ilo'i 'e Seli Mātini mei he me'a na'á ne a'usiá 'e lava ke tupu ha fa'ahinga 'akau pē 'i he fa'o'anga me'a hangē ko e nge'esi hina inu sota pe inu fua'i'akaú. 'Okú ne pehē ko e kī ki he tō ngoue lelei 'i he nge'esi fa'o'anga me'á ko e 'i ai e maama fe'unga, 'o tatau ai pē pe ko ha matapā sio'ata pe ko ha maama kuo ngaohi ke tokoni ke tupu e 'akaú, mo hono fu'ifu'i 'o toe lahi angé, koe'uhí 'oku mōmoa vave 'a e kapa fa'o'anga me'á 'i he kekekelé.

'Oku pehē 'e Seli, " 'I he ta'u ní, 'oku tō 'eku ngoué 'i peito 'i ha fanga ki'i kulo 'i he la'i simá 'a ia 'oku kau ai 'a e 'akau fakanamuleleí, lētisí, tematá, onioní, lau'i'akau fakaifo me'atokoní (chives) mo ha polo. 'Oku lahi e ngaahi me'a te ke lava 'o faí."

Ako 'i hono Fakahoko lá

Na'e fuofua fakakaukau 'a Kuani Uā Kami 'o Hongo Kongó ke ne tō ha ngoue ke tñaki atu ki he'ene uelofea tñaki 'i 'apí. Na'e te'eki ke ne 'ahi-'ahi tō 'ene me'akai pē 'a'aná ka na'á ne fakakaukau te ne lava ke ako e me'a kotoa pē 'e fie ma'u ke ne 'iló 'aki 'ene lau tohí.

Neongo ko e fakamatala na'á ne ma'u na'e tokoni, ka na'e vave ke 'ilo'i 'e Kuani ko e ngaahi lēsoni lelei tahá na'á ne ako ia 'i he founa 'o hono tō 'o e ngoué. 'I he ta'u takitaha, kuó ne ako 'o toe lahi ange ki he kelekele lelei taha ke faka'aonga'i ki he ngaahi tenga'i 'akau kehekehé, founa 'o hono fakafaikehekehe'i 'a e ngaahi tenga'i 'akau lelei mei he koví, ngaahi founa kehekehe ki hono fu'ifu'i mo fafanga 'a e 'akaú, pea mo e fa'ahita'u lelei taha ke tō ai 'a e ngaahi vesitapolo kehekehé.

Ko e ngaahi lēsoni na'e ako 'e Kuani na'e 'ikai fakangatangata pē ki he ngoué. 'I ha efiafi 'e taha, na'e tō ha matangi 'o hangē 'e maumau ai 'ene ngoué. 'I he pongipongí, na'á ne 'ohovale ke 'ilo'i na'e 'ikai maumau 'a e 'akaú, ka 'i he taimi tatau pē, na'e tupu mālohi ange mei hono fakalahi atu 'o e vaí.

'Oku pehē 'e Kuani, "Mei he me'a ko ia na'á ku a'usiá, kuó u ako ko e tui pē ki he 'Otua, te tau lava ai 'o mālohi ange 'i he'etau fehanga-hangai loto-to'a mo hotau ngaahi 'ahi'ahí mo e ngaahi faingata'á. Ko e ngaahi tāpuaki kuó u ma'u mei he tō ngoué 'oku fakatou fakatu'asino mo fakalaumālie." ■

"Kuo si'isi'i ha ngaahi ta'u 'i he'eku mo'úi kuo te'eki te u tokanga'i ai ha ngoue. A'u mai pē ki he taimi ni 'i he'eku nofo feleti 'i he loto koló, 'oku ou kei tō mo ta'aki pe toli e fua 'o e ngoué 'i he ta'u taki taha. . . . 'I he fa'ahita'u failau takitaha 'i he'eku sio ki ha k'i'i tenga'i 'akau ta'emahu'inga mo si'isi'i pea tanu ia 'i ha kelekele lelei kuo teuteu, 'oku ou ofo 'i he lahi 'o e fua te ne 'omí."

'Eletā L. Tom Perry 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā, "The Law of the Harvest," *New Era*, Oct. 1980, 4.

NGAAHI ONGOONGO FAKATEMIPALÉ

Tanupou 'e Palesiteni Monisoni e Kelekele 'i Lomá

Na'e tanupou 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'a e Temipale Loma 'Italí 'i he 'aho 23 'o 'Okatopa, 2010. Ne fanongonongo 'i he ta'u 'e ua kimu'á, 'e hoko 'a e temipale fungavaka tolú, sikuea fute 'e 40,000 (sikuea mita 'e 3,700) ko hono hongofulu mā ua ia 'i 'Iulopé ka ko e 'uluaki ia 'i 'Italí. 'I he taimi 'e 'osi aí, te ne

Tanupou 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'a e Temipale Loma 'Italí 'i he 'aho 23 'o 'Okatopa, 2010.

fai fatongia ki he kāingalotu 'i 'Italí mo e ngaahi fonua kau-ngā'apí. 'E hoko 'a e konga kelekele 'eka 'e 15 (hekitea 'e 6) ko ha senitā fakalotu mo fakafonua 'a ia 'oku kau ai ha falelotu, senitā takimamata, senitā hisitōlia fakafāfili, mo e nofo'anga ma'á e kau pataloní.

Kamata e Ngāue ki he Temipale 'i 'Āsenitiná

Na'e tanupou 'e 'Eletā Niila L. 'Enitaseni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā 'a e kelekele ma'á e temipale 'i Kōtopa, 'Āsenitiná, 'i he 'aho 30 'o 'Okatopa 2010. Na'e hoko 'a e kelekelé ko e feitu'u ia na'e tu'u ai 'a e taha 'o e ngaahi falelotu fuoloa 'i 'Āsenitiná. Na'e pehē 'e 'Eletā 'Enitaseni, "Ko ha me'a fakaofo ia ke ne hoko ko e feitu'u 'e tu'u ai 'a e fale 'o e 'Eikí." 'E hoko ia ko e temipale hono ua 'i 'Āsenitiná. 'Oku toe 'i ai foki mo ha temipale 'i Puenosi 'Aealesi.

Tanupou 'i Kilipati, 'Alesoná

Na'e tanupou 'e 'Eletā Kolotiō R. M. Kositā 'o e Kau Palesitenisi 'o e Kau Fitu-ngofulú 'a e Temipale Kilipati 'Alesoná 'i he 'aho 13 'o Nōvema 2010. 'I hono fanongonongo 'o e ongo Temipale Tele'a Heila Veli 'Alesoná mo Kilipati 'Alesoná 'i he 'aho 26 'o 'Epeleli 2008, ko e ongo fuofua temipale ia na'e fanongonongo 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni hili 'ene hoko ko e palesiteni 'o e Siasí. 'E hoko 'a e Temipale Kilipati 'Alesoná ko e temipale hono fā ia 'i 'Alesoná. 'Oku kei palani 'a e fika nimá, 'a e Temipale Finiki 'Alesoná. ■

TOHI KI HE 'ĒTITÁ

Sai'ia 'i he Ngaahi Pousitaá

'Oku fa'a fakamānako mā'u pē 'a e *Liahoná*! Koe'uhí 'okú ne fakaafe'i kitautolu ke tau tokoni 'i ha ngaahi founa kehekehe, 'oku ou ongo'i tatau ange mo ia mo ongo'i 'oku ou kau atu ki ai. 'Oku ou sai'ia 'i he ngaahi pousitaá. 'Oku ou faka'esia mo tautau kinautolu 'i hoku 'ōfisí. 'Oku ou fakamālō lahi atu 'i ho'o ngaahi ngāue kotoa pē.

Bertha Viola Retiz Espino, Mekisikou

Hokohoko Atu e Tupu Tokolahi 'a e Kāingalotú

Ko kimautilú, 'a e kāingalotu 'o e Kolo 'Apuakivá 'i Kaná, ná'a mau toki kātonga'i 'a e ta'u taha 'a homau koló. Ná'a mau kamata 'aki ha kau mā'u lotu 'e toko 50 'i he houlotu sākalamēnití, pea 'i he taimi ní kuo mā'u lotu ha toko 128. 'Oku mau 'ofa 'i homau kau takí. 'Oku mau lau mo ako 'a e *Liahoná*, 'oku mau fakatau ha ngaahi tatau kehe mā'á e kau papi uluí mo e ní'ihí 'oku 'ikai te nau mā'u iá, pea 'oku tupu 'a e tokolahi 'o e kāingalotú 'i he 'aho kotoa pē. 'Oku mau 'ilo'i 'oku mo'oni 'a e Tohi 'a Molomoná.

Christopher Pidoal, Kana

Ko ha Taula 'i ha Tahi Hou

'Oku ou hounga'ia ke u mā'u 'a e *Liahoná* 'i hoku 'apí! Ko ha mā'u-anga mālohi ia. Ne 'i ai ha 'aho 'e taha, ná'e fonu ai hoku 'atamái 'i he ngaahi fakakaukau ta'efe'ungá, ná'á ku lau 'a e *Liahoná*, pea mavahe 'a e ngaahi fakakaukau ko iá meiate au. Ná'e tokoni'i au 'e he *Liahoná* ke fakama'a 'eku ngaahi fakakaukau pea hoko ko ha taula ki he nofo malu 'i ha tahi hoú.

Victorino F. Dela Cruz Jr., Filipaini

Kātaki 'o 'ave ho'o ngaahi fakakaukau pe fokotu'ú ki he liahona@ldschurch.org. 'E lava pē ke liliu 'a e ngaahi faitohi māi koe'uhí ko e lōloá pe ke toe mahinongofua. ■

NGAAHI FAKAKAUKAU MA'Á E EFIAFI FAKAFĀMILI 'I 'APÍ

'Oku 'i he makasini ko 'eni ha ngaahi fakamatala mo ha ngaahi 'ekitivití 'e lava ke faka'aonga'i ki he efiafi fakafāmilí 'i 'apí. Ko ha ngaahi sippinga pē 'eni 'e ní'ihí.

"Fakamavahe'i 'e ha Tāfea, Fakataha'i 'e he Lotú," peesi 14: Hili hono lau 'o e fakamatalá, te ke fie fakamamafa'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e lotú 'aki ho'omou lau fakataha 'a Alamā 34:18–27. Fakaafe'i 'a e kau mēmipa 'o e fāmilí ke nau vahevahe 'a e ngaahi me'a ná'a nau a'usíá 'i he taimi ná'a nau lotu pea tali ai 'enau ngaahi lotú.

"Ko e Ngāue 'a e Tokotaha Faifakamo'uí," peesi 18: Hili hono lau mo alea'i 'a e ngaahi konga 'o e fakamatalá, te ke lava 'o fakaafe'i ho fāmilí ke nau hiva'i 'a e "Eiki, Te u Muimui Atu" (*Ngaahi Himi*, 127). Mou talatalanoa'i fakafāmilí 'a e ngaahi founa lelei te mou fai 'i he taimi 'oku anga-kovi atu ai ha tahá. Alea'i 'a e founa 'oku hanga ai 'e he mahinó mo e ngāue 'aki 'a e Fakalelei 'i ho'o mo'uí 'o "fakamo'uí 'a e ngaahi loto laveá, feta'e-mahino'akí, mo e tāufehi'á."

"Ako'i 'a e Tokāteline Mahino 'o e Fāmilí," peesi 32: Lolotonga hono vahevahe 'o e pōpoaki 'a Suli B. Pékí, fakaafe'i 'a e kau mēmipa 'o e fāmilí ke alea'i 'a e mahu'inga 'o e tokāteline 'o e fāmilí. Alea'i 'a e ngaahi me'a 'oku fakatú'utāmaki ki he fāmilí mo e founa 'e lava ke 'ikuná'i ai kinautolu 'i he tuí. Tokoni ke fakalelei'i ha ngaahi hoha'a pe me'a 'e momou ai ho'o fānaú 'i hono kamata'i honau fāmilí takitaha 'i he taimi totonú.

"Tānaki Ho Ngaahi Tāpuakí," peesi 62: Kimu'a pea lau fakafāmilí 'a e fakamatala ko 'ení, fokotu'u ha ngaahi me'a 'i he lokí 'a ia 'okú ne fakamanatu atu kiate koe ho ngaahi tāpuakí. 'E lava ke kau heni 'a e valá, me'atokoní, folofolá, fakatātá 'o e Fakamo'uí, ngaahi lá'i tā ho fāmilí, mo e hā fua. Fakaafe'i ho fāmilí ke nau fekumi ki he "ngaahi tāpuakí" ko 'ení pea vahevahe 'a e 'uhinga 'oku nau hounga'ia ai 'iate kinautolu. Te ke lava ke fakaafe'i 'a e kau mēmipa 'o e fāmilí ke hiki 'a e ngaahi me'a 'oku nau loto hounga'ia ai pea fokotu'u ke nau toutou vaka'i 'a e lisí.

Fakahoko 'o e Efiafi Fakafāmilí 'i 'Apí he Taimi 'o e Mama'o mei 'Apí

'Oku lolotonga mama'o ki he akó ha'aku fānau 'e toko tolu mei 'apí, pea 'oku mau vahevahe 'a e efiafi fakafāmilí 'i 'apí 'i he 'Initanetí. 'Oku ou 'oatu kiate kinautolu 'a e ngaahi 'i-meili 'o fakamatala'i ai e ngaahi me'a fakalaumālie kuo mau a'usia 'i 'apí mo e ngaahi lēsoni 'oku mau vahevahe mei he *Liahoná* pe folofolá—tautautefito ki he Tohi 'a Molomoná. Kapau 'e 'osi atu ha uike pea ngalo 'iate au ke u faitohi, 'oku nau pehē mai kotoa pē, " 'E Fa'ē! Kātaki! 'Oku mau manatu 'ofa ki he efiafi fakafāmilí 'i 'apí." 'I he'enau vahevahe mo kimautilu 'i he founa ko 'ení, kuo nau malava ke fakamālohia kimautilu neongo 'oku 'ikai ke nau 'i heni tonu.

'Oku ou tui ko e efiafi fakafāmilí 'i 'apí ko ha polokalama fakalaumālie koe'uhí 'okú ne tokoni'i kitautolu ke langa ha fakava'e 'i he maka 'o hotau Fakamo'uí, 'a Sīsū Kalaisi. 'Oku toe tokoni'i kimautilu 'e he efiafi fakafāmilí ke mau a'usia 'a e me'a 'oku finangalo ki ai 'a e 'Eiki—ke mau lava 'o hoko ko ha fāmilí 'oku nofo fakataha 'o ta'engata. ■

Norma Leticia Treviño de Taylor, Nuevo Leona, Mekisikou

Ko e hā ‘Oku Fie Ma’u ai e Ongo Tohi Tu’utu’uni?

I hono fakafe’iloaki ‘e he kau taki ‘o e Siasí ‘a e ongo tohi tu’utu’uni fo’ou mo tokoni ‘i hono fakamatala ‘i ‘a e founa hono fakahoko ‘o e ngaahi tu’utu’uni ‘i aí lolotonga ha ongo fakataha ako fakatakimu’a fakamāmanilahi na’e toki faí, kuo nau toe tali ‘a e fehu’i: ko e hā e ‘uhinga ‘oku mahu’inga ai ‘a e ongo tohi tu’utu’uni?

‘Oku kau ‘eni he ngaahi founa lahi ‘e lava ke hoko ai ‘a e ongo tohi tu’utu’uni ‘a e Siasí ko ha tāpuakí: (1) tauhi ‘a e ngaahi founa ngāue totonú lolotonga ‘a e tupu vavé, (2) fakasi’isi’i e kavenga ‘o e Kau Palesitenisí ‘Uluakí, mo hono (3) tokoni’i ‘o e ma’u fakahaá ‘i he kau taki fakalotofonuá.

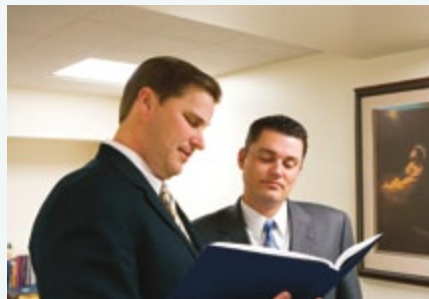
Angatonú mo e Tupulakí

‘Oku tokoni ‘a e ongo tohi tu’utu’uni ke tauhi ‘a e totonu ‘o e ngaahi tu’utu’uni, founa ngāue, mo e ngaahi polokalama ‘o ha Siasí ‘okú ne a’usia ‘a e tupu vave ‘i he tapa kotoa pē ‘o māmaní.

Na’e pehē ‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni lolotonga ‘a e fakataha ako fakatakimu’a fakamāmani lahi ‘i Nōvema 2010, “Kuo tupu hotau mēmipapí talu mei hono fokotu’u e Siasí he 1830. Pea ‘e hoko atu pē ‘ene tupú ‘i ha ngaahi ‘iuniti ‘e laui-afe he māmaní. Mahalo he ‘ikai mei malava ke tauhi e tu’unga haohaoa ‘o e ngaahi tu’utu’uni, founa ngāue mo e ngaahi polokalama ‘o e Siasí ta’e kau ai e ongo tohi tu’utu’uni ko ‘ení.”

Mafasia e Kau Palesitenisí ‘Uluakí

‘Oku tokoni ‘a e ongo tohi tu’utu’uni ke fakasi’isi’i e mafasia ‘a e Kau Palesitenisí ‘Uluakí ‘i hono

‘Oku fakaafe’i ‘e he kau taki ‘o e Siasí ‘a ia ‘oku nau maheni mo muimui ‘i he ongo tohi tu’utu’uni ‘a e Laumālie Mā’oni’oni ke Ne ue’i fakalaumālie kinautolu.

tali e ngaahi fehu’i fekau’aki mo e ngaahi tu’utu’uni mo fakatonu-tonu e ngaahi founa ngāue ‘oku fehālākí.

Na’e pehē ‘e Palesiteni Monisoni, “I he’emau fakataha ko e Kau Palesitenisí ‘Uluakí, ‘i he’emau taimi angamaheni he ‘aho takitaha ‘o e uiké, kuo pau pea ‘oku fie ma’u ke mau vakai pea fakatonutonu e ngaahi fehālākí. ‘E lava pē ke fai ha faka’ehi-ehi mei he konga lahi ‘o e ngaahi fehālākí ni ‘o kapau . . . ‘e maheni e kau taki pehe’ mo e Tohi Tu’utu’uni pea nau muimui ki he ngaahi tu’utu’uni mo e founa ngāue kuo fakamatala ‘i aí.”

Na’e pehē ‘e Palesiteni Monisoni ‘oku fa’a fai ‘e ha kau taki lelei ‘a ia ‘oku ‘ikai ke nau maheni mo e ongo tu’utu’uni mo e founa ngāue ha ngaahi tu’utu’uni ‘oku lava ke hoko ai ha ngaahi palopalema lahi ‘i he ngaahi polokalama ‘o e Siasí.

Na’e pehē ‘e Palesiteni Monisoni, “‘Oku tatau ai pē pe ko e mēmipa fuoloa koe ‘o e Siasí pe toki kau fo’ou mai, vakai ki he tohi tu’utu’uni ‘i he taimi ‘okú ke ta’epau’ia ai ‘i ha

tu’utu’uni pe founa ngāue. ‘Okú ke malu ange ‘i ho’o faka’aonga’i e tohi tu’utu’uni.”

Tokoni’i ‘o e Ma’u Fakahaá

‘Oku tokoni ‘a e ongo tohi tu’utu’uni ki he ma’u fakahaá ‘i he fekumi ‘a e kau taki fakalotofonuá ki he tataki ‘a e Laumālié ‘i hono fakahoko ‘a e ngaahi ngāue ‘a e Siasí.

Na’e pehē ‘e ‘Eletā Kueniteni L. Kuki ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apose-tolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ‘i he fakataha ‘i Nōvema 2010, “I he ‘ilo’i ‘e he kau taki ‘o e Siasí honau ngaahi fatongiá mo muimui ki he ngaahi founa ngāue kuo fokotu’u, ‘oku nau fakaafe’i ‘a e Laumālie Mā’oni’oni ke ue’i fakalaumālie kinautolu mo e kakai ‘oku nau tokanga’i.”

Na’e fakamahino ‘e Misa Tēvita M. Makongikí, ko e tokoni ‘uluakí ‘i he kau palesitenisí lahi ‘o e Lautohi Faka-Sāpaté, ‘a e mahu’inga ‘o e ongo tohi tu’utu’uni ‘i he konifelenisi lahi ‘o ‘Okatopa 2010.

Lolotonga hono ako’i ‘o ha palesiteni fakasiteiki fo’ou ‘e ha Fitungofulu Faka-‘Ēlia, na’e fai ‘e Misa Makongikí ha ngaahi fehu’i, ‘a ia na’e tali kotoa pē ‘i he ongo tohi tu’utu’uni.

Na’e pehē ‘e Misa Makongikí, “Na’e ‘ikai te u toe hoko atu ‘a hono fai ‘o e ngaahi fehu’i. Na’a ku fakakaukau ko e lelei tahá ke u lau ‘a e tohi tu’utu’uni. ‘Oku kehe ‘aupito ia mo e fokotu’utu’u ‘i hēvaní ke toutou fakahā mai kiate kitautolu fakafotu’ituitui ‘e he ‘Eikí ‘a ia kuó Ne ‘osi fakahā mai kiate kitautolu fakatokolahi” (“Ko Hono Ako mo Ako’i ‘o e Ongoongolelei,” *Liahoná* mo e *Ensign*, Nōvema 2010, 13).

Ke fekumi ki he vitiō, fakamatala, mo e hiki ‘o e ongo fakataha fakatakimu’a fakamāmanilahi ‘i Nōvema 2010 mo Fēpueli 2011 ‘i he ngaahi lea fakafonua ‘e 40, ‘a’ahi ki he konga ko e **Serving in the Church** ‘i he LDS.org. ■

MALU 'I HOKU FĀMILI FAKAUŌTÍ

Fai 'e Caroline Kingsley

Ko e taha 'o e ngaahi me'a 'oku ou manatu fiefia taha ki ai he'eku kei si'í ko e patopatō e sū 'ete 'o 'eku fa'eē he faliki papa 'o homau peitō 'i he'ene teuteu'i homau fāmīlī ki he lotū. Na'e lahi e ngaahi me'a homau uōtī na'e kau aī pea na'e ta'u lahi mo 'ene hoko ko ha palesiteni Fine'ofa. Na'e 'ikai ke u misi 'e toe liliu ha me'a.

'I he ofi hoku ta'u 12 peā ma nofo tokoua peē, na'ā ne mavahe mei he Siasī pea na'e 'ikai mahino kiate au hono 'uhingā. Neongo ne fili 'eku fa'eē—'a ia ko hoku fa'ifa'itaki-angā—ke fou 'i ha hala kehe, ka ne u 'ilo na'e mo'oni e ongoongoleleī, pea kei hokohoko atu pē 'eku ma'u lotū. Neongo na'e 'ikai te ne sai'ia he fili na'ā ku faī, ka na'ā ne 'ave mo fakafoki mai au mei he lotū he uike kotoa pē.

Ne u ongo'i faingata'a'ia he 'alu ki he lotū, tautautefito ki he'eku tangutu toko taha 'i mui he houalotu sākalamēnitī 'o sio lelei atu ki he tangutu fakataha 'a e ngaahi fa'eē, tamaī mo e fānaū. Ne u tangutu he taimi 'e ni'ihī mo e fāmīlī 'o hoku kaungāme'ā. Te u fakamālō ma'u pē ki hoku "fāmīlī Māmōngā" mo e ni'ihī 'i hoku uōtī na'a nau tokanga lahi ke fakakau atu au mo kinautolu lolotonga e taimi faingata'a ko 'enī.

Hangē ko 'enī, na'e faivelenga 'eku ongo faiako faka'apī neongo ko au toko taha pē na'ā na ō mai ke ako'ī pea na'e mama'o atu 'eku nofō 'i he kāingalotu tokolahi. Ne u nofo 'o hanganaki atu ki he faingamālie ke mau talanoa ai ki he ongoongoleleī mo ongo'i e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikī mo e Lau-mālie 'i hoku 'apī.

Ko e tokolahi 'o e kāingalotu 'o e uōtī ko ha kakai na'ā ku 'ilo'i talu 'eku tupu hakē. Ne 'ai 'e honau ngaahi fofonga kuō u maheni mo

*I he kamata
ke u ma'u lotu
toko taha pē 'i
hoku ta'u 12,
ne u 'ilo'i kuo
tāpuaki'i au
'e he Tamai
Hēvanī 'aki ha
kupenga kuo
'osi ngaohi ke
malu'i au.*

iā, 'e he'enau ngaahi malimali 'o talitali lelei aū, mo 'enau talanoa anga fakakaume'ā ke nau hoko ko 'eku ngaahi fa'ē, tamai, tuonga'ane, mo e ngaahi tokoua 'i he uōtī. Na'e hanga 'e he'eku ongo'i 'oku ou kau mo kinautolū 'o fakasi'isi'i 'a e loto-mamahi 'o e ma'u lotu ta'ekau ai hoku fāmīlī.

'Oku ou 'ilo'i 'oku 'ikai ko au pē 'oku ou a'usia e tūkunga ko 'enī. 'Oku tokolahi e to'u tupu 'oku nau ma'u lotu ta'ekau ai e toko taha pe fakatou'osi e mātu'ā. Ka 'i he fa'ifa'itaki'angā, anga fakakaungāme'ā, mo e ngaahi fatongiā, 'e lava ke tau ala atu ai kotoa 'o tokoni'i e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine 'o e Tamai Hēvanī ke nau ongo'i 'oku talitali lelei kinautolu, ako'i kiate kinautolu e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleleī, pea poupu'i kinautolu ke nau kau mai ki he ngaahi fakataha'angā mo e ngaahi 'ekitivitī.

Na'e pehē 'e Veisinia H. Pasi 'a ia ne hoko kimu'a ko e tokoni 'i he kau palesitenisi lahi 'o e Kau Finemuī, "Na'e palani 'e he Tamai Hēvanī ke fā'ele'i mai kitautolu ki ha fāmīlī—'a e tefito'i kulupu, 'a e kulupu tāpuhā taha, mo e kulupu mālohi taha 'i he māmanī. Pea 'oku fakahoko 'i he loto'i fāmīlī 'a e ni'ihī 'o e ngaahi ako mahu'inga taha 'oku tau faī. 'Ikai ngata pē 'i he kulupu fakafāmīlī ko iā, ka kuo 'omi foki 'e he 'Eikī 'a e fāmīlī ko e uōtī pe koló. . . . 'Oku 'ikai fakataumu'a e ngaahi uōtī ia ke nau fetongi e 'iuniti fakafāmīlī, ka ke poupu'i 'a e fāmīlī mo 'ene ngaahi akonaki mā'oni'oni. Ko e uōtī 'a e feitu'u 'e taha 'oku fe'unga 'a e ngaahi tukupā mo e ivi aī ke fa'ufa'u ha fāmīlī 'malu'i' ma'atautolu takitaha 'i he taimi 'oku 'ikai lava pe 'ikai 'omi ai 'e hotau ngaahi fāmīlī 'a e ngaahi akonaki mo e ngaahi taukei ke tau fakalakalaka ai 'o foki ki he Tamai Hēvanī. 'Oku fie ma'u ke lahi ange 'etau fakahounga'i e mālohi 'o e fāmīlī fakauōtī mo fakafo'ou 'etau tukupā ke kau ki he tukuikolo ko ia 'o e Kāinga Ma'oni'oni."¹

'Oku ou fakamālō kiate kinautolu ne hoko ko hoku malu'i, 'o nau fakatō ki hoku lotō 'a e holi ke fai e me'a tatau ma'ā ha ni'ihī kehe. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALĀ

1. Virginia H. Pearce, "The Rewards of a Ward," *New Era*, Mar. 1995, 41.

NGAAHI FOLOFOLA 'A KALAIŚ

Te u Mo'ui Ai, tā 'e Al Young

“Pea vakai, ko e fefine na'e mahaki 'i he ta'u 'e hongofulu mā ua 'i he 'au 'a e totó, na'e ha'u 'o muimui 'iate ia, pea ala ki he kapa 'o hono kofú:

“He na'e pehē 'e ia 'i hono lotó, Kapau te u fa'a ala ki hono kofú pē, te u mo'ui ai.

“Pea tafoki ki mui 'a Sīsū, 'o ne mamata kiate ia, peá ne pehē, 'Ofefine, ke ke fiemālie; kuo fakamo'ui koe 'e ho'o tuí. Pea fakamo'ui 'a e fefinē talu mei he feitu'u la'ā ko iá” (Mātiu 9:20–22).

Oku tohi 'e 'Eletā 'Iosihiko
Kikuesi 'o e Kau Fitu-
ngofulú 'o pehē, "Oku
fisifisimu 'a, taukakapa, mo faka-
'ofo'ofa 'a e mālohi faifakamo'ui 'o
e 'Otuá. 'Oku ou fakafeta'i kiate Ia
'i He'ene 'alo'ofá, He'ene 'ofá, mo e
mana 'o 'Ene faifakamo'ui faka-
langí. 'Oku ou fakafeta'i kiate Ia 'i
he Fakalelei 'a e Fakamo'uí, 'o ne
'omi 'a e mālohi ke fufulu e
ngaahi angahalá, ke fakamo'ui,
ke foaki 'a e mo'ui ta'engatá 'aki
'Ene 'alo'ofá.'" Vakai, "Ko e Ngāue
'a e Tokotaha Faifakamo'uí,"
peesí 18.